

2004

ЛЕМКІВСКІЙ РІЧНИК

БІБЛІОТЕКА
ЕСІДЫ - 15

**ЛЕМКІВСКІЙ
РІЧНИК
2004**

**ВЫДАНЯ ПОСВЯЧЕНЕ
ІСТОРИЇ І КУЛЬТУРІ ЛЕМКІВ**

**СТОВАРИШЫНЯ ЛЕМКІВ
КРЕНИЦЯ – ЛІГНИЦЯ
2004**

© Copyright by Stowarzyszenie Łemków 2004

Редакция загальна,
компьютеровий склад:
Петро Трохановський

Окладинка:
Памятник Талергофцям
в Чорним
Фото: о. Роман Дубец

Коректа:
Др Олена Дуць-Файфер
АТ-ІТ

ISBN 83-909730-1-4

Під знаком Талергофського Рока

Ідуть роки, миняють десятиліття. Але все, і все припоминають оддаляючы ся од даної сучасності події з нашого минулого. Каждий четвертий рік окремого десятиліття припоминат нам Талергоф, але не все годни мы в наших зложеных обставинах проявити належні належну о ним памят.

Того рока повело ся нам по вектпій часті зреалізувати задумане. І так – виразним акцентом проявила ся і прозвучала Талергофська Річниця на Лемківській Ватрі на Чужині, в Михалові (6.08). В камеральній сценерії – і зато глибоко – одозвала ся памят про Талергоф на Лемківській Творчій Осени, в Горлицях (17.10). Од церковной страны, завдякы стараням Його Високопреосвященства Архієпископа Адама, о. Декана Романа Дубеця і інчых сиященників, але і при нашій „мирській“ участі одбыли ся прощамятны торжество в Бортным (з посвячыњом одновленого Талергофского Креста – 5.09) і Горлицях (з виставом о Талергофі – 6.09), в Перегримці (з посвячыњом одновленого Памятника Жертвам Талергофу – 21.11).

Та домінантом нашої Памяти було зорганізуване через Стоваришыня Лемків поломничество до Талергофу (17-18 вересня), – з вмуруваньом пропамятной таблиці в каплиці-ротонді в Фельдкірхем, побудуваній на місци перепоховання жертв Талергофу.

І наш Лемківський Річник посвячаме Памяти Талергофу. Більшіст матеріалів в ним поміщеноых була уж публікувана. Але то було давно, або барз давно і днес матеріялы тоты не сут загально-доступны. Окрім того в нашым виданю мают они для нас новий, цінний – думам – вимір. Манкаментом виданя є брак архівальних знімок. Стало ся так з технічных і інчых причин, о которых *не літь ту глаголати...*

Та недалека уж 100. Річниця Талергофу. То лем десят років. Вірю, же поведе ся Дакому одзначыти ю серцьом і пером. Красше іщи, достойнійше іщи. На міру Памяти!

Редактор

ОЛЕНА ДУЦЬ-ФАЙФЕР

„Дневник Лемка з Талергофу” як памятка епохи

Дневник Лемка з Талергофу то непрепіненої вартості літературний документ, який охоронил для історичної пам'яті Лемків автентичні образи талергофської реальності, штоденного лягрового бытuvання. Автор *Дневника*, на тот час 23-річний Теофіль Куришю, вязень Талергофа, пізній активіста і творець в найвищій ступені заслужений для лемківської культури, ведучы штоденны записки, дал свідоцтво правді тамтих часів. Ден по дни, од 14 вересня 1914 р. по 20 серпен 1915 р. свідчыт він про ріжнородны выміры талергофської трагедії, даючы образовий выслів емоциям, думкам, ідеям, меджелюдским одношыням, зродженым гын, в бараковій екстремальній реальності.

Замірена цілевіст так веденого дневника для творіння спільнотовых, патріотичных конструктів свідомости, а не лем выповіданя особистых індивідуальних пережывань, дає ся од-

читати так на явні увидочненым, як і глубшим інтерпретаційним рівни. Явним знаком свідчання про спільнотову справу єст уж сам наголовок, в котрим заманіфестуване осстало того, же записки веде не Теофіль Курилло як індивідуальна персона, лем Лемко – член етногрупы.

Дневник Лемка то лемківське пізріння, своєрідний лемко-центрізм проявляючий ся м. ін. в записуваню, коли до лагру прибывали транспорти інтернуваних з Лемковини, хто в них ся находил, в которых бараках мешкали Лемки, же були співаны лемківски пісні, же пришли гроши з Америки або од дакого з Лемковини для лемківских вязнів, ітд. Адже, в одорваню од рідних сторін, в цілій свідомости ситуації, в якій ся находят, в широкій групі спільзянів, Лемки єднают ся, організуют, як виникат з записок Куриллы, творят виріжнячу ся, свідому своєї окремности групу. Сут факты, якы такс бытя членом лемківской спільноты окрисляют практичні. Коли нп. приходили гроши для Лемків, то треба было прецизийні мати визначеных адресатів, яким мали они быти даны. Адже одповідальні (в значынню почутя одповідальності) особы, то єст лемківска інтелігенция – священники, діяче, мусіли мати список Лемків находяых ся в лягтрі. Одтале, як думам, міг взяти ся список Лемків в Талергофі створений през вітця автора дневника, отця Василія Курилу. Же такы факты інтегрували, то очывидне, же творили штоси в роді офіційной громадской структуры, то зрозуміле. Видиме преці серед тых, о которых пише Курилло в своім дневнику, верхівку лемківской інтелігенции, люди, якы чули ся одповідальні за своїх спілродаків, репрезентували іх назовні, думали про місце Лемків і Лемковини серед інчых. Стрічаме в дневниковых реляциях і тых знаменитых "старців", якы уформували лемківскую предталергофску свідоміст: Теофіля Качмарчыка, Василія Курилу, Олімпія і Генриха Поляньских, Ігнатія, Владимира, Теодора, Діонисия Мохнацьких, Тимофія Сандовича, Петра і Хризостома Дуркотів, Димитрия Качора і вельох інчых, і тых молодых, часто іщци гімназистів, котры по Талергофі проектували долю свойой вітчизны: братів Качмарчыків,

Гнатыпаків, Димитрия Вислоцкого, Мефодия Трохановского, Димитрия Хыляка, Димитрия Собина, Василія Масцюха, Івана Андрейка, Ярослава Сіокалу і самого Теофіля Курилу. Впъятки они (котры выпили жывыма з Талергофу) стрічат ся на лемківских віче в 1918 р., а потім актывні будут діяти в Рускій Народній Рэспубліцы Лемків. Талергофці молодшой генерациі поведут лемківскы справы протягом двадцетых, тридцетых років, а пак зас будут за своі переконаня і патріотычну діяльніст страдати в военных часах. Не чудзе прото лемківска організуваніст і выріжняюче ся місце в Талергофі. Адже, трафила там найбарже свідома, міцно утверджена в своіх етнічных і релігійных переконанях част громадскости. Тота част, котра на фоні староруской ідеі, барз выразні окрислит рідну лемківскіст.

Автор дневника, як ёден спосеред той группы, в своіх штоденных записках в рівній ступени выповідат себе (Лемка), в перспектыві обсерваторскій іemoцийній, як і інчых – спілвязнів, товаришів (тіж головні Лемків). Світ так накрисленых фактів ёст переконуючий в своій автентычности іполновиміровости. Сама форма систематычні веденых записків дозвалят будувати з цілой гамы ріжнороных фактів панораму нештоденной штоденности. Курило як автор-фактограф, а не белетриста (што познаме тіж з його пізнайшых публикаций, посвяченых головні дослідженням над лемківском інтэлігенційом), записуе вшытко, што як раз здало ся му важне, значуче, вартаюче записаня. З нашой перспектывы декотры з тых фактів могут здавати ся малой вагы, чудны, незрозумілы, іх порядок хаотычний, фрагментарний. Але тото як раз ёст свідоцтвом берзпосередньости, жывого запису подій проходячого дня.

Найбарже хыбаль переконуючым проявом хронікарской сумлінности сут в дневнику реляціі про погоду. Каждого праві дня находиме ввідний метеорологічний запис, котрий сміло міг бы послужыти австрійским метеорологам, коли не мали бы того рода погодовых данных з років 1914-1915, до одтворіння климату того часу з околиц Грацу.

Задбал тіж автор про вірне, документуюче записаня просторово-інжынірських параметрів талергофского лагру. Чыта-ме адже в записках про розміщення бараків, іх конструкцию, кілкіст з поданьом конкретных номерів, розльокуваньом кухні, санітариятів, склепу, бараків надзорців, аж і місця "під соснами", де нашли вічний покій численны вязні.

З побуджаочыма уяву дрібницями рисує ся нам внутрішнє уряджыня бараків, (в которых "мешкало" по парудесят інтернуваних), з заушывленом соломом на голій земли або з прычами під котрыма гулял вітер, з пециками або без, без основных санітарных вимогів, підпитываочы водом, в которых мешкали не лем мужчыны, але тіж жепы і діти през вшытки поры рока.

Іщи барже притігаочы увагу сут описы "выходковых ситуаций". Місце одосібнене для інтимных фізіологічных потреб зводило ся в лягрі до дручка, на котрым сідало на розказ вартового по пару осіб, незалежні од рода, і мали 3 минуты на свои потребы. Потім треба было уступити місце на дручку інчым. Але выходок служыл тіж як місце тайных стріч ци місце передачы пересилок для осіб, з якима контакт был ограничений.

Бытову сторону Талергофской реальности дополняют регулярні ведений запис лярового *tепи*, в якым домінувала "проклята ріна", кукурудзянка і фізола. Хліб был рідко і то з домішком різовини ци інчых "присмаків". Вязні мали можливіст докупувати собі іджыня, але по барз высоких цінах і тіж не за высокой якости. Ефектом такого стравуваня были части розвільнія і ріжны жолудковы хвороты.

Лікуваня, гігена і медична обслуга нашли тіж в дневнику Куриллы гідні місця. Очывидні, іх представління зводит ся до конкретных примірів діянь і ефектів. Серед найбарже інтересуючых способів "куражу" ест стосуваня єдного ліку на впіткы хвороты. Сугестыўні опсане ест лікуваня болячого зуба през кухаря, якому підданий был сам автор *Дневника*. Дохторів часто заступувала бабка-повитуха, котрой медичны знаня сут в дневниковых реляциях сцептичні оцінены.

Дознаєме ся тіж дост докладні про облечыня, обутя, білизну, вкрывала і інчы дрібниці характеризуючы лягрови материяльніст. Так адже Куриллови запискы з натуралістычном докладністю крислят бытову среду, в якій автор провюл понад 11 місяци, а інчы інтернуваны і гідні долше. Сут напевно вірогідным і прецизийным джерелом до дослідження ци хоцьбы створіня уявы про тето, як ся жыло в тым першым лягрі для інтернуваних його "мешканцям".

В тето основне поле жытвового простору вводит Курилло свой дневны реляцыі з лягровой соціосфери - меджелюдских реляций і односин серед вязнів Талергофа. Маме ту і короткы, але жывы, далекы од схем, головні проведены през вказаня в конкретным поступуваню, діяню, характеристыкі осіб. Маме тіж реляцыі з проведенных в даным дни групповых акций інтегрующих, спомагающих, протестуючых, празднуючых, ітд. Маме і описаня конфліктів, зрад, свар, баламучыя, конфіденцыі і інчых проявів людской слабости, які в лягровых екстремах доходили до голосу. Надзвичайні інтересуюча для нас ёст тета, домінуюча преці в дневнику, характеристыка поступуваня і ріжных діянь проводженых през Лемків, серед которых ёст так вельо знаменитых, выдатных персон. Курилловій веризм, далека од ідеалізуваня правдивіст свідчыня прияўна на сторонах дневника, навет в представлішо власного вітця, не оперує чорно-білым пізріньом. Вельо з тых короткым штрыхом накрисленых характеристык обдареных ёст теплым, ледво чутным гумором. Не паперъовы, але жывы людэ з ўній страны грают в карты ци oddают ся інчым не все высокого рівня розрывкам, з другій страны, так як напримір знаний зо свойой вчености отец Димитрий Хыляк, веде лекцыі з гімназистамі або при нагоді спільнных стріч веде выклады для збораных. Хоц в тых діянях, як з гумором і кус з сарказмом записуе автор дневника, остал вкінцы отец Хыляк сам з ўнім лем слухающим.

Барз вымовна ёст справа внутрілягровой інтеграції, спомагающих акций, збераня гроши ци ідла для вязненых, слабых, хворых. Записка про зголошений авторови през Михала

Нестерака (молодо загибшого лемківського поета) інцидент битя през вартових якісой жены, свідчыт про чутливіст поета. Одправляня штоденных богослужынь, уряджыня каплиці, вшытая епітрахилія, на якым підписали ся Талергофці, послуги хворым і помершым, співаня коляд, целебрация ріжных церковных і світских обрядів, вказуваны головні як акції проводжены через Лемків, свідчат про силу і привязаня до традиції, тырваня в єдності, самосвідоміст і одповідальніст. Сам Теофіль Курилю, молодий іщи человек, презентуючи своє заінтересуваня вшыткыма, котры были в лягрі, іх потребами, страпліннями, здоровьем, вказує свою дозріліст, характерну, як чытаме в записках, і для інчых інтернуваных.

На основі *Дневника* мож створити інтересуючий список активности Талергофів – од граня в карты і інчы гры зачынаючы, през співаня пісен, оповіданя ріжних байок, історий, концепцийок ци повчаючых оповісти, ведіння лекций, робліня тзв. памяток з Талергофа, аж по писаня дневників, верши, творіння програмів спільнотовой діяльности, писаня протестаційных листів, самоорганізуваня ся. Видиме з записаных през Курилу фактів, же вязнів лягру стати было навет на добровільне оподаткуваня ся для потреб “канцеляриі” занимающейся лягровыма, ци і позалягровыма, важным для них справами. Єст то, мож речы, высокій рівн демократичной, добровільной громадской самоорганізувальности і самоодповідальности.

Вкінци, вказати треба в дневнику Курилы тот простір змісту, який має найбарже особисту вимову, хоц односит ся тіж до поділяной през вшыткых інтернуваных лягровой реальности. Єст то простір емоций і пережывань, про якы автор свідчыт в своіх записках. Найміцнейше проявляючым ся почутием Талергофца здає ся быти туга і смуток: “Все єдна і tota сама пісня. Туга і цнота за рідныма місцями”, “Ох як смутно і тяжко жыти в бараку”, “Заєдно раздумую – чом, за што тримают мя ту так долго. Кілько дни даремно ём стратил – никто і николи мі іх не верне. Смутно і прикро! Каждой минуты мож сподівати ся ударів, побоів, криків, проклятств”, “Мимо-

вільні задумал єм ся... а мысли летят далеко – до рідних місц на Лемковині, а слезы зрінки вертят". Тужыли вшытки. Непевніст долі, жыття, заранішнього дня, брак контакту з близкима, хоц часом навет будучыма в тым самым лягры, брак інформаций, але предо вшыткым туга за рідныма сторонами, то тата душы згрызота про котру пише Курилло, але і інчы талергофскы авторы. З тых емоций доходило до трагедий, описаних тіж в *Днівнику*, нап. збаламучыня, одобраня собі жыття.

І ту находиме ся в тым пункті нашого чытаня-пережываня і розумліня *Днівника*, де родит ся звіданя про талергофскую трагедию. По часах Освенціма, Явожна, выселінь, описана через Куриллу реальніст може здавати ся не аж так страшна. Але релятивізм пізріня ёст нашом перспектывом. Перспектыва вязня Талергофу была його перспектывом, без спиречні трагічном вполни розумліня того слова. Позірні холодно описаны в *Днівнику* факты смерти з причыны легковажыня потреб хворого, з голоду, ослабління, застріління тых, што ішли по лікы або за потребом, ци статистики тифусовой смерти – по 16 осіб на ден, то тата перспектыва, котра не знала трагічнайшой реальности, котра будила почутя страху, смутку і безнадійности. Така она і ёст Курилловым свідчыню про тамты часы.

Вельоперспективна, щыра, автентычна, глубоко пережыта правда дневникового свідоцства то тата цінніст, яку лишил нам, своім наступцям ёден з знаменитых Талергофців – Теофіль Курилло. Правда тата має універсальну вартість, особливі значучу для Лемків, бо ёст то свідоцтво Лемка.

ТЕОФІЛЬ КУРИЛЛО

Дневник Лемка з Талергофу

(од 14 вересня 1914 рока до 20 серпня 1915 рока)

Вересен 1914 рока

14 вересня. Понедільок. — О 8 годині вечера виїзджат перший транспорт руских Лемків з вязниці при повітовим суді в Горлицях.

Вязнични власти, зо Скальчынськым на челі, зобрали нас на вязничним пляцу, прочитали список і, по ревізії особистих річи, наказали формувати ся в ряды, по четверо — пак іти на стацію. Тримаючи валізки в руках, мы ішли, не знаючи де, не сьміючи ани звідчувати ся де нас виправляють.

При нашим выході з вязниці зобразило ся велике число горличан, котры односіли ся до нас ворожо, зо зневагом. На іх проклятства мы не реагували, а в молчаню продовжували свою дорогу.

Веде нас кількох жандармів.

На стації розміщають нас до товарowych вагонів, по веце як четырдесят люди до єдного. На вагонах жандармы крейдом виписали: „Ідут москальофілі – зрадники”.

15 вересня. — Потяг рушат з місця, пак стає на кождій стації. Такой всяди стрічат нас місцеве насеління і проклинають.

Якыса стара жінка, тримаючи в руках молитовник з кораліками, бесідує до сусідки: „Слухай Марись, я така деликатна, кури сама не зотну, але того попа в вагоні різала бы-м по кавальчыку”. Хтось зачал метати до нас піском і папірисками. Взрівши того, жандарм запер вагоновы двері і потяг дыргнула з місця.

Приїзджаме до міста Жывець, тот сам образок. Іме власны запасы, куплены в Горлицях, та з уміром, адже не знаме як долго прийде ся нам быти в дорозі.

16 вересня. — Іхаме через Угры. Нестерпна спека! В запертым вагоні страшечні душно, бо нас в ним дуже, а отверати двері заказано. Декотры з нас лежат на підлозі, мало жывы.

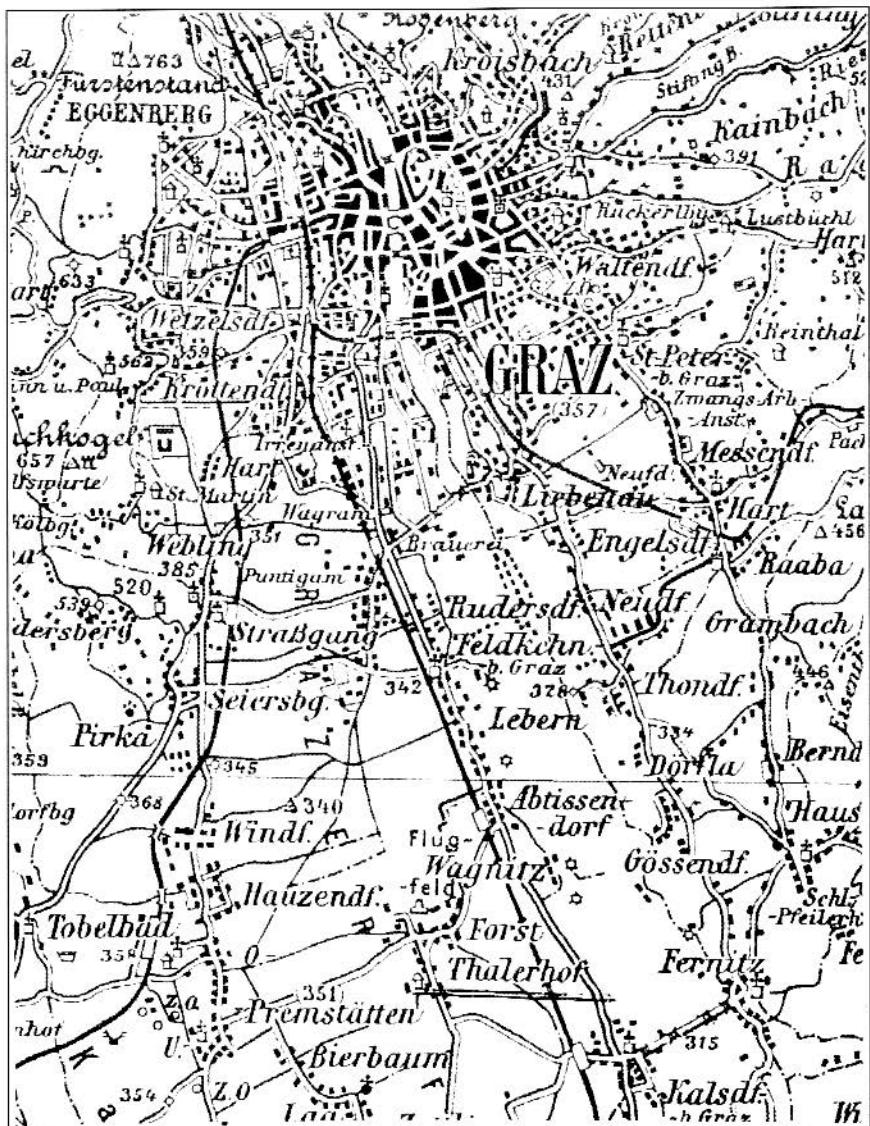
Спохвативши ся, же мам серед своїх річи воду до полокання зубів, винимам ю, нюхам і даю понюхати о. Дуркотови зо Ждыні. Тото нас дакус одсьвіжат. А лем жандарм отворил на хвильку двері, з жадністю силиме ся хватити полными грудми свіжого повітря. Лиця нашы червены, а очы од духоты вытріпчены на верхы.

17 вересня. Четвер. — Як лем потяг сперат ся на даякій стації, дораз жандармы освідомлюют місцеве насеління — кого они везут. Жандармы отверают вагоновы двері, гурма народа уж нас жде, кильне і такой жадат выдати нас.

Хтось з гурмы повіл, же серед нас находит ся професор русского університету. Я ся всъміхнул на туту одзвівку, за што гурма зачала метати до мя каміню. Кед бы жандарм не встиг заперти двері, могли бы мя і забити. На наступній стації гурма категоричні жадала выдати нас для самосуду. Молчыме і, спрятавши ся в глубині вагона, з трепетом вычекуеме нехъбной смерти, та на наше щестя потяг рушат і жандармы заперають двері.

18 вересня. Пятниця. — О 10 годині ночы прибываємо до міста Грац в Штирії, пак до Абтісендорфу і Карльгофу.

На стації стрічают нас жолніре з Талергофского лягру. Сформувавши нас в ряды, по четверо, наказали іти за собом.

При съвітичах ідеме піше до лягру під ударами кольб і боканчиків, по плечах і де попаде.

Ідучий попри мі Димитрий Качор з Бодаків отримал міцний удар кольбом, стиснув зубы, іде дале, та од міцного болю

слезы вказали ся му в очах. Наш транспорт розділяют до польових цельтових шатер, в яких, посередині і по боках находит ся по пару околотів соломы. Спати мож лем сідячы, операючы ся о околот.

Декотры з нас, барз змучены, засыплюют в таким положынно. На нашу просьбу позволено нам выходити з шатра за потребом, та в товаристві жолнірів і на барз коротко – не мож было схоснувати для той конечности нич понад минуту – під загрозом ударів кольбом а то і джтння багнетом. Скорыстати з того позвоління могли лем декотры з нас, бо лем што дві годины четверым людям мож было выйти за потребом.

Од выїзду з Горлиц не ёли мы вареного. Доїдаме остаткы взятых запасів.

19 вересня. Субота. – Істи не дают. Кед дахто з нас має кавальчык хліба, ділит ся з другыма.

Лятер наш, розбитий на широкій пісчаній рівнині, – то десят меньшых шатер і єдно вельке. Наш транспорт был, здає ся, другым, бо част шатер была уж занята через якісных люди. Вартовы были выключно Німцями, послугували ся просто-народном бесідом Штири, так што і інтелігенты з трудом іх розуміли, а простий рускій нарід, котрий знал лем лемківську бесіду, не годен был зрозуміти нич. Прото і доходило до частых непорозумлінь, котры кінчыли ся більшом частю вызывками і побоями зо стороны стражы.

20 вересня. Неділя. – Гвечер старший вартовий перенюс нас до велького шатра. Ніт в ним соломы, пришло спати на голій землі, зацепеніли мы од зимна. Ванько Вербицкій зошыл з ручника мішок на своі річы.

Терпиме голод.

21 вересня. – В шатрі стрічам Стефана Тыміньского, давного знасмого, з котрым был ём на станцыі в Броніславы і Теофілі Кшиштофіковских в Яслі. О 10 годині рано першы раз отримуєме хліб, а о 5-ій пополудни пенцакы.

22 вересня. – Перше съніданя. Візита дохторя. Дают нам лікарства і дакус соломы, котру розділили медже нас ціммер-команданты (команданты шатра).

Дощ. Шатра протікают. Спати приходить ся на мокрій землі. Декотры з нас вистругують з дровна лжыці, інчы грають в шахы – саморібны, деревяны, ци тіж в карты, ішы інчы чытають книжкы, котры припадком взяли зо собом. Дохтор обзерат очы інтернуваным. На полуценок дают росіл з рижком.

23 вересня. – Пишу домів, до Фльоринкы отворений лист; товаришам, што мают з тым проблем, написал ём з десят.

Пришол з візитом наш лікар др Ціханьскій з Крениці. Піл єденадцетой отримуєме хліб, а о третій полуценок. Купуєме пледы, кошелі і інче. Нова візита дохторя. Спати пришло ся в одіню, вкрывшы ся плащом.

24 вересня. – Ванька Вербицкій голил мя. Купую молока за 9 гелерів, а булок за 12 і горнятко. Для інтернуваных організуют кухню. Простудил ём ся і опала мя рима. Познал ём О. Фольварикова.

25 вересня. – Священник, о. Сеник, член львівського сойму, і Стеранка передают властям лягру зажаліня, описуючи наше непречне положыння, скаржат ся, што од голоду і негігієнічных умовин жыття в лягрі вмерло уж девятеро люді.

Гнеска дост гардій ден.

Жінкы переносят до деревяного бараку. Проходжу ся в плащи. Складам хліб в ряды пред роздільнъом го помедже інтернуваных велького шатра. Кладу ся спати о шестій годіні. В ночы о. Хомицкому пішла кров з носа. В шатрі в ночы незнісні зимно. Кому студін не дае спати, проходить ся по бараку.

26 вересня. Субота. – Рано, піл десятой, воякы привязали (т.зн. зробили так званий „anbinden“) єдного Руского до столпа на пілторы годины за токо, же вкрапл своіому товаришу кошелю. Покараний пару раз знепритомніл, а помедже пальцями ніг вказала ся му кров.

Переме без мыціа. Стрічам мого віденського товариша Тевдосия Перечынського, котрий замовил через надзорцю мыдло. Ёден, што вкраї хліб, тіж отримал кару „anbinden“.

І той ночы незнісна студін.

27 вересня. Неділя. – Гардій ден. Молебен до Божай Materi в великом шатрі. Літургіі служыти не мож было, бо

не было олтаря, ни літургічных судин, ни риз, ани книг. Сыпівали вшытки, але численны плакали.

Результатом того молебна было нове розселіня нас по вшыткых шатрах. Трафляло ся і так, що одділяли діти од родичів, брата од брата. Я нашол ся в шатрі номер 15. З той причини опанувал нас мрачний і пригнітаючий настрій.

28 вересня. Понедільок. — Зас переме білизну, бо зачинають ся появляти інсекти, і то вельких розмірів. Пил єм молоко міцно розріджене водом, причим того купленого через надзорцю молока було невелько, а ціна шувна.

Стрічам Маркуса, члена руского студентського Общества „Буковина” в Відні.

29 вересня. Віторок. — шестеро інтернуваных вмерло рано. Жолніре посыпали іх негашеным вапном і закопали, не позволивши не лем служыти панихіду, але і одпровадити тіла их родинам.

Покарано „anbinden” іщи пятеро люди.

Міцний, студений і проникливий вітер. Пишу малописменним селянам листы домів.

30 вересня. Середа. — Зас гарда хвиля. Наступных двоє люди наказано „anbinden”.

Зас закопали воякы двох померших, спосеред которых єден был православний.

Преносят нас до велького, центрального шатра, бо воєнноплінных Руских превезли до інчого місця.

Вмер декан о. Кушнір.

Жолтен 1914 рока

1 жолтня — Выбрали мя комендантом шатра. Окром інчых обовязків, ділю іджыня медже вязненых, а тіж одіня і білизну, кед ест тото доставляне до шатра через лягровы власти. Та, на жаль, хоц численны з нас ходят в дрантю і не мают середків купити при посередництві власти конечного одіня (платити приходит ся пару раз за тото саме), ни білизны, ни одежы ани раз не выдали власти біdnійшым спосеред нас.

В ночы холодно, жэбы ся загріти – потаємні вариме і попиваме тею.

2 жолтня. – Зас гарда хвиля. Позволено проходити ся медже шатрами, а тіж похоронити з участю хору четверых гмерців, в тым числи ёдного студента. Гвечер дают нам каву.

3 жолтня. Субота. – Гардий ден. Ідеме на прогульку помедже шатрами. Капітан робит інспекцию лягру. Похорон баумайстра.

Стрічам о. Стефана Копыстяньского і Григория Пірога. Отримуєме каву.

Прислали нам бляшаны шалькы на зупу. Робиме список люди другого шатра.

4 жолтня. Неділя. – ден іменин імператора Франца Йосифа I. О сто, може, кроків од нашых шатер будуют два деревяны баракы, в даякій одлеглости ёден од другого.

На пляцу медже тыма деревяными бараками одслужено польову обідню, в котрій берут участ представителі військових шатер і бараків. Обідню служыт почтивий старець о. Долиньскій, соборні з членами сойму oo. Сеніком і Метеллом. Хор, котрий складат ся з регентів (церковных диригентів – П.Т.), добрых съпіваків і студентів університету, числом до 150 люді, съпіват захоплюючо. Австрійски офіцеры, котры тіж ту сут, зачудуваны без границ. З напого шатра береме участ о. Спрісс і я.

Візита дохторя. Гечер численны з напого шатря кашлют.

5 жолтня. Понедільок. – Гарда хвиля. Кашель мучыт мя меньше, та з жолудком не в порядку. Бере мя на блюваня.

Прибывають гу нам заедно новы інтернуваны. Число мешканців нашого шатра доходит уж до триста люди.

6 жолтня. Віторок. – Ніч холодна, спати ся не даст. Непорозумліня медже головным комендантом шатра, а цэльт-комендантами: Северином Гайдашевским, Теофільем Ляшом і гімназистом Тюком. О. Спрісс вымагаючий в одношыню до підвладных і смиренний пред выжшым. Владіючы досконало

німецьким языком, він многим помог в біді, обміняючи ся на час словечком з властями.

О яких сто кроків од нашого шатра виставлена купальня, котра складат ся з двох маленьких комірок, што можут помістити до двадцето люди. В кождій комірці єсть деревяний басен з горячом водом. Нас ділять на групи, не більшы як тридцет осіб, і кожду партію приводят та купальні што піл години. Перша партія, прибувшись на місце, стала в ряді і по команді - ту на дворі - розоблекла ся і вошла до купальні де зачала мыти ся горячом водом. Та зато друга і наступна прибували шувніскорше ніч попередні ся не викупали. Жолніре, не звертаючи на туту увагу, дораз по прибытю та купальні розказували розоблікати ся і інтернуваны голы стояли на команду, вычекуючи своєї коліїкы, нераз і піл години. Ішол дрібний съніг, обсыпуючи іх тіла і лежаче в ногах облечиня. Аж коли попередня партія викупала ся і виходила, жебы не студени облечи премерзну одежду, тоты змерзнены ішли ся купати. Таке купання стало ся розсадником тифусу, запаління ключі і інчых хворот.

Ідеме до деревяного бараку № 2. Отец Сприсс, враз зі своїм жаком Скобликом і хлопчиком ідуть купати ся. Барак № 2 неприязно наставлений до о. Сприсса - чом за головного коменданта выбрано Гайдашевского. Непорозумліня при по-длії іджыня. До порядку приводить головний кухар („zwei und zwei“), багнетом „погостили“ троїх.

В бараку № 2 пробыл ём лем тыжден.

Проводять дезінфекцию, нас і наших річи, здає ся - рідком формаліном.

Якісий священник тримат проповід.

Мы, Лемкы, плачеме.

8 жолтня. - Холодний ден. Проходжу ся з Качором. Похорон селянина. Купил ём молочну булку для хворого о. Хомицкого.

Стрічам грубого Козіровського, юристу, моого віденського знаємого. Коцко зберат замовлення на „закупы“ в Грацу. Істи

дають не веце як двараз на ден; жебы забити докучаючий голод, варю сой штоси на подобу зупы.

9 жолтня. – Познаемил єм ся з о. Михаілом Єднакым, вітцом Юлияна, бывшого предсідателя студентського Общества „Буковина“ во Відни.

Жебы зробити сой прогульку, рішти ми носити воду. Гарда хвиля. За дрітами лягту, на полях, місцеви хлюпи збергають тендерицю і вяжут ю до снопів. На плячу перед бараком інтернуваны варят тею на імпровізуваным пецику. Єден з інтернуваних роздобыл машынку до стріжння волосів і тым способом зараблят на хліб. Част інтернуваних будує під оком техніка бараки, інчы приводят бараки до поряду од зовнішньої і внутрішньої страны, ішы інчы занимают ся гром волка і уці.

Серед інтернуваних стрічам кілкох членів родини Хомяків. Священник, о. Семен Савула гварит проповід окружуючій го дост численній гурмі. На полуценок дають мясо з трисіком. З о. Спрыссом устанавляме плян працы в бараку на наступний ден. Гвечер настрій пригнобліня. Віштыкі барз тужyme за рідныма странами.

Прибывает транспорт новых інтернуваних з Перемышля, медже нима Наташа Несторович.

10 жолтня. Субота. – Холодний ден. Головным комендантом нашого бараку єст Унгехеєр. Настрій в бараку невеселій. На сьніданя дають нам брудну зупу з фізолом. В третім бараку вмер якисий Жыць, котрого вынесли надвір для стверджыння смерти. Похорон єдного селянина.

Привезли Лемків з грибівського і сандецького повітів. Лягровы власти спрваджуют списки віштыкых жыючых в дерев'яных бараках. Жінкы перут лахы, а шевці другого бараку направляют обутя. Жебы ся довідати, хто прибыл з остатнім транспортом, враз з єдним священником хватил єм конов і выбрал єм ся по воду.

Виджу пред величким бараком, котрий был назначаний для хворых на холеру, свого вітця священника Василия Курілту - пароха Фльоринкы, о. Теофоля Качмарчыка з Біл-

царевой, зо сыном Любоміром – нотарияльным депедентом, і Владиміром.

Прегварити ся з нима хоц бы словечком не вільно было, за нашыма пятами поступували жолніре з оружом.

Не смотрячы на токо, пару раз ходжу по воду, жебы хоц здальша посмотрити на няня.

При тым велькым бараку для холериків находит ся головна кухня, а при ній склеп для вояків, де за позволіньом власти мож купити необхідны річки.

11 жолтня. Неділя. – Хмарно. О третій в ночы о. Савула будит нас плачом, гварит проповід і, втихаючи, молит ся. Настрій пригноблюючий, але молитовний. Чути хоц-де йойк і плач. За днія о. Долинський одправлят богослужыня, кінчуючи го молебном.

Оголил єм ся і іду на прогульку з Качором і Йосафатом Крулевським. Похорон двоїх люди.

12 жолтня. – Стако скорше, жебы принести съніданя для бараку, а головне, жебы зас видіти няня.

Похорон православного священника. Потім о. Савула оповідат зображенym попри ним о своїй долі і о своєm вітцю. Гурма люди, окружуюча ватру і Саулу, слухат з увагом його оповідання.

Зо взгляду на вельке скучильня народа, лягровы власти мушены были придбати новы кітлы, жебы урядити специяльну кухню для інтернуваных. Тепер уж власти старают ся робити запасы пожывы, жебы запертых в лягрі не морити голодом, што переше бывло на денным порядку. Лягровий дохтор роздає особливі потрібуючым невельке число пледів. Кінчат будову зачатых бараків і зачинают будувати новы.

13 жолтня. – Гарда хвиля. Роздают декотрым з напого бараку одяла. За бараком робиме в земли примітивны пецикы, жебы варити страву в мисчатах, ци лем в горнятах. Священники служат вечирню.

14 жолтня. – Рано студене. Покровы Пресвятой Богородицї. З нагоды того свята молебен (паракліс).

Отримую з Фльоринки, од мамы, 30 корон і купую каучуковий колінірік, замавлям тіж гетри на ноги. Пишу до брата Зенона, котрий стационує з войском в Ляйбах (Любляні)..

Зас приводят до Талергофського лягру новы транспортны інтернуваных. Ніч тепла.

15 жолтня. Четвер. – Ден захмарений. За позволіньом дохторя повело ся мі передати вітцю купон з записками од пінняжной трансакциі – на 20 корон присланых з Фльоринки. Виджыня з вітцем добити ём ся не міг. Одвиджую хворого Коцка. На радіст, повело ся мі придбати невелькій кавальчык мыдла. Оддаю до шевця барз уж сцяраны черевікі.

Вмер о. Дюдкевич, професор канонічного права.

16 жолтня. – Рано захмарене. Потім ся выхвиліто. Стрічам судью Юлияна Підлуского з Перемышля. Вмерла єдна з жінок. В ночы зображеня, збераме ся просити о поміч для інтернуваных в войскового прокуратора (крайс анвальта). Єден вояк, Чех з холеричным темпераментом, выповідат барз дикій суд о культурі рускых селян. Отці з дезапробатом висловлюють ся о tym Чеху і його поглядах. Іщы при tym міцний дош в ночы, што аж протікат через дах і капле мі просто на лице. Прикрывам шапком голову і старам ся вснути. Та надармо.

Хворому Коцкови ліпше, приношу му пару шкарпеток.

В лягрі ёст тіж Пані Шмігельська.

17 жолтня. Субота. – Щесливій для мя ден, бо люди з грибівского і сандецького транспорту пренесли до нашого бараку № 8, так што тераз ём враз з вітцем і о. Владіміром Мохняцкым з Чырной. Передаєме єден другому остатні події і пережываня за час розлуки, споминаме минуле. Першыраз чую, же декан – о. Петро Сандович і його сын Антоній – студент, з Брунарі, были розстріляны в Санчы. Тота віст міцно нас порушыла.

18 жолтня. Неділя. – Другіраз замавлям голяк, бо перше замовління выявіло ся невыполненым. Холодно. Дохтор лічыт за старыма процедурами войсковых дохторів часів Миколая I. Він приносит зо собом лікарство єдного роду і впыхат го

вішуким хворым незалежні од хвороти. Мінят лікарства по-зірні. На початку дає аспірину, другого дня кальомель, а третього зас аспірину або даяке інче лікарство.

19 жолтня. – Подаю прошиня о освободжыня мя з лягру і одданя мя під суд.

Впъяткє тіло мого вітця болит, вертит; болі тоты берут ся отдале, же вышмарило го з авта під час катастрофи, што придарила ся коли везено го враз з інчым до Санча – на военний суд.

20 жолтня. – Вибрали мя комендантом одділу бараку (щутс-коменданта). За новым розпоряджыньем власти нам не вільно выходити з бараку од 5 годины пополудня до 11 години рано під загрозом удару кольбом. Дозволено выходити лем хворым або за потребом, і то лем партіями, што дві години. До выходка ішли мы під ескортом вояків. Ту, по команді, мы повинни быти здоняти гачы і кучнути на друку; по короткій хвили (даяки 2-3 минути), встигнул дахто одбыти потребу ці ніт, розлігала ся команда: „Одівати ся!”. Цілий образок продолжал ся не більше як 5 минут. Єден дідусь не встиг на час одіти ся, за што воякы зошмарили го до кльоаки і були барз задоволены зо свого жарту. Бідного, цілком викаляного в одходах, з трудом повело ся нам витягнути з той ямы. На початках і для мужчын, і для жінок було лем єдно выходкове місце, так што жінкы мусіли кучати на друку враз з мужчинами. Аж значні пізніше для жінок урядили одільний выходок.

21 жолтня. – Рано мыти ся мож лем од вызначеного часу, і то не долше як 15 минут; кому бы пришла охота мыти ся долше, або в недозволений час, того ждало копніня жолнірським боканчом, або даяка інча кара. Настрій пригнобліня перед інтернуваных. 65 похоронів уж было. Гнеска похоронят 66-го покійника. Лягровы власти одкликали для нашого бараку заказ выходжыня од 5 годины пополудня до 11 рано і роздають нам пару пледів і одіял.

22 жолтня. – Холодний ден. Якісий купец – Німец продає нам овочы по басньовых цінах, при тым поводит ся вы-

зываючо і гордо, як даякій турецкій паша. Густа гмія над лягром.

Купую лікарства для хворого вітця.

При нових деревяних бараках будують нову кухню. В поли сохне кукурудза в снопах. Стрийські вороблі векшы од наших. Войсковы власти наказали єдного жолніря 5-годинным арештом за то, же не пробил багнетом інтернуваного хлопа – за мниме неповинування ся акуратні йому, то ест жолнірьови. Єден хлопчыско, котрий осьміліл ся закурити папіроса, отрина кару „шпанты”.

Через Абтісендorf преїзджают на польський фронт, єден за другым, войсковы потяги.

На пляцу пред бараком єдны курят потаемні, бо заборонено; інчы варят тею, іщи інчы проходяць ся. Люде з шатер преносят ся до деревяных бараків. Декотры з інтернуваных молят ся з книжок. Жінкы перут, а хлопи, тримаючы в руках брудны кашелі, глядаюць і бывут ушы. Тутам мож видіти лежачых на землі в тени бараку і ведучых розмовы. Єдны пишут прошыпія до начальства, на котры оно не дає одповіди, другі – польські одкрывты листы, котры більшом частю не выходзяць з Талергофу.

В нашым бараку глухонімій робіт з недопеченого хліба кошычки . В великым шатрі, в котрым одправляно молебны, жыют, або в ріжным часі жыли: о. Спрысс, о. Михаіл Вербіцкій – бывший учытель Закону Божого гімназіі в Яслі, о. Калужняцкій з Бортнога, о. Воляньскій, о. Дуркот, о. Цюкчынській, о. Винницикій, о. Отто, о. Михаіл Єднакій зо Знагуевіч, о. Теофіль Хомицкій, член сойму свящ. Метелла, о. Кушнір, др Костишын, о. Юркевич, Сварчевскій, др Собін Димітрый з Горлиц, Тымінській Стефан, Димітрый Вислоцкій – юриста, Вислогіцкій – народний учытель, Тевлосій Ядловскій – сын жака зо Смереківця, Андрий Карел – юриста з Лосі, Димітрый Качор з Бодаків – юриста, Асафат Крулевскій, Емілій Гривна – народний учытель зо своім вітцем, з Маластава, Слюзор – бухальтер з Горлиц, о. Сенік, Понтицкій, Юркевич і інчы.

24 жолтня. – Ден теплий. Роздають солому і пледы і зоставляють списки нових інтернуваних.

25 жолтня. Неділя. – Гарда хвиля. Богослужыння.

26, 27, 28, 29 жолтня. – Не писал ём, бо не мал ём паперя, а купити го ніт де. О. Василий Курилло з о. Єднакым і Монацкій замавляють в склепі мыйницю, бо до того часу мыли ся мы поливаючы ёден другому воду на руки. Міщний дощ і – як його наступство – страпне болото попри бараку. Сідиме в бараку, цне ся.

30 жолтня. – Ден теплий. Болото просыхат. Приходять річчи (постіль) з Бялої. Для нас то радісна подія, бо до того часу спали мы на соломі, а під голову приходило ся класти або одягла, або дашто інче.

Конець-кінцем урядили в лягрі одціл почты. О. Сприссс выбраний головным комендантом бараку № 11. Чытам книжку „Піус IX і його політыка“ Пельчара. Першыраз мыєме ся в мыйници. Кару „anbinden“ отримал ёден актор – Поляк. Зато, же вдарил руского студента університету Раставецкого в лице так міцно, што тот залял ся кырвю.

Добія дигінчыт люди до бараків, жебы не смотріли на покараного актора. Отрумую замовлений і передше заплачений плед, та він слабой якости і барз тонькій.

31 жолтня. – Теплий ден. Владімір Гоцкій захворіл. О. С. надівшы на голову шапку бой-скаута і „підбадьоривши“ ся, танцює голака – ту загальній веселости. Численны, заохочены теплим дньом, вышли з бараку: декотры сіли на лавку, други варят тею, треті проходят ся, або, тримаючы руки в діравых кышенях, тупаво позерают на проходячых, інчы курят потасемпі з придбаных тіж потасемні люфок, інчы інчы грают в карти або шахы – саморібкы. Нераз проходячы труchnут ёден другого, выбачаючы ся при тым. Декотры заняты выстругуваньем з дровна лыжок, видельців, паличок, ци плетіньем з дроту кошыків, інчы же лем лежат на соломі і плюют до повалы, на подобу Тентетникова з „Мертвых душ“ Гоголя.

Головний кухар розказаў зобразіти ся вішыткым з менажками на піл годины пред полуценком. Мы ся зобрали і, ста-

нувишы в рядах по четверо, ждали на прибыття кухаря. Єден дідусь при тым заснул, а кед пришла його колій, кухар черпаком до зупы вдарил го по голові зато, же в часі не підставилі свой менажкы.

Страшенні ся прикрит. Ніт гіршой кары, як безчынніст.

Чытам туту саму книжку пару раз, бо інчай ніт. Серед нас появляюць ся фризиёры - самоукы. Найліпше і найтуныше голіт якісій батюшка.

За бараками місцевы пітырийскы селяне кладут кукурудзу (тендерицю) на возы і звозят домів. На полях пасут ся коровы. Озимина зеленіє. В бараку роздают в невелькым числі кошелі і калісоны.

Листопад 1914 рока

1 листопада. Неділя. — Холодний і хмарний ден. Комуси пропала бранзолета. О 9 годині рано лагровы власти шымрють по бараках, одберают бібулку до папіросів „Абаді” і роблят спискы пінязи, які мають при собі інтернуваны.

Наш „дідо“ С. з гордістю несе осторожно через пляц менажку полну зупы, посвистуе і кричыг, жебы ся му вшыткы вступляли з дороги, бо жаль кождой проляной каплі зупы.

Священники служат вечырню. Комендант стражы кличе мя і каже передати священникам, што служыти вечырню заборонено. Завдякы моім просьбам він позваліт докінчыти вечырню, але заказуе служыти ей колінебуд.

2 листопада. — Дощовий і захмарений ден. Лягровы власти одберают інтернуваным пінязи, дают іх до депозиту. Вводят строгу цензуру для кореспонденцыі. Лемків з горлицкого і новосандецкого повітів, без ніякых основ підозреных в зраді стану, перевозят до вязниці в Грацу. О. Теофан наказаний на 8 дні цілковитой ізоляціі во вязници за продаваня дугану.

Гвечер, за бараками, при выходку-ямі, під електричном літарнью о. Савула проповіл до зібранных так порушаюче слово о будучым нашым повороті до Галичыны, што неєдному вказали ся слезы в очах.

3 листопада. — Хмарно. Власти реквірують в інтернуваних нашого бараку сумы пінязи виїжди од 10 корон.

Дідо С., видячы вояка зо збройом, котрий ескортую ю жінку з дітином на руках, звертат ся до него зо словами: „Пане вартовий, стережте добрі того маленького зрадника, жебы вам не втюк”. Вшыткы обсервуючы тото всъміхнули ся, скрыто, жебы встеречы ся ударів кольбом. Юречко з Нового Санча несподівано захворіл і сповідал ся пред присляным гу нему священником.

Стрічам ся з вдовом по о. Максимі Санцовичу, православным священнику зо Ждыні, котрого розстіляли без шлідства і суду в горлицькій вязниці 6 вересня 1914 р. о 6 годині рано.

4 листопада. — Роздают солому по бараках. Лягровы власти роблят серед декотрых інтернуваних з перемышльского транспорту шлідство з вписаньем до протоколу.

Жолнір пробил багнетом єдного в ничым не винуватого інтернуваного.

Юстин Воргач з Фльоринки просит ся до нашого бараку, што кінчыт ся по його мысли.

Повітря чисте. Лем гвечер сідат гмла, жебы по даякым часі двигнути ся. Власти звозят волами і кінми дырва до лягру.

Гнеска кінчыт ся третій місяц мойого вязніння. Дармо страчений час. Тото наганят тяжкы мысли. Заєдно роздумую - чом, за што тримают мя ту так долго, кілько дни даремно ём стратил - никто і николи мі іх не верне. Смутно і прикро! Каждой минуты мож сподівати ся ударів, побоів, криків, проклятств.

Захарий Ставискій зо Снітниці дістал од свого тестя Александра Дубця преказ на 10 корон, але без ниякой кореспонденцыі.

5 листопада. — Ден теплий, але захмарений, сонця не видно. Стрічам Циганів з полотняного шатра, котры радісно витают мя, як свого бывшого коменданта і вымахуют отриманыма од власти лахами і обутьом - як бы ся з тым обносили. Все єдна і тата сама пісня. Туга, цнота за рідныма місцями.

6 листопада. — Маркус — комендантом котрысого бараку. В бараку № 13 вмерло двое, одного из них проколол жолнір багнетом за то, же сварил ся з товаришом при поділі соломы. Чытам хыбаль сотний раз „Потоп” Сенкевіча.

В лягрі холера. Уж нічу власти вывели страж з лягру і поставили за дротами. Тым способом мож уж курити, бо никто не пильнуе. Велькій страх в лягрі. Новы разпоряджыня з той причыны, выдаваны через дохторів — самых інтернуванных. На пляцу болото. Заборонено варити тею. Вартовы воякы стоят сперша о три кроки од огорожыня, пак одходяць на десяц кроків. Лягровы кухаре уж не роздают іджыня кождому оддільні до менажок, а лем до конви, на кождый барак. З конви сами ділімі іджу помедже собом. Лягровы кантыны заперты. Дістати додаткове іджыня, дуган ци дапіто інче — ніт як. Куячэ зберают остатні кыршыны дугану, вытрясают з кышень дуганчаний порох і курят остаткы, з трепетом думаючы і зьвідуочы — што ім приде курити, кед кантина долго будзе заперта. Ванька Вербицкій малює на папері образкы з жытія в лягрі. Він уважні стереже і пряче свой живописы пред непожаданым очамі.

7 листопада. — Ден холодний і захмарений. Штирийскі газдове продают нам за дротами хліб. Купую штырі і піл головкы чеснку, як лікарство против холері. Іду з людми поза дроты за хлібом. В гангарах для аэрапланів стрічам масу Рускых. Полотняны шатра по них, як видно, уж опорожнены.

Лягровы власти скликуют на засіданя вшыткіх дохторів. Народній учытель Ч. (повинно быти хыбаль — Н. — ПТ) оповідат історию свойой жены, котра была Жыдівком і перешла на католицтво. Жыди хтіли ю отровити, та повелось ся ій втечы і сховати ся в католицкого ксендза, котрий і повінчал іх.

Вечырню служат священники на пляцу. Поляк Уеіскі, редактор „Боруты”, розповідат мі історию свого арештування. Серед нас находит ся польскій літерат Корнель Попель зо свойом женом.

Гнеска велия праздника Св. Димитрия. Тото припомнуло мі кermешы в Ізбах і Білщаревій. То были прекрасны дні.

Священники зберають гроши на купівлю риз, бо маме вшыткого лем єден єпитрахіль. Лягровы власти передають нам через свящ. Коломыйця новы розпоряджыння.

8 листопада. — Отец Василий Курилло збрал 14 корон і 41 гелерів на ризы. Зміна варты при кухни. Др. філ. (філософії? — ПТ) Брит Симеон, рабин з Ценжковиць, зберат ся, кед отримат позвоління, іхати до Відня враз з рускым підданым. За дротами рускы воєнноплінны продають споживны запасы, бо кантина заперта. Бесідую з Попельом. Нічна варта в кождым бараку. Даю до поправління ногавкы і в вычекуваню на конец той роботы ходжу в калісонах през дві годины. Од того єм ся і простудил.

9 листопада. — По пляцу ходит в веселым настрою „дядя“ С. і съпіват: „Поідемо ныні, о которой годині, скажить мені добрыи люди, о которой годині?“* — і гварит до окружающих: „Дядя піл бы вам, но горло просохло, надо его смазать смальцем“. Отнимавши од когоси 26 гелерів гварит: „Дядя теперь, пожалуй, и споет вам, а лишь смотріть ніт ли гдінібудь карательных“. Озераючи ся на вшытки страны, съпіват і танцує. Вшытки ся съміют. Острешений тым голосным съміхом, він раптом пристає і озерац ся на вшытки страны, ци не іде дагде вартовий жолнір.

*Жебыстє до Галичини поіхали
И мене вспоминали,
Жебыстє до Галичини поіхали
И мене с собой забрали*

- повідат тоты слова, працаючи ся з нами.

Ден холодний. Кантина для продажы омасты отворена. За дротами продають хліб і тею. В шатах вмерло двое люди.

Ту і дале цитуваны тексты заховую так, як є в оригіналі. (ПТ)

* Автор консекventні пише термін „українці“ в чужеслові. Заховую оригінал, не пишу тіж того терміну великом буквом (в росийским, а і українским назвы народів пише ся малом буквом), бо хыбаль автор не трактувал іх ту як членів народу, а радше членів політычної партії.

Така студін, што цілий ден мус ходити в плаць, і то ішти про-зябнеш. Обичний образ баракового жыття, описаного уж не раз.

Знамя часу: Серед нас появили ся торгуючы цибульом і чеснком, як лікарством против холері. Др Брит і Генрик Боссовскій торгуют тейом і цукрьом. Порция з цукрьом коштуе 6 гелерів. Декотры з нас ідят хліб зо солонином ци смалыцьом, купленыміма в кантині по барз выгоруваній ціні. Лягровы власти позваляють купувати в гандляря Німца по маленькым кавальчыку вудженины, та тіж по басньово высокій ціні. В ночы Коломыец з екіпом робит прегляд вішиткых і вішиткого.

10 листопада. – Ден сонечний і теплий. Стаяю пізніше як все. Коломыец прочытал нам писмо, за котрым суд звільнил 70 люди і онедолга пустят іх домів. Шпідчы власти ведут зза дротів преслуханя інтернуваных.

Обзераме образы Ванькы Вербицкого і барз ся нам они подабают, бо барз вірні oddают лягрове жыття. Проходжу ся по пляцу в товаристві пані (в органіалі – госпожи) Сандович і студентів.

Дохтор позволил істи шынку, та лем хворым, по два невелькы плястыркы. Замовлена через нас шынка прибыла і я з Гоцкым ділімі медже інтернуваных. Часто преносиме біль зубів. Лягровы дохторе рвут зубы так непорадні, што по тій операциі ціле лице опухне. Як тіж вырвал зуб. Др Могильницкій з Бучача констатувал в мене розорваня ясен, одтале кров. В бараках барз дуже хворых, котрым не дают молока. О. Владімір Мохнацкій першыраз за цілий час інтернуваня осыміліл ся закурити папіроса. Ёден студент продає дуган і бібулкы. За ёден листок бере 6 гелерів. Пачечку дугану, котра в обычайным часі коштувала 13 гелерів, продає за корону і 60 гелерів. Довідую ся, же материял на будову бараку вносит 5 тисячи корон. Работанич не коштувала, бо мы сами з розказу власти будували баракы. Головний майстер і його підвладны, будучы на державній роботі, мали напевно заплачене, але мы обовязаны были працеввати за дармо. Гнешньой ночы дижур-

ным в нашым бараку ест рабин Брит; од того обовязку звільнены сут лем старці і хворы.

11 листопада. — Гмла, сонце являт ся коло 10 години. Іду з єдним священником по хліб і спостерігам, же в шатрах ішти дуже інтелігенції. Зас роблю список люди нашого бараку. Наш „дядя“ веде з дівчатми веселу бесіду. Декотри жінки варят гуляш з вудженого мяса. Прикрит ся барз.

12 листопада. — Піл єденадцетої пішол дощ. Выйти ніт як. Сідиме в бараках і з нуды вариме тею, або куриме. Мышляк захворіл на інфлюєнцу. О 4 годині пополудни 77 „українців“ в товаристві п'ятьох неозброєных вояків выходят з лягру. То totы, которых выпустили на волю. Ідуть до Грацу. Вельох спосеред нас одпороваджат іх до брамы. В бараку № 8 выпущены на свободу: Шеремета, о. Коренец і Чеснок. Ім заберают менажки.

13 листопада. — Ясний, сонечний і теплий ден. Наш барак долго был ізолюваний і інчым вхід до него был заборонений. Я вночы дижурувал в бараку і пред бараком. Стая в обычайним часі і іду з інчым по хліб, бо чул ём, же прибыл якісий транспорт новых інтернуваных. Познал ём з далека о. Димитрия Хильяка — пароха Ізб, грибівского повіту. Шлідчы власти преслухают „українців“. Власти не хтят высылати наших листів. Ніт нияких вісти з Галичыны. Родит ся предчути великих подій.

14 листопада. — Гардій ден. Чую міцний біль в хырбеті. За бараком і гімназисты, і старши провадят гімнастыку. Вечером видиме, як люде при полотняных шатрах палят солому з ушами. Дым з огня стелит ся над цілым лягром. Зобral ём 6 корон і 9 гелерів на лизоль до дезинфекції. Мыееме ним руки пару раз на ден.

15 листопада. Неділя. — Мрачно, болото. Іду з людми по хліб і сънданя. Священники служат обідню. Наши вартовы — воякы, корыстаючи з вільного, полюють на заяців в недалекым лісі.

Вечырня. Остатній ден квартанны. Роздают почту. Священники для розрывки грают в карты. Вчера Д. посварил ся

з Маньком, причынном быта афера Коргольда. Манька преносят до пятого бараку.

16 листопада. – Приморозок. Моі ногавкы і черевікі пришли до негідности. Чытам „Бриллантны барышни“. Прибываюць два новы транспорты інтернуваных, ёден з Горлиц, ведений через учытеля гімназіі Ельяша, а другій з Кракова. Позвоління полковника курити явно выклікало велику радіст курящых, котры такой же скорыстали з того права, закурюючы демонстрацыйні на вільным повітрю.

17 листопада. Віторок. – Дохтор узнал мя за хворога і казал лежати три дни. Лежу на соломі; народній поета Федоричка одвиджуе мя і для розвагы чытат свой творы.

Свяшеннік Кміцкевіч-Савін захворіл на інфлюенцу, тіж лежыт на соломі.

Гнеска дохтор першыраз казал запалити в желізным пецику, што привело нас в захопліня, бо часто мы мало не замерзали од зимна, особливі в ночы. Віштыкі зобрали мы ся попри пецику і тішыме ся як діти тому миліцькому теплу.

Кільogram теі, як ем ся довідал, коштуе 15 корон. Одвиджкат мя дохтор Димітрый Собін і юриста Андрій Карел з Лося. Гварит, жебым зробіл список віштыкіх інтернуваных Лемків і вернул до горлицкых записок. Першы моі запискы – з горлицкой вязниці, по розстріляню православнаго свяшенніка о. Максіма Сандовіча – шмарыл ем до терніны, боячы ся ревізіі (Машак і образы Івана Вербицкаго).

Отец Куришю першыраз од дня увяніння курит папіроса.

Лягровы власти аж тэраз наказали приклиповати на листы значкы. Очывидні, до того часу они метали нашы листы до съмітія, не высыпали іх. Значок на лист кошус уж 35 гелерів, а не 25 – як перше. Полякі ідуть до пятого бараку, а свяшеннікі Отто і Єднакій, і учытель Еміліян Грівна, враз з чиленнымі інчымі, преходяць до нашаго бараку. Наш барак пренумерували на 5., а пятій – на першій! Власти лягру вводяць новы порядкы. Коломыец і Добія сут іх адьютантамі. Першій з них барз ўшыро працуе од світання до пізнай ночы.

18 листопада. — Ден дакус сонечний, але вітряний. При шатрі роздають пошту. Вибрал єм двох з нашого бараку до дозерання пециків. Тоты люде внет придбали в нас пошану, бо само лем приближыння ся дакотрого з нас та пецику од них залежыт.

19 листопада. — Похорон свящ. о. Сандровского. Ден сонечний, але дує холодний вітер. Розышол ся слух што 98 „українців” выпустят на вільницю. Священники Отто і Єднакій старают ся придбати мыйницю. Списую Лемків нашого бараку.

20 листопада. — Ден сонечний, але вітряний. Дезинфекую вапном наш барак, посыпуючи дорожки медже рядами соломы, на котрій спиме.

21 листопада. — Зимно. Першы вечыркы в нашым бараку. Преходит до нас свящ. Димитрий Хыляк.

22 листопада. Неділя. — Ден св. Михала (21 XI - ПТ). Перший сьніг. Перша обідня і вечырня в нашым бараку, которы о. Отто одправлят соборні зо вшыткыма священниками.

Другій ден єм заступником головного коменданта бараку. Теольог Орскій і фільософ Перегінець сут надзерателями одділів в нашым бараку.

Вчера декотры з нашого бараку справляли іменины. Священник Діонісій Мохнацкій з Мухначкы ёст в нашым бараку. В бараку № 7 робили вечыркы. Одвиджую хворого о. Нестора Поляньского.

23 листопада. — Велькій сьніг. Стрічам ся з Димитрием Вислоцкым. За бараками молидж бавит ся в сьніжкы. Роздають в нашым бараку дакус кошель і одял.

24 листопада. — Рано сьніг, дакус пізніше дрібний дощ. Іду за съніданьком. Высыламе Могилу, Савицкого і Шуха за углем, бо робит ся студено. Власти не хтят дати угля, оправдуючи ся, же пертрактациі з доставцями угля іщи не закінчены. Вельо з нас, в тым числі і я, міцно кашлют. Похорон Миколая Кобылкы.

Власти пренесли вшыткых Жыдів до 11 бараку, котрий пак зато названо „жыдівським”.

25 листопада. — Гнеска розділяме медже люди нашого бараку отриманы од власти кошелі і калісоны.

26 листопада. — Довідую ся, же такой в кождым бараку організувано хор.

27 листопада. — Дуже новых люди преходит до нашого бараку. Курит, але загальні — тепло.

28 листопада. — Пришол новий транспорт інтернуваних, котрий розділюют по бараках. В нашым бараку ест 200 люди. Декотры сплят на суворій землі, бо ніт соломы. Солома, на котрій мы спиме струщила ся і змішала з болотом.

29 листопада. — Зимно. Вода замерзла. Потім потепліло. Іду з людми до кухаря за съніданьом. Кухар старат ся дати го якнайменьше. Пак іду до него другіраз, жебы дал нам дакус угля, бо в бараку не годен вытритмати, а дуже хворых йойчyt і трясе ся од зимна. Та п'яний кухар з коликом шмарил ся на мя, і лем задвякы його помічникови, рускому, я дал ногам знати. Моі люде тіж втічут, остатній з них, што стоял найближе, отримал по плечу удар коликом, котрим кухар, враз з масными проклятствами, шмарил наздогін.

Молодіж організує хор в бараку. Сыпвают і лемківськи съвітськи та церковны пісні. Люде злой волі доносят двом вартовым, котры такой поспішают гу нашему баракови, але якоси повелю ся нам залагодити мирным способом тот інцидент.

Отримал ём карточку од Івана Черкавского, димісіюваного учителя гімназії, котрий звівідує о адресе прожываючого тераз во Відни Йосифа Гартвіга, полковника в стані спочынку.

30 листопада. Понедільок. — В бараку студено. Власти роздают для жінок парудесят пар обутя і солому. Єдному священникови зато, же хтіл взяти сой дакус соломы, вояк коликом столк руку.

Шлідчи власти преслухают гімністу Богдана Кміцікевича. В нашым бараку направляют двері, котры николи не мож было як судо заперти. Мизерак чистит лямпу. Др Масциюх іст хліб з маслом і, почувши съпів, гарит: „О, Лемкы съпівают!” Червіньскій презерат історию. Єдны варят тею, други

же з пачечок купленых в кантині – горохову зупу. Декотры одгрівают оркіш, з преконаньом, же набере ліпшого смаку.

Кіриллов, враз з дідусьом Базаром приводят до порядку свою білизну. Хтоси зо селян просит другого, жебы го остріг. Гринва з якісым філологом грають в шахы. Свящ. Отто іст барз помалы, а о. Єднакій молит ся з молитовника.

Груден 1914

1-2 грудня. – Близко 130 люди, нашы „українці” і Поляки, выпущены на свободу, не одпроваджаны конвойом, выїхали до Грацу. Пред тым лягровы власти взяли од них побраны річы, як менажкы, коцы.

Спосеред них десятеро ся вернуло, бо не мали препусток. Наш барак отримал кус соломы. Тоты, што выїхали до Грацу, бывали: Подлускій Владислір з Перемышля, Посадскій Лев, о. Крупельницкій, о. Левицкій Август і Владислір, oo. Охримович, Гродзішкій зо Заріча, юриста Ладыка, Шухевич Юлиян – начальник почты в Ценжковицях, Ганкевич – керівник вýїжшой начальної школы, др Назарук - редактор „Громадского Голосу”, Чыж – вýкладовця учытельской семінари, Мыдляк – працownik почты і інчы.

3 грудня. – Імператорскій ден. Збереме пінязі на Червений Крест. Я зобрал в нашым бараку такой 6 корон. Поляки уряджают ілюмінацию і прикрашуют свій барак фанами. Каждий з них має в бутонерці басанункы кольорів австрійской і польской фан.

Обідню служыт, соборні з інчымса священниками, найстарший з них о. Дольницкій. Величезний хор сыпіват прекрасні і приводит в зачудуваня участвуючых в богослужынно австрійского офіцера і його жолнірів. В часі сыпіву австрійского гымну „Боже буди покровитель” ёден з вояків тримал в зубах папіроса. На службу пришли передовшыткым люде нашого бараку, і тоты – найстаршы. Престіл прикрасил зеліню Данилюк.

Гнеска выпустили на свободу осмеро люди, а з нашого бараку: Галаха і Бабака. Гвечер сіла мало не льондынська гмла, так же на пару кроків не видно нич. Презерам вселенську історию. Лікар др Могильницькій розпознає в Теліщака з Крениці запаління ключи, а в Жолкевича запаління почок.

4 грудня. – Ден дост теплий. Бельград занятий, зато тіж в Грацу, в ночы на неділю, потрясли небесну простір арматні сальви.

Занятя люди ден в ден такой самы: по съніданю іде полюваня на уши, на початку на постели, пак в одіню. Уши маса. Потім курят або роблят папіросы на продай, ходят од бараку до бараку одвидіти знаемых, зberают ся групками і або бесідуют, хто о чым, або съпівают, ци тіж грают в ріжны гры.

Дорош виліджат до Грапу. Міцно ліє. О. Оришкевич зробил над своїм леговиском дашок зо соломы, о. Копистанській тримат над головом парасоль, бо през дах протікат. Тото дало мі можливіст звернути увагу дохторя на наш утяжливий проблем і просити го, жебы представил властям рапорт о потребі направління даху.

Гімназисты зобрали ся з дівчатми і съпівают. З ініціативы о. В. Куриллы в нашым бараку першыраз одправлят ся вечырня, підчас котрой численны плачут. Він казал вшыти ёпітрахіль зо сірого полотна, на оборотній стороні котрого вшыткы вязнены в лягті священники зложыли своі підписы на памят талергофской неволі.*

5 грудня. – Введеніе до Храму Пресв. Богородиці. З позвоління власти о. Гнатишак іхат до Грацу на операцию. Шлідчы власти преслухают Будзиновскаго і вельох інчых. Макар – комендант преконує, же старшы, 60-літні „українці“ повинни отримувати лішне выживління. Першыраз емериты отримают емеритуру. Вечером в напшым бараку молодіж съпіват коляды.

Ёпітрахіль тот заховал ся до гнеска. Внук о. Василя Куриллы – Александр Курилло преказал го до Музею ім. Лепкого в Кракові. (ПТ)

З розказу власти списуєме столярів, хыбаль возмут іх до якісній роботи.

6 грудня. – Рано істория з Морисом з причыны конви. Вартовий выстріїл до человека, котрий хтіл прейти за дро-ты, та куля трафила не в того человека, а в другого, котрий молил ся товды в бараку № 15. Одраз прибыл др Могильницкій з двома лейтенантами, казали взяти раненого до лязарету, де він по двох годинах вмер. Похоронили го о 6 годині гвечер. З нашого бараку выслано на похорон, як представителя, Гоцкого. Гмерлій был од душы руских переконань.

Власти отверают шпиталь. З нашого бараку дохтор переносит до шпиталя Зуба і Петришака Антония з Крениці. Єден мал гнійне, другій обычне запаління ключи, які дістали од нестерпного зимна, што ся паношыт в нашым бараку з недостатку опалу.

Вечирня, в котрій участ бере шувні люди з інчых бараків. В бараку № 2 столяре роблят з дощок приchy. Кулінарна штука в нашым бараку квитне, уж цілий час панує прикрай запах дачого припаленого. Численны з выпраным, але мокрыма хусточками до носа стоят або сідят при пецику і сушат іх, а пак, спрятившы до кышені сухы хусточки, вертают ся гу свому леговиску. Декотры майструют валізочки з дровна, што го дістали або купили за дротами. Лемко Барна оповідат товаришам історию роздобыття плащоподібного завивала і черевік, тот і сес з нескриваном завистю обзывают тоты річы і міркують, што з того завивала мож бы зробити.

7 грудня. Неділя. – Варташе шатра – гу великій втісі діти – виліпили зо сънігу чорта. Та втіху єден з них омрачыл словами: „То рускій батюшка, цілуйте го”.

Гнеска выпущают патриярху лягру, о. Дольницкого. Підходжу гу дротам, при якых зобраяла ся шувна гурма інтернуваних, і виджу – за дротами стоїт в чорnym выходженым пальті і чорным плюшовым капелюшы достойний старец з двома куфриками в руках, жычливо прашаючий ся з людми, котры го одпороваджают. Адде і цілий о. Дольницкій, душа лягру, підтримуючій в нас бодріст духа.

Він стоїт в сънігу і смутно смотрит на своїх, обводит очами цілий лягер, де пребыл пару тяжких місяци. Клягают ся ноги старця. Видячы того, приносиме лавочку, на котру старец сідат і тихо бесідує з Коломыїщом. Та тот одпочынок короткій, являють ся офіцеры і кажут му іти. Товды він помалы стає, знімат капелюх і пращає ся зо вшыткыма, благословлячы іх словами: Слава Ісусу Христу! – Слава на вікы!! – одповідат гурма – щесливой дорогы, будте здорови! До гвиджыня! – Тисяч шапок вилітує в повітря.

Конвоюючий жолнір веде о. Дольницкого на стацію. Вышли уж на дорогу. Вшыткы одпроваджаме іх очами і видиме як жолнір, спостерегшы слабіст о. Дольницкого, взял од него еден з куфриків. Товды о. Дольницький ішы раз обертає ся і крестит руком вшыткых.

Жалісно смотриме в сторону оддалюючых ся і кождий в души винит власти, же не підвезено страця на стацію кінми. Долго стоіме і смотриме за зникаючыма двома пунктами, аж густа гмла вкрыват іх цілком пред нашыми очами. Розходиме ся з поникнеными головами, бо пішла од нас душа лягру. *

8 грудня. – О 9 годині рано одізджат до Грацу еденадцетеро люди, а о 11 – сімнадцетеро. З нашого бараку Мужинец і Сколевий. Ден сонечний і ясний.

9 грудня. – Повело ся мі дістати од власти 50 кошель, 18 вкрывал – колдер і 35 пар онуч для потрібуючых з нашого бараку. Купую за 4 короны лямпу. Тота перша в лягрі лямпа викликала в нашым бараку вельке захоплення, бо дає можливіст чытати і писати аж і в ночы.

10 грудня. – Отрумую з магазину для напого бараку 50 пар онуч і 30 данських (з Данії) вкрывал, котры заміст ваты выпханы тонькыма обрізками паперя. Та і такы вкрывала выкликуют втіху, бо численны спали під тым, в чым ходили.

* Ісидор Дольницький, вродил ся 1830 р. в Залозцях к. Бродів; абсолювент богословського факультету в Римі, великий знавець церковного уставу і церковного съпіву, якы то предметы выкладал в Римі і во Львові. Як видно, до Талергофу привезений был 84-літнім старцем. Вмер в Монастырі Сестер Василиянок во Львові в 1924 році. (ПТ)

Пред полууднем виїзджат до Грацу на влсний кошт транспорт з 56 людми.

О 4 годині пополудни вмер в шпигтали о. Сприсс. Такої зараз іду до шпигталя і застаю священників одправляючих панихіду за покійним.

Лягровы власти першыраз выдают депозиты людям з 5-го бараку.

11 грудня. — Похорон о. Сприсса і двое інчых помершых. Польскій кіньондз Замойскі теж бере участ в похороні. Хор, ректентом котрого ёст Смолиньскій, съпіват одповідні моментови рускы пісні і єдну польскую похоронну пісню „В могилі темній”. Гоцкій — бывальцем вшыткіх похоронів. Болото престашне. О. Сприсс похоронений під соснами.

Власти берут 400 інтернуваных на земляны роботы, платят по 20 гелерів за ден. Комендантны бараків мают з нима веце старунків, по мусят специяльні для них тримати іджыня.

З розказу власти робиме список хворых, калік і старців, для баданя і — преслуханя.

12 грудня. — Страшне болото на пляцу і медже бараками. Шпідцы власти преслухают Гоцкого, Гладія і інчых.

Урядовий дохтор дал комендантам бараків розпоряджыня приводити хворых до шпигталя, достарчыти теж книгу хворых, котру отримал ём од Гельмана.

По вечырни священники грають в тарока, а молодіж съпіват найперше коляды, а потім съвітскы пісні. О. Дикій і Гривна призывають ся граючым і вставляють свои уваги зневіців. Н. Копыстяньскій пише поданя до власти, о. Мохнацкій Владімір бесідує зо своім парохіянами. Численны варят тею. Морис при пецу заедно трудит ся праньом. Пец добры гріє, бо коміньяр привьюл го до порядку. Кузминьскій, обыватель міста Дор, муляр, розповідат першому ліпшому — як преслухувал го аудитор (войсковий суддя), і як він мал чест быти першим возваным до судді, в товаристві котрисого коменданта бараку. Хлюпи слушают го з захоплінью і пошаном. Потім съпіват пискливым старчым голосом: „Мир вам, братя, всім приносим”, а пак оповідат хлопам байкы. Він — сивий дідусь, худор-

лявий, одігнений до полатаного ріжнокольоровима кавальцями убрання, зо саморобным колпаком з кольорового коца. Здає ся він даяким східнім магом.

Напы коминяре чыстят вшыткы комины в лягрі.

В велию Св. Андрия, за звычайом – ворожыли.

13 грудня. – Ден Св. Андрия Первозванного. Обідня.

Головний комендант лягру, през комендантов бараків, розказал вшыткым священникам явити ся гу нему. Кед зобрало ся перед ним парусот священників, він звернул ся до них з жаданьом вплинути на селян, жебы ішли до роботы і в свята, мотивуючи оне тым, што воєнний час не узнає нияких празників. Священикы, выслушавши його жаданя, з понуреными головами розышли ся, постановивши не гварити о тым селянам.

Видно як робітники, не смотрячы на свято, коплють на пляцу в страшеннем болоті. В бараку збераме пінязі на заплату коминярям і на разходы канцеляриї.

14 грудня. – Орскій, др Масцюх, Клецко і Бутринській повинни вийти з лягру до Грацу. В лягрі під проводом офіцера баталіону саперів роблят дороги медже бараками; волами возят каміння і пісок, а по боках дороги копают одводнюючы ярки. Будують при тым новы баракы і організуют фронт робіт для проведіння електричной сіти.

Власти выдають людям депозиты і позваляют робіти через агентів закупы одежы в Грацу.

15 грудня. – Продолжают роботы при дорозі. Ліквідуют огорожыня при бараках. Болото страшне.

Роблю список мешканців напого бараку. Священникам першыраз выплачивают пенсію. Кузминській, „обыватель і мулляр”, захворіл.

Гвечер выходжу на пляц закурити і вижду Гоцкого, котрий тримат в єдній руці шклянку теi, а в другій папіроса, враз курит і п'є тею.

За бараками роблят дорогу. В ціли ёй утвреждыня офіцер саперів, при помочы соткы люди і трьох пар волів, притранпортувал тяжкій валец, котрий тоты люде з трудом вытягнули

з болота. При кантині роблят каналізацію. Гурру назначено комендантом одділу бараку. Зберам на памятку підписы вшыткých жыючых в бараку.

16 грудня. – Ден теплий. О другій годині пополудні виходить з лягру до Грацу транспорт інтернуваних, серед них Петро Яворський – старець, котрий на початку не хтіл заничіхати, та потім предумал, позберал свої річі, попрощався зо вшыткым і виїхал.

В моім бараку 212 люди, серед них дуже хворих, так же кожного дня веду до лікарству по пару люди. Уши так дуже, што ніт на них рады, солома просякнена нима і брудом.

Барна і Демчак, селяне – Лемкы, котрим виростили шувны бороды, голят єден другого обычним кляпачом і обіцюють за цармо оголити діда Базара, заросненого як чоловек камішної доби. Базар лежить скорчений на жмени брудної соломи і, операючи ся на руку, недовірливо смотрит на них. Єден жак, і такий при тым народний учитель, підходить гу мі з таємничим виразом лиця і пілшептом пропонує мі піти до єдного бараку на погарик сликовиці, яку повело ся тому баракови придбати.

Першыраз повело ся мі купити атрамент і пера; до гнеска я писал лем олувком.

Єден зо священників, з жаками і селянами съпіват коляды. Вторує ім єден народний учитель і, видно, оддал ся тому цілом душом. В моменті престал съпівати і заплакал. Селяне познимали капелюхи і съпівають дале. Інчым тіж явили ся слезы в очах. Тоты што варят зупу, понурили головы. Старши, лежачы на соломі, бесідують зо сусідами. Єден урядник колеі кладе ся спати барз знічений тым, же Балабан повіл му што має бороду як „москаль”.

17 грудня. – мороз стиснул болото. Пред полуночью виїжджають до Грацу: др Масцюх Василий, др Миколай Антоневич, Орскій Владислав, Сав. (? – ПТ) Будзиновскій, Теофіль Хомицкій і інчы, враз 26 люди. Они пращають ся з нами сердечні, а мы одправаджаме іх до брамы.

В першым бараку заінсталювано електричне освітлення. Наш барак обивають воякы зо двора папом. Декотры з нас придбують сой скрыто од вояків обрізки папы, з думком підложыти іх під солому, просякаючу водом.

Гнеска пришло почтом з Галичыны шувні пресылок зо жывністю для інтернуваных. Дісталі ём од ў одного з нашого бараку пару яблок. Першыя з од момента вязніння іл ём враз зо своім вітцем яблка і захоплювалі ём ся іх смаком. При о. Єднакым ёст тут яго парафіянин на назвиско Гаврилпок, котрий все при ним, шыро му услугуе. То добрий чловек, зо синіма очамі, барз одданий свому ігомостьові. Він пера його білізну, чыстит одяг, варит тею і всяку страву. Шклянкы мыє, потераючы попелом, полоче водом і втерат до рукава свойой діравой світкы.

18 грудня. — Велия Св. Чудотворца Миколая. Пригнетеній настрій, яго праздник приходит ся спроваджити далеко од рідных.

До лязарету прибыло двух новых медиків і ёдна сестра милосердя, бо хворых барз дуже. Ден студений.

Макар, посередник медже нами а власятями лягру, робіт список селян, котры маюць іти на преслухання. Урядник податковий, котрий жыве в нашым бараку, розповідає мі — на яких основах Макар робіт список преслухуваных. З Гоцкым назначено Боруха комендантам I одділу. Власти децидујут допровадити до нашого бараку електричне освітлення.

Уж пару дні Базар лежыт хворий, тримаючы ногы в мішку зо соломом. Протігат свою туту руку по менажку і з жадністю бере ся до іджыння. Часом веде зо своім сусідом Куриловым бесіду о рідных странах.

О. Димитрий Хыляк провадзіт в темным куті бараку лекцыі з двома гімназистамі. По науці граюць в тарока з Григоріем Макаром. Дівчата і гімназисты колядуюць „Бог предвічний”, а потім потігаюць лемківскы пісні. Костовецкій съпіват штоси інче, здає ся „Вбг się rodzi”, а Котельницкій му вторуе. О. Отто старанні поправляют свое леговиско, жебы не колола солома і добре лежало на ним вкрывало. Жолкевич ся

молит, зо зложеныма на груди руками і очами впятыма до електричной лямпы. При пецу зобрала ся група особливі ззябненых люди. Морис, як все, варит воду на тею, пече компери і бляндже без кінця зо вшыткыма. А ту о. Ігнатий Мохнацкій, хыбаль уж піл годины, силит ся вдіти нитку до іглы, даремні: то нитка на ліво, а ігла на право, і оборотні. Видячы тоты безовочны пробы, Курилов іде му з помічу і діло кінчыт ся поводжыњом. Щыро дякующы за поміч, о. Мохнацкій в торжественній позі бере ся за шытъ.

20 грудня. Неділя. – Борух, як комендант одділу, газдує з видимом енергійом. Прибыл новий транспорт інтернуваних. В нашым бараку помістили трьох „українців” і єдного Німця.

Юстин Воргач, шолтыс з Фльоринки – Лемко, звертат ся до Базара, жебы дал му пару невелькых „цваків”, котры – по мысли Воргача – Базар повинен мати. Хворий Базар, назадовлений з того, же хтоси нарушат його спокій, розюшено мече фразу: „Жебы зубы твоі стали ся цваками!”. Пак вштурят ноги до мішка зо соломом і, кладучы ся на плечы, заперат очы. Та вшытко єдно отверат за порядком то єдно око, то друге, шлідячы крокы Врогача, як бы ся боял неприязных діянь з його стороны. Кед видит, же Воргач вдіват свій кожух і виходить на двір закурити, гварит: „Но, смотрте, Воргач не дає мі спокою, докучат, добре же уж сой пішол”.

Приходяц два журналісты і бесідуют о новым военным праві. Жыд Мандль, кучерявий, як все, чытат книжку лежачы на соломі. Гоцкій, в саморобній фезці на голові, зо шклянком теі в єдній руці і папіросом в другій, веде дишпуту з єдным священником. О. Дикій, прислухуючы ся тій дишпуті, гладит зрідка свою наіжену бороду і, кывающы головом, взбыхат та пригваряют: „Ну так, ну так”. Пак Гоцкій одіват долгій овечий кожух і саморобне обутя. В „скірнях” зо соломы, з деревяныма підошвами, і в тій же фезці, тримающы шклянку теі в єдній руці, а папірос в другій, виходит повільным кроком на прогульку, дуркающы підошвами своіх „скорен”. На дворі підходит за порядком то гу єдному, то гу другому знаєму (а в лягрі такой вшыткы знаємы), честує папіросом і жадно вывідує

о новости. Зобравшы іх, вертат до бараку і, змучений, з насолодом передає нам.

Одітий до теплого, докладні допасуваного пальта, з ка раульовом шапком на голові о. Григорий Макар лежить на соломі і заєдно думат, видно, невеселу думку. Несподівано для стоячого при ним сусіда, студента університету, звертат ся до него зо словами: „А ти вислав картку до женої?” Отримавши потверджуючу одповідь одвертат ся і засыплят.

21 грудня. — Першыраз появили ся в бараку дві електричны лямпы. Зробило ся в ним ясно. Тота новіст ввела жывуючых в бараку в захопління. Священники такой дораз стали і зачали служыти вечырню.

Дохторе дают сурвицу против тифусови. Потім ёден мешканец бараку дає конерт. На початку съпіват ариі з оперы „Страшний двір”, а пак дрібниці. Зоставлено список вшыткых пісень съпіваних в талергофскым лягры.

22 грудня. — Простудил ём ся, бо моі черевікы промакают, а направити нее де. Лежу на соломі, як і численны інчы, в горячці. Вельох спосеред нас маячыт. Лікарств ніт, дохтор приходит лем рано, на 15 минут, його заступлюют медики — студенты I, II і III курсів, приносячы лікарство ёдного тыпу і шпикуючы ним без ріжниці вшыткых хворых. І так, хворий на очы отримує ёдного дня аспірину, другого кальомель, а третього ішы даякे інче лікарство.

Воякы, видячы што в бараку вшыткы хворы, не берут никого до роботы. Сурвицу против тифусови дают на початку в першых шестиох бараках, а пак в дальшых.

Гвечер съпігуло сънігом. Борух заступлят комендантів бараку, бо вішкы хворы. Власти, спостерегшы посильнюючу ся смертніст серед інтернуваных, позволили ёдному куцькови з Грацу продавати нам цукер, тею і інчы спожывны продукты.

23 грудня. — Лежу і чытам фейлетон Т. Герцля. Ходити ём не годен, бо не мам черевік. Болото змішало ся зо сънігом. З Грацу прибываат брат Владіміра Бачыньского, через дроты витат ся з ним і передає му пакункы і листы. До нашого ба-

ку привозят з Грацу четверо люди і накладають на барак 15-денну квартанну.

Ой, як смутно і тяжко жити в бараку!

24 грудня. – Ден теплий. Оддають мі направлены черевікы, за што плачу 4 короны, і проходжу ся по пляцу. Першы раз дают нам капусту з фізолом, до котрой примішане штосі подібне до мяса.

Отримуєме съвіжу солому, вымітуєме згнилу. Не вшытки, бо соломы невелью. Бараковому шевцьови лем гнеска доставлено скору і такой дораз взял ся до роботы. Цыруль і Осьмян роблят деревяны валізочки. Подсаднюк різбит з дровна невелькы кресты з написом: „На память из Талергофа”. Лемкы зо села Лосе грают в карты, інчы, лежачы на соломі, бесідують зо собом. Базар спричиныл сенсацию, бо підстріг ся і оголил – то значыт, здонял свою густу і долгу бороду. Розсіл ся на соломі, на міху і шые. В бараку продают приділюваний хліб по барз низкій ціні, по 20 гелерів, до пінязі потрібны на лікарства.

Фута і Кузьмінський, сідячы при пецику, ведут в сердечным тоні бесіду о чымси. Бандровскій зас малює, уж фарбами, образы з талергофскаго жыття. Євусяк, мазяр з Лося, на лежачы жуват хліб та іронічні моргат в ріжны страны.

Інтернуваны бесідуют зо собом о военных справах такой ішшептом. Наглі приходит хтосі і зывідзе ёдного з бесідников, ци не ма даякых новости з арены военых дій. Зывіданий, не знаючы пришелтыця, одповідат же нич не зна. Зато інчий гварит оному, же му розповіст і зачынат фантазиевати, преплітуючы свою фантазию правдивыма, загальні знаныма фактами.

25 грудня. – Сыніг тає, болото страшенне. До выходків преложена дощка, по котрой прейти може ёден чловек, так же дахто зо стрічаочных ся на ній мусит зыйти до болота. Г. зробил сой прогулку в літушнім плацы і з парасольом, ёдиным в лягрі. Полна куртуазия.

Латинський праздник Рождества Христового. Отримуєме перше нич все съніданя і штосі солодкє – ни то кава, ни тея. Третій раз выдают інтернуваным депозиты.

Талергофскы типы. Рыс. Ярослав Гелетович

Декотры зо східньюй Галичыны записуют лемківскы пісні. Численны роблят з дощок і папы задашыня над головом, бо дах протікат. Єдному сплячому впalo пару капель на лице, він зрыват ся, озерат неспокійні і глядат сухого місця. Пак кладе ся і засыплят.

26 грудня. — Ден теплій. Збераме 5 корон на телеграм до Франца-Йосифа і його міністрів і даєме пінязі о. Євгенови

Хылякови з 8-го бараку. Телеграм тот остане напевно гласом воліющого в пустыни. На другым одділі офіційні сверджено поворот тифусу. Тото веде за собом небезпеку заражыня, та озрати ся мож лем на волю Божу і одпорніст свого організму.

В ночы прибыват з Krakova транспорт інтернуваных Поляків. Кед довідали ся, же в лягрі тифус, барз ся пострашыли.

В бараку роблят кілкы до підошов. Хворы передают ёдносеельчанам остатню волю на выпадок смерти, дают розпоряджыня як диспонувати остаочым по них маєтком.

27 грудня. Неділя. — Болото. Ден такой теплий. Священники служат обідню, а неодолга по ній вечырню. Єдного інтернуваного, котрий взял кухарьови десят компери, лягровы власти наказали двогодинным „anbinden”, при чым вояк так міцно затягнул мотузами мало не голого человека, же тот — хоц нашы опікували ся ним, вкрыли го своім одіньем — не выtrzymал той кары і в ночы вмер. Численны з жальем смотрят на туту жертву, а еден гімназиста увіковічнят тот видок, рысуючы го на полотні. Голод і холод донимают все острійше. О. Єднакій гварит, же мы талергофским іджыньем не „напханы”, а лем „наляны”, бо кухар на літру воды дає єдного компера.

Власти звозят кінми і волами солому, хліб і інчы спожывны продукты.

Розышол ся слух, же адміністрация лягру замірят пренести віпыткых з I району до III, де паношыт ся тифус. Обавляючы ся того, выбераме делегацию до власти, з просьбом лишыти нас на місци. В нашым бараку в порозумліню з дохторьом, выдано розпоряджыня однісні тифусу. Лікар др Дорік прочытаць віклад о хвороті і о способах храніння ся пред нім. Збераме пінязі для хворых і бідных. Зобрал ём 5 корон 30 гелерів і здал туту суму Владімірьові Венгриновичові.

Декотры студенты вчат ся французкого языка. Жакы съпівають коляды.

28 грудня. — Головний комендант лягру розказуе коменданtam бараків ставити ся пред ним з рапортом і гварит, што до того часу власти наказували нас нагайками, а од гнеска

зачнут пробивати багнетами; варташам видано наказ пробивати кожного, подля них, впертого ци зуфалого інтернуваного. Тото саме повторят наш комісар Тимчак.

О 2 годині в ночи вмер 67-літній міщанин Афанасий Павловський з Галича. Похоронний кондукт вели оо. Василь Курілло, Владислав Венгринович і інші єден священник лем до брами. Дале заборонено провадити небіжчыка; понесли го під сосни четверо з наших, конвоюованы через вояків.

Конець-кінцем Головка отримує доставу скоры і щиро бере ся направляти черевікі. Горячий спір з причины лямпі з тым хто ю пильнує. Выплачают першыраз пенсіі учытелям гімназій. О. Василий Курілло замавлят окуляры, бо очы його послабли в наступстві лягровых страплінь.

29 грудня. — Гнеска вчас рано єден з хворых, в стані маячыня, взял менажку і пішол гу дротам за водом, брама была отворена. Вартовий вояк хыбаль крикнул до него „Halt!”, але він, як во сні, не чул команды і ішол дале. Товды вояк выстрілив і ранил го. Ранил другым выстрілом і інчого, котрий полетіл за тамтым, жебы го вернути. Раненых дораз одвели до лязарету. Рожышол ся слух, же в лягрі воскрес мертвий.

Был то ачий хворий, котрий находил ся в легкым летаргу. Медик констатувал смерт і казал го поховати. Мнимого покійника зложыли до „труны” (властиві до скрині, в яких обычні доставляют в Галичыні яйця), забили вкрыта і понесли Під Сосни. В бічній брамі огорожыня єден з несучых покійника пошпотил ся і скриньом стрясло. І такой несучы почули зо скрині дурканя, в страху зложыли ю на землю і зачали одбивати накрыву. Лежачий порушал ся, аж і отворил очы. Товды выняли го зо скрині і повели назад до лязарету. Вартовий донос властям, же мертвий воскрес.

Цілком можливе, же стверджуваня смерти выдаване было через медиків неуважні, на око. Такій медик тыкал предкладаного гмерця паличком в ріжны місця тіла і кед тот ся не рушал, узнавал го за мертвого, хоц міг він находити ся в летаргічным сні. Што же тычыт ся трьохдennого терміну на похорон, його не дотримували ся під час епідемії тифусу. Товды

могло быти і веце таких припадків, коли ми з розказу власти ховали своїх товаришів в летаргічним сні, не знаючи о тым. Аж припадок з мнимо воскресшым отворил нам очі на ту поражаючу можливість.

Гура і Сулятицькій сушат білизну при пецу. О. Оришневич, позераючи до малого зеркала, старанні розчесує бороду. Жаки і регенты з увагом презерують в молитовниках тропарі і кондаки на збираючи ся свята.

Дах нашого бараку так пресвітує, же вода в часі дощу ліє ся цюроком на нашу голову.

Власти наказали зоставити список вшыткіх неписменних і учигелів, не зраджаючи цілі того списку.

Сирота хлопчык, Павел Мизерак, розповідат о домі свого колишнього газди. Лісничий Крайняк – Лемко, сивий дідо, худорлявий, з долгима баюсами і бородом, чловек тихого успосбління, з болячим виразом лиця, невелькій ростом, бесідує зо своїм сусідом о тым – як тераз проводят на Лемковині час заяці і серни. Пак виповідат таке преконаня, же найліпше на сьвіті жиє ся коту, бо він все мышу найде, а забити то не так легко... А він ци дожиє освобождяня з неволі і верне ся домів? Скорше приде ся іти лежати Під Сосни. По тих рефлексіях обертає ся на леговиску і засыплят.

30 грудня. – Ден сонечний і дост гардий; гвечер густа гмла. Фельдфебель розказує вийти вшытким на пляц і стати в ряды, по чым рахує нас, жебы ся преконати ци дахто не втюк; сут вшыткы, до едного. З „родинного бараку“ преносят част люди до бараку в III районі. Головний комендант лягру видає новы розпоряджыня і оголошат, же войдуть они в жыття з днем 1 січня 1915 рока.

Про густу гмлу никто не виходить з бараку. О. Зацерковний сьпіват деякы ариі з опер „Льоенгрін“ та „Галька“ і „Страшний двір“ Монюшкы; приємний тембр його голосу порушат вшыткіх, аж і хворы двигают ся і слухают тога сьпіву з видимым задоволінью. По тым прилучат ся до о. Зацерковного Казимір Червінській і сьпіват з ним коломыйки і краковякі.

31 грудня. — Афера Д., коменданта ІІІ району і інчых інтернуваных. Гварят, же він ішы як комендант гангару, уж присвял сой дуже річи, котры власти присыпали для інтернуваных, бил іх і во впłyткым обходил ся з нима безпощадні, старал ся збогатити іх коштом. Проведена в него ревізия дала потрверджуюочы того доводы. Найдено в него, дуже пледів, білизны, черевік і інчых річи. Вшыткых винуватых арештувано і одослано до вязниці в Грацу. Было то для нас маленькім сатисфакційом, бо першыраз особа маюча власт над на мі понесла заслужену кару. (Докладнійше познати туту справу мож zo судовых актів в Грацу.)

В бараках ІІІ району ёст по пару поміщиць з пецами, товды коли в нас барак то єдно долге поміщиція з двома пецами. Недалеко од бараків ІІІ району стоїт церков з двома престоламі. Кед бы не тата околічніст, што близко ІІІ району находит ся тифусовий барак, мешкати в бараках ІІІ району численны згодили бы ся — zo взгляду на велькы іх удогідніня. Даkus дальше находит ся барак-арешт, лазня і землянки.

Власти позваляют чытати польскы і німецкы газеты.

Січен 1915 рока

1 січня. — Латинській Новий Рік. Іджыня гнеска дают ліпше і двараз дня каву. Ден теплий. Беру зо собом 13 люди, котрым бракує лахів і іду з нима до фельдфебля Новака, котрий заряджат бараком з одежом. Гу великій радости тых што зо мном пришли, завдякі доброму настроюви фельдфебля, отримуют они по убраню.

О. Кирилло купує в Грацу через агента шахы. Адде ціна пінязя: Зелесови впала до соломы 10-гелерівка; ставши на коліна, шпорче в соломі, розгартат ю, та даремні. Чело ся му зморщыло, лице прибрало напружений выраз, дале глядат, штораз глубше розгартаяочы солому. О хвилю видно, як лице його ся розяснят, він вынимат хусточку, котра давно не виділа мыдла і отерат пот з чела. Выявлят ся, же 10 гелерів было

недалеко од дощкы. Хопившы іх, завязує монету до хусточки і зорвавшы ся з місця жене до кантини за пожывом.

3 січня. – Полудньом сіла гмла так густа, што на пару кроків нич не видно. О другій пополудні через гмлу зачынат пробивати ся сонце. Медик зменышал до кількох число порцій бульйону, видаваного хворым подля рецептты.

Інтернуваным выдають лем рекомендуваны листы. А в бараку штоденний образок: Базар спіт прикрытий з головом данським вкрывалом, але голы ноги стырчат му спід колдры. Вкрыта тута старат ся він тримати в можливій чистоти, вытріпуючы го пред бараком кожного дня. Русиняк з Вірхомлі сідит на деревяній лавці і понурившы голову смутно ся задумал).

4 січня. – Болото. Кузьмінського і Моруса преносит комендант району до 8-го бараку. Кузьмінській з початку повіл, же не піде, бо кед привьюл го ту вояк, то і вояк повинен го одтале одвести, але пак, доглупавшы ся, же повіл дурницю, гварит: „А што буде, кед приде вояк і шуму іщи наробит? Уж радше піду по добрій волі.” – і вишел.

Власти представили список люди, котры повинни ся явили з подорожными документами. Мож сой представити радіст тых, чыі назвиска были прочытаны, бо тут означало свободу. 6-ий барак ізолюваний, бо появили ся в ним заразны хвороты. Вшытки зо зрозумілом боязню проходят коло бараку і чытают напис „Заразны хвороты”. Жінкы молят ся, підходячы гу кресту і цілуючы го, декотрыплачут.

О. Сілецкій Александер, „боярин” з Дошниці, стоячы під вікенцем кантини в шорі за молоком, в тым моменті коли пришла його колій отримати шклянку молока і заплатити за ню, несподівано захвіял ся і впал. Двигнули мы уж мертвого. Тота нагла смерт – в звязку з заразным хворотам, што ся появили і повекшиали смертніст – подіяла на нас барз пригноблюючо. Розышол ся слух, же село Крениця новосандецкого повіту спалена.

5 грудня. – Ден приемний, сувіжий. О другій пополудні, при велькым скучынню народа, одбыл ся похорон о. Сі-

лецького. В отвореній труні, купленій в Грацу, виджу покійника, блідого, з прехильоном на бік головом. Ховають го оо. Володимір Венгринович, Василій Курилло, Михаїл Вербицький і інчы. Прекрасні съпіват хор. Чытана през о. Венгриновича євангелия выкликала міцне вражыння вшыткіх беручых участ в похороні.

До днес, на кілько мі відомо, поховано в Талергофі 250 люди. Шатра при сосновым лісі зліквідувано і лем купы съмітня, угля і соломы просякненой упами съвідчат, же недавно жило і терпіло там тисячы люди.

Веду хворых нашого бараку до амбуляторії і виджу, як несут з якысоко бараку до лязарету хворого на тифус. Варташ І району втюк враз з появлінью ся загалных хворот. Кантини облегли інтернуваны і старають ся купити што лем ся даст, забезпечуючи ся в спожывны продукты, бо предвидіти мож ізолювання бараків, а товды не буде можливости вийти за купівлью.

6 січня. — Велия Рождества Христового. Павел Святківський, війт гміны Мухначка — Лемко, о 4 годині рано підрізал сой на два пальці глибоко ліву страну горла.; снило ся му, же Австріякі хітут го розстріляти, в горячці думал, же ліпше самому скінчыти зо собом. Обудивши сусіда Жданяка, просил го прислати священника. О. Зацерковний высповідал го, не знаюочы з початку што ся стало. Кіриллов, чуючи стогнання Святківського, зъвідал го — што з ним, а отримавши одповід, же тот ся підрізal, обудил мене. Приклікал ём до хторя нашого бараку, др Дорика, котрий зробил му бандаж. Рано завьюол ём Святківського до лязарету.*

7 січня. — Власти прислали до розданя в нашым бараку транспорт білизны. На полуденок, з нагоды праздника, роздають макарон з якісом пістном омастом. Священники служат літію, потім роздають вино, просфоры і кутю. О. Отто тримат слово, вшыткы мы — без ріжниці на партиі і народності,

---

* Тот правдоподібні припадок послужыл Михалови Нестеракови написати його велику поему „Збішеніст”.

жычыме єден другому вшыткого найліпшого. В радісным настрою съпіваме коляды. Павел Посацкій, керівник основной школы в Підбережу к. Станіславова, дякує священникам і Гоцкому за уряджыня торжества з нагоды Рождества Христового, на што словом одповідат му Гоцкій. На вечерю дают нам каву, молочну білу булку і яблка.

Комісар Тимчак наказує людям нашого бараку обслугувати баракы 1, 2 і 6, обяты квартанном. Назначаме до обслугування тифусовых бараків Поляків, Німців і Чехів, зато же они тераз не святкуют. Гу вечерови декотры стоят з простертыма догоры руками, як бы в молитовній позі, та не віштикы ся молят. Сонечко през отворены вікна проникат до бараку, звуки торжественнай молитовной пісні несут ся горі. По каві хор дівчат съпіват коляды, при чым голосы Євы Соболевской і Анны Масляной выріжняют ся спосеред других. Молодіж зробила туроня і переодівши ся до жыдівских шат, зачала колядувати помедже бараками, нич варташе ю не подигінчыли. За колядниками ішла дітвора з горнятками в руках. Гнеска, згідні з заряджыньем полковника, лагровы власти не вызначают уніятів і православных до роботы.

8 січня. — Святківского опанувала манія прешлідування і склонніст до самоубийства, по пренесіню до шпіталя він проколол ся шылом. Тото його заховання викликало зо стороны власти наказ шлідити за кождым кроком хворого. Придано му специальнаго сторожа. Кед довідали мы ся о tym, же Святківскій проколол ся шылом, пришли мы гу нему і преконували не наставати на свое жыття, а зберечы го для повороту до рідного краю.

Видиме — за огорожыньем лягту двигат ся горі австрійскій аероплян.

9 січня. — Мадярски воякы везут на возах дефектуваны аеропляны, хыбаль до направы, і съпівают при tym мадярски войсковы съпіванкы.

10 січня. — Болото. Проходиме ся по дощках попри дротах за выходками і покурюєме папіросы. Остатні дни безчынности, ходиме спати скорше нич все.

Вчера одпровадили мы до 20-го бараку Петра Домбровецкого, котрий захворіл на тифус. За дротами заєдно стартиють аеропляны. Декотры з нас од безчынности выходяць з бараків і годинамі шлідзят лет аероплянів, выповідаючы свои погляды на аэroteхніку. Шпігталь отримуе транспорт данскіх вкрывал і білизны для хворых.

Єдны в бараку вырабляюць з дровна табакеркы, папіросніці, другі перут, а іншы зоставляюць збіркы пісень, або ведут дневники з лягровага жыття.

Єден стаій жак, зобраўшы попры собі групку люді, вчыт іх съпівати якісу коляду, розмахуючы при tym руком і жмуркаючы обырвямы, і поцупкуючы до такту ногом. Зато съпівці з початку съпіваюць тихо, чути з далека лем поцупкуння, але онедолга съпівакы спохвачают мотыв і несе ся голосний колектывній съпів.

О. Дикій проходит ся задуманий медже рядамі соломы; хоц тілом він з нами, та цілом душом, впіткыма своіма мыслямі він в рідных странах. Костовекій мыє конов і съпіват: „Христос роділіся, Бог воплотіліся” і „Дивная новина”. Нотарияльний депедент Любомір Качмарчык од тузы, цноты не находит сой покоя.

Од безчынности взяли ся до дурнуватай гры „В війті”. Посыпали ся ріжны дотепны заувагы і жарты, і tym способом якосі капариме.

13 січня. — Дни вітряны і холадны, люде стырміюць в бараках, бо студено. Комісар під строгом одповідальністю заказуе чомси чытати газеты. Нееден з нас мае одморожены пальці рук і ніг. Престали принимати хворых до амбуляторії, нее місця.

В ізолюваным бараку № 1 вмер вечером ёден народній учытель.

14 січня. — Рускій Новій Рік і праздник Васілия Великого. Аж і начальство однесло ся, видно, з пошаном до свята, бо дают нам на съніданія каву, а на вечерю тею.

Політычній комісар выдае разпоряджэння утримувати пляц в чыстоті і порядку. Народным учытелям дают пенсію.

15 січня. — Гардій ден. Аеропляны двигають ся горі, гу задоволінню смотрячых.

О 5 годині пополудни одбыл ся похорон о. Йосифа Черкасского. На наш барак пришло 34 данских вкryвал, котры дораз роздано потрібуючым. Дезинфекуют вапном наш барак.

16 січня. — Декотры з нашого бараку ідут купати ся. Єдному пустила ся кров; іду з народным учытэлем Богачыком глядати медика і тіцьо-што не джгнул мя варташ багнетом; не лем же не хтіл мя пустити за дроты, але аж і одмовил повідоміти медика. Вратувал ём ся втечом, а хворий стратил так дуже кырви, же гу вечерови гмер.

Пришол велькій транспорт компери. Власти зганяют здоровых людзі зосыпувати компери до кіщи і вкryвати земльом. В шпытали під лісом гмер хворий на тифус Джугало.

В бараку № 1 страніні шаліе тифус, уж двадцетро хворых пренесено до лязарету. З той причыны заперты барак № 3. Збераме під бараком грошы для вдовы Сандовичовай. Обзераме образы з жыття в Талергофі, намалюваны через Бандровскага. Столяре рыхтуют „трійці“ на праздник Йордану.

17 січня. — В ночы вмерло 15 людзі. Власти в посыпіху обернули барак № 12 на шпыталь, бо в істнующых лязаретах ніт місця. Хвортага Капана перевожу до лязарету. Кед епідемія буде так ся пошырювала, хыбаль і наш барак неодолга буде лязаретом.

В ситуаціі, коли такой во вшытых бараках, за вынятком нашаго, ніт здоровых, власти в абсолютнай більшости вызна чають до роботы люди од нас, по 170 осіб каждого дня.

З якісных новых трудности і комплікаций Перегринец одмовил ся од обовязку роздавати провіянт в нашым бараку і тот обовязок бере на себе Гура. Отрымаеме од дохторя камфіну, котром мажеме ся для охорony пред заразом.

До лягру доставили два вагоны соломы. Новий лікар — др Полляк запроваджат новы порядкы, однісні соломы, куплены і інчых справ, та вшыткы хворы скептычні односят ся до його розпоряджынь.

Єден учыттель гімназиі в ціли зарібку чытат вшытки газеты, якы трафлят му до рук, а треба признати, же хытро потрафит іх роздобыты. За пінязі складат реляцыі з газетовых новості. Зато прозвали го „ходячом газетом”.

З разпоряджыня дохторя ідеме партіями купати ся до лазні, што містит ся в єдным з бараків; ест там аж і басен з теплом водом. В лазни было так горячо, же декотры помліли; заняла ся нима сестра милосердя. Кулик з Борухом роздают на полуценок грисік з макароном.

Власти дігінчат люди просто з лазні до роботы, згартати медже бараками съніг, а тот валит мало не жменями і такой засыпue прогорнены місця. До той роботы взяли тіж хворого Михала Русиняка, котрий покірно повлюк ногами. Звернул ём увагу варташови, же тата робота, закля курит съніг, не ма сенсу, на што отримал ём одповід: „Розказ – то розказ!”. Курит цілий вечер і цілу ніч.

Вмерло гнеска 23 люди. Др Маєр тіж вмер. Заправды „Отец зачумленых” Словацького являт ся лем тіню zo своіма страданнями в порівнаню з тым, што мы ту пережываме.

18 січня. – Дує студений вітер. Освячыня воды вышло маєстатычні. Жакы красні съпівают. Пополудни служат вечирню. Я цілий час лежу на соломі під вкрывалом, бо барзязбну.

Борук одрікат ся своіх обовязків коменданта одділу. Гвечер вышла Під Сосны процесия з дванадцятьома трунами, тот видок приводит пригнобління, выкликує тырвожний настрій серед мешканців I району.

Реєстр, список інтернуваных нашого бараку представлят ся так:

[Ту поминяме перечисліня мешканців вшыткых одділів, поміщаме лем totы з векільм процентом Лемків. Істнует окремий реєстр вязненых в Талергофі Лемків, котрий помістиме в одповіднім місці. - ПТ]

В одділ: Роман Жолкевич – богослов зо Завиш, повіт Сокаль, Ілия Гаврилишин – юриста, Петро Клюцко – учыттель, Емілиян Гривна – учыттель з Маластова, о. Йоан Отто, о. Ми-

хайл Єднакій – з Нагуєвич, о. Владімір Мохнацький з ЧирноЯ, о. Василюй Курилло – з Фльоринки, Теофіль Курилло – комерсант і юриста – з Фльоринки, о. Савин (?) – ПТ) Кмицикевич, Богдан Кмицикевич – гімназиста, Михал Максимчак – гімназиста з Фльоринки, о. Григорій Макар – з Угерець Мінеральних, Владімір Савинович-Будзиновський – учитель гімназії і його син Йосиф – гімназиста.

VIII oddіл: Петро Вербенець, Іван Максимович – народний учитель, Михаїл Перегінець – професор Віденського Університету, Антоній Припляк, Йосиф Копыстяньский – емеритуваний вахмістр жандармерії, Михаїл Теліщак, Онуфрій Нестерак – емеритуваний народний учитель, Михаїл Нестерак – гімназиста, Владімір Нестерак – урядник (Нестераки – з Мушишки – ПТ), Павел Бандровський – гімназиста, Александер Телех – гімназиста з Лося, Йосиф Урбан – гімназиста, Петро Брунарський, Ілля Сенько, Дмитрий Дзядик – селяне, Йосиф Грибень – банковець, Василій Сулима – швець, Семен Гриньчук – робітник і Теодор Сависький.

Окрем вижле спомнених, в нашым бараку даякій час перебували:

Григорій Волк, Тадей Корнгольд, Артур Попель, Йосиф Уєйскій, Франц Йосефат, о. Александер Поляньський, Семан Жданяк, Йоан Томаля, Віктор Тенча, Михаїл Кірилов, Антоній Готфельд, Яким Кирпак, Лесько Пилипчак, Евстакій Балабан, Онуфрій Орскій – богослов, Євстахій Вильчанський – богослов, Тома Крехо, Франц Тух (котрий робил на кухни), Людвік Могила, Матвій Манер – продавець книг, Мечислав Крейс – землевласник (общарник), Войцех Боровіч, Андрій Шеремета, Владислав і Вацлав Родович, Ілля Мовчко – з Нового Санча, Йоан Сехурський, Корнилій Левицький, Антоній Сулятицький, Захарій Стависький – промисловець зо Снітниці, др. о. Мастюх (ходит хыбалъ о. дра Василия Масцюха – ПТ), Любомір Качмарчык – депедент нотарияльний в Снятині, о. Теофіль Качмарчык – з Білщарової, Максиміліян Дячук, Генрих Боссовкій – з Ценжковіць, др Роман Дорик – лікар, о. Теодор Дорик – з Ветлини, Григорій Старко, Александер Настазі,

Рожнецкій, Владимір Качмарчык – з Білцаревої, Михаїл Остапюк, Людвік Гербец, Авраам Блюменрейх, Заходник, Драган, Грейф, о. Димитрий Хильяк – з Ізб, Йосиф Поруцідло – жак з Мухначки Нижньої – добрий съпівак, М. Назаркевич – гімназиальний учитель зо Львова, о. Ігнатій Мохнацький з Вікови, Юlian Казимір Червінський – жак з Полінятич, Александер Пірог – жак з Поворозника і інчы.

19 січня. – Ден холодний. Не смотрячи на тото, декотры з молодежы, стоячы при трафіці, долго бесідуют з дівчатми, інчы купуют в кантині хліб, взагалі численны группами, по двое, по троє стоят або ся проходят, жыво бесідуючы. Группка селян окружыла огниско, підсычуване кавальцями вкраденої дощкы. Поломін то пригасат, то ясно розбліскує.

Хоц варташам заборонено тримати газеты, вшытко єдно они старают ся іх здобыти, бо продают нам по цінах значні выжшых. Щесливий посідач газеты позвалят лем своім довіреным товаришам прочитувати іх, і за 5 до 20 гелерів. Єдно же чытаня газеты вшыткым людям приносит нераз 4 короны. Чынит ся тото з вельком осторожністю, жебы не спостерегли вартовы, бо могли бы строго покарати. Газета по прочытаню є нищена, жебы не нашли ёй при ревізії. Каждий барак має человека, котрий занимат ся газетовом контрабандом.

20 січня. – По резигнації Гоцького од выполнюваня обовязків коменданта барку, зобраня загальнym постановліньом, напротив мому жычыню, выбрало мя комендантом бараку. Назначыл ём Боруха на заступцю коменданта, Гуру на секретаря, Балабана одповідальнym за доставу хліба і інчых спожывных продуктів, а Кулика – за роздлітня ідла на съніданя, полуценки і вечері.

В лягрі вмерло 25 осіб. Лікар др Дорик захворіл на тифус.

22 січня. – Курит, але дост тепло. Візиты урядового лікаря не было. Обавам ся, же барак ізолюют, бо др Дорик хворий, хыбаль на тифус. В бараку наразі лем четверо хворых.

З 4-го бараку вартовы заганяют здоровых на роботы до землянок. Вшытки в стані пригнобління, а при tym страшечні ся цне.

23 січня. — Др Полляк казал пренести дра Дорика до 12-го, тифусового бараку.

24 січня. — Гнеска з розказу дра Полляка пренесли до тифусового лізарету Антона Сулятицького і Копельчука. В ситуації, коли констатували появлення в нашим бараку плямистого тифусу, др Полляк казал нас ізолювати.

Вояки зробили за нашим бараком выходок.

Трьох Качмарчыків, о. Ігнатій Мохнацькій, Назаркевич та кількох Українци і Чехів встигли втечы до інчых бараків ішы пред ізолюваньом нашого, так што зо заряду остали лем: я, Борух, Кулик і секретар Александр Телех. Юречко тіж хтіл пренести ся з річами до другого бараку, та зышло на ничым, бо ани єден комендант бараку не хтіл го прияти, як человека з тифусового бараку. Вольом-невольом пришло ся му вернути до нашого бараку. Стрічено го з овацийом. Наш барак ізолювали од сусідніх бараків дрітяным огорожыньом.

25 січня. — Цілий ден курит густий съніг. Тот перший ден квартаннны проходить дост весело — о кілько в таких обставинах мож быти весельым — бо не женут з нашого бараку до роботи. Люде курят пред бараком файки і папіросы. Ю. счynяют драку з сусідами і лем-лем не побил єдного палицьом — гу загальній веселости знудженой публики.

Гнеска дохторя в нас не было, бо враз з комісійом робил перегляд бараків. Хворы лежат без медичной помочы. Што до здоровых, сілни малюють фарбами образки, други роблят з дровна цукернички, табакеркы або скриночки. Гоцкій грат в карты, а священник, о. Мохнацькій чыстит одаг о. Діонісійови Мохнацькому, пораженому од вільготи курячом шліпотом.

Жаки грают в карты і съпівають. Та єден жак, скрестивши руки, понурил голову, його зір тупо впятый гу переду, о чым він думат і ци думат взагалі — Бог єден знає. Другій оповідат о рідных місцях, а третій — не здаючи сой справы зо свого теперішнього положыння — старат ся, чым він підкуе коня, кед прийде домів; нич то, же тлумачат му — што невідомо ішы, ци ся верне з Талергофу, і ци застане дома свого коня. Асафат Крайняк заедно думат — што буде з заяцями в довіреным му

лісі, кілько іх там ішы застане. Адольф К. съпіват соціялістичний „Червони штандар”, пак коломыйку, при чым виріщат очи і поре низкым, приемным матовим голосом. Б. іст за штырьох, а потім ся молит, блискаюочы звозистым бадаючым пізріньом в сторону сященників – што думают о його одуховленым стані; не осігат ціли, бо давно уж назвал го хтоси фарисейом.

27 і 28 січня. – Дує міщний вітер і курит съніг. Отримую для бараку съвіжу солому. Медик казал Хиврановови, Юречкови і Михалови Русинякови пренести ся до тифусового шпигаталя. Та медик выявил ся некумающим, бо Русиняка, котрий мал розширення зрінки, повюз на двоколічковым возику до тифусового бараку. Русиняк, знаюочы свою хвороту і боячы ся заразити тифусом, втюк – не минула ни година, як был уж в нашым бараку і найспокійнійше взял ся за каву, што ю такої принесли. Жебы не мати неприемности з медиком дурбаком, дорадил ём Русинякови перейти до бараку № 18, де Добія знає ся справити з тым нетерплячым ниякых опорів нововпеченым ескуляпом.

Бог єден знає, кілько мнимо хворых на тифус помістили тоты медики в тифусовым бараку, жебы ся акуратні тифусом заразили.

29 січня. – З 6-го бараку берут троіх до тифусового лязарету. Пополудни престало курити, жолніре везут дырва і угель на санях. Дрібний, худорлявий кін ступат помаленькы і дзвоніт привязаным до хомонта дзвіночком. На тых санях возят і хліб і тіла померших. На наш барак предназначено лем 8 порций маснішого молока для хворых, а хворы – такої вишикти.

В бараку студено і вільгітно, бо власти выдають барз мало опалу. Мешканці бараку берут де лем ся дасть дырва, дощкы.

Кухар, зато же хворы на тифус не можут істи того што вишикти, присылат до наших бараків збільшены порції капусты і фізолы, прикрашеной воловым ци овечым мясом, або конином. Капусту ідят з охотом лем Лемки. В бараку мешкат 170 люді, лишеных ту на 16-дньову карантинну; часто стрі-

чат ся, же звільнений захворіє і по выздоровлінню зас накладають на него квартанну.

Нашы селяне барз задоволены з квартанны, не так аж строгой, бо не берут іх до роботы в тоту зимнишю.

О. Димитрий Хыляк отворил курс німецького языка при 10 охочых до науки. Гра в карты стає ся газардовом і на тілько втігаючом, же нераз доходить до свар.

В лягрі од нужды, зимна, вільготи і тифусу вмерло 33 люди. З лягру на цмынтар заєдно везут гмерлых і хыбаль мнимо гмерлых. Кед Бог не змишле ся над нами, внет вшыткых нас звезут на цмынтар.

30 січня. — Гнеска барз студено. Векша част люди лежыт на соломі, прикрыты тым — кому што ішы остало. Кажу палити в пецу дощками, бо студін нестерпна. Декотры з нас мают штоси на подобу кожуха, бо дезинфекуваны паром, нич уж не вартают.

Кулик голит люди, Барна, котрий барз дбал о свої баусы, пожертвувал іх доля гігены і зголил. Гварят, же в бараку звільнених, але обнятых квартанном, зас явил ся тифус і барак ізолювано.

31 січня. — Гоцького звільнили, пращаат ся з нами зо слезами в очах. Я і о. Роман Копистяньскій пращаме го од імене цілого бараку. Священники дают му благословенство на дорогу. Гоцькій был добрым комендантом.

Лютий 1915 рока

1 і 2 лютого. — Русиняк, народний учитель з Ганчовы вмер в шпигали 2 лютого. Владімір Гонецькій, Хроновяк, Осиф Бачинський, Старко, двое Мелещаків, двох Лисів, Сєреда, Кацмар Цируль і Муранець ідуть до лазні, а одтale преходять до інчого бараку. Люде з 4-го бараку ідуть по части до землянок, по части же до 6-го і 9-го бараків, а па іх місце приходять інчы. Комендант лягру, полковник, отримавши аванс на генерала, пішол в стан спочынку. Ми слебідні зотхнули, бо мame надію, же уж гірше не буде. Вчера капітан, авансуваний

на майора, возвал вшыткых комендантов бараків і дал нам надію, же до 1-го марця будеме дома, о кілько не будеме хворіти, або не вмреме. Рано і гвечер велика студін і густа гмла.

Зато, же мало мы в руху, більшості з нас має затверджня, так же лем великы дозы каломелю і гляуберской соли можут очистити жолудок.

В бараку вырабляют з дровна рамки до образів, скриночки і підошви специфічного талергофского тыпу. Інчы проводятнич не вартаючий час на грі в карты, велиократным чытанью той самой книжкы, съпіві, бесідах, проходжуваню ся та тому подібных „занятых”.

Перегринец, з іглом в руках, веде завзяту борбу з заєдно порючым ся гачами. Богдан Кміцкевич зшыват зошыт на незнану ішы ціль. Софроній Криницкій, закурившы в бараку файку, озерац ся боязливо, ци не видзіт го дахо з представітэлі власти. Курити в бараках зас заборонено. Ж. моліт ся зо скупленым выразом лишя. Базар і Труш нерухомо лежат на соломі. Звільнены нетерпеливо ждуть часу, коли підуть до бараку презначеного на карантанну. На ліпіях іх вымалювана горячка вычекуваня.

Др Роман Дорик вмер 2 лютого в тифусовым шпытали. В нашым бараку служат панихіду. Рано одбыл ся його похороны, по панихіді четверо люди понесло його труну, котра до сонця поблісківала; інчых гмерлых везли на санках. Вшытки мы вышли пред барак і вели очами похоронну процесию, пращаючы ся в мысли з молодым нашым дохтором; брати участ в похоронах зо взляду на ізоляцию мы не могли.

Отец учытэля Емільяна Гравны тіж вмер на тифус. Хоц наш барак ізолюваний, як тифусовий, дохтор вшытко єдно позволил жолнірям брати каждого дня по 20 люди до роботы. Смертніст ся зблільшаш, вшытки ходиме як забиты.

4 лютого. – Отрымую на наш барак 47 данских вкрывал, тым способом вшыткы іх уж мают, за вынятком о. Кириллы, котрий одмовил взяти вкрывало. О 7 годині гвечер температура в бараку впала до 12° в шкали Реомюра.

Юрковского, гімназисту, з 6-го бараку пренесли до тифусового шпиталя. Комендантом 6-го бараку єст о. Сеник, а його заступцем о. Калужняцкій з Бортного. Урядовы дохторе назначыли санітаря Гребена часово выполняющим обовязкы дохторя при гарешті в землянках.

5 лютого. – Хворого Лашневича пренесли до тифусового бараку. Копельчука, Сулятицкого і Домбровецкого зарахувано до реконвалесцентів. Обслуга лазні oddala нашым селянам гунькы, котры взяла пред купаньем до дезинфекцыі. Гунькы барз знищены од пары і дезинфекцыйного апарату, так же розлазят ся в руках. Селяне презераючы іх, не находят своих і берут гунькы, котры попадут ім під руки. Та хто поручыт, же декотры з тых гунькоў не належали до гмерлых на тифус.

На головній улици і плящу видно до тридцетро выхудженах, споневеранах люді, котры силят ся тягнути гу кухні віз зо спожывныма продуктами; конвоює іх вояк, в лівій руці тримат карабін з багнетом, в правій туту нагайку, котром поганят він лінивых – на його думку. Ідуучи під видмом нагая при возі, спереду, з боків і ззаду, люде тоты тягнут за дышель або за мотуз, ци теж пхают віз, котрий барз помалы качат ся по улици; кед были бы здоровы, не треба бы іх тілько, та силы іх вычерпаны, они сами лем-лем годни ся рушати. При них іде тлумач спосеред інтернуваных; понурил голову, бо прикро му смотрити на тот видок насильства над нещесныма париясами.

6 лютого. – Ден теплій. Гвечер настає мороз. Розышол ся слух, же оголосяць список люді, котры мают быти арештуваны; тот слух выклікал серед нас паніку, бо – гу нашему стыду – сут серед нас ёдиниці доносячы на нас до власти, а оправдати ся неє можливости.

Гвечер мыєме руки лизольом. Кулик занимат ся голіньом і стрижыньом.

Священники служат вечырню при участі хору жаків. Голосы Блищака (Блащака? - ПТ) і Поруціллы выріжняют ся красотом.

9 лютого. — Двох хворых з нашого бараку дохтор не припиняє до шпигталя, не є місця. В більшій часті бараків вшыткы покотом хворы, так же тоти бараки теж сут лязаретами.

10 лютого. — Пополудни курит. В бараку життя тече спокійні і тихо, бо уж ани на поплітаня неє сили ни охоты. Спостерігам, же аж і тоти што не курили, втягнулися в наліг і курят папіросы єден за другим. Петришак з Крениці окуват бляхом скринючку. Німец Вайс занятий цируваньом шкарпеток, Грибна і о. Курилло грають в шахи. Лосянє з нуды присіли до карт.

11 і 12 лютого. — В іспитали гмерли на тифус Галиста і о. Нестора Полянській, син Олімпія. Остатній хворіл деси до тижня. Кінчыл він богословія в Римі і філософічний факультет во Львові, прекрасні грал на цитрі. Іщы єден з велькими надіями рускій чловек одышол в дни своєї молодости. Поховали іх рано, без відома і участі близких.

Гнеска вмерло іщы 12 люди. Комісар з капітаном всадили до арешту Польку Кр., бо була она в бараку причиною неприємних історій, аж і свар. Болото страшне.

Єден робітник, котрий іщы вчера працувал, під час візити дохторя ішол гу нему просити рицини і, нич дішол гу порогови бараку, впал мертвий при ногах дохторя. І дохтор і його свита змішалися, бо мали го за здорового і не знали з якої причини вмер. Тота нагла смерт подіяла на вшыткіх барз пригноблюючо. Гварят, же була то холера.

В нашим бараку штоденні вшыткы мыють руки лизольром. Священники служат апнихіду за упокоіння душі блаженної памяті Юлії Демчакової.

13 лютого. Неділя. — Берут до шпигталя Максима Костика, а Богдана Кмицікевича возмут аж заран рано. Отримуємо першыраз на цілий барак 7 косток мышлі, котре рахувалося в нас рапітасом.

14 лютого. — Хворого на тифус Богдана Кмицікевича берут до шпигталя. Коломыець теж захворіл на тифус. Ден сонечний, з чого скорыстали мешканці бараку і вышли погрітися на сонці.

Хоц часто писали мы листы домів, мати іх не отримувала і непокоїла ся барз. Звернула ся до коменданта лягру зо звіданьом – што з нами, зо мном і з вітцьом, ци жыеме? Комендант, стрітивши в порогу о. Владимира Мохнацкого і дозвідавши ся од него же жыеме – офіційні повідомил о тым мою матір. На полуденок дают комперяну зупу, бо то перший ден посту.

15 лютого. – Добія захворіл; дохтор не ма гнеска візиты, бо бере участ в комісіі ревідуючій бараки. Тота ревізия все для нас корысна, бо по ній отримуєме значні ліпше іджыня, а хворы молоко. Фельдфебель Новак в 9-ым бараку аж і роздає особисті одіння. Люде 6-го бараку отримують част своіх депозитів. Розказано гасити електрику уж піл девятой гвечер.

Темно, засьвітили нічну камфінову лямпу; я не можу вснути і виджу при блідым съвітлі як численны през сон то молят ся, вигтігаючи пред ся выхуджены руки, то стают сонны і выходят з бараку, жебы такой ся вернути і зас лечы на соломі; чую зітхніня, йойкы і плач, а єден приемным голосом, з одновідньом інтонацией, філософує о собі. Єден дідусь зрыват ся з постелі з челом вкрытым грубыми краплями поту і отвергаючи очы і протігаючи гу переду руки, штоси кричыт, а потім, втершы з чела пот, зас кладе ся спати. Вшытко того вказує што мы так вымучены і переняты, што во сні прешпідуют нас кошмары. Ніт дивоты, же родят ся мі в тоты темны ночы чорны мысли.

16 лютого. – Вшыткы гріють ся на сонци. Я грам в шахы з Мандльом, о. Хыляк і Звірик чытають книжку, молодіж ся забавлят, селяне сідячы на трамику старого выходка курят файкы і бесідуют медже собом. Васіля Сулика і Асафата Крулевского преносят до тифусового бараку. Число мешканців нашого бараку зменышало ся до 162 люди. Хворому др Могильницкому ся поліпшало.

17 лютого. – Ден дост теплий. Хворых преносят до інчых бараків, Йосифа Урбана до 12-го, а Івана Школьника до 17-го. Іду до амбуляторії з єдным человеком, котрий оглух до чиста.

18 лютого. — Урядовий лікар, др Полляк вмер од тифусу, поляг як жолнір на постерунку.

19 лютого. — Хворий на уха Іван Баляш пренесений до 14-го бараку. Взлети аероплянів ся не ведут, аероплянипадають, а пільоти гынут.

20 лютого. — Колодій мал два поліна, з котрых робил палиці і тримал іх на поличці над собом. В ночы Титик, хотячы іти до выходка і мацяючи за капелюхом, завадил о єдно поліно, котре минувши голову Ксендзіка впало на груди сплячого по правій стороні Ватылика. Дораз поспішили мы зо Сухым з помочом і зробили перевязку. Од того часу Ватылик заєдно нарікат на біль в грудьох. В берлозі, під ногами Вайса, кертиця вырыла шувну купку землі, што на забобонного Вайса міцно подіяло. Жалил ся пред нами боязливо, же прийде ся му гмерти.

21 лютого. — Гнеска купат ся тых 120 люди, котры заран мають выхати до Грацу. В бараку часто выникают свары з того, же выходячы за потребом в ночы прешкаджают інчым спати, то наступуючи сплячым на ноги, то тручаючи іх; кед ся вертають тоты нічны вандрівники до бараку, жебы найти в темряві свое місце і вкрывало, шымрють руками, трафляючи не раз сусідови пальцем до отвореної гамбы ци очи.

З нашого бараку преносят до 4-го, робочого бараку 60 люди, в тым част лосян і кренічан. Тых 60 люди по купели вернули ся до бараку, выпхали своі міхы съвіжом соломом і, взявшы іх враз з інчима своіма річами, піпли до 4-го бараку. Неєден з них праштал ся з нами zo слезами в очах.

Люде 1-го бараку сплят гнеска на голых дощках, бо в надії отримати съвіжу солому, котрой ім не доставили, вышмарили стару, потрущену. Остало там лем 79 люди, бо 120 хворых на тифус пренесли до тифусового бараку. Гварят, же нас вшытых пренесут до 1-го бараку.

22 лютого. — Ден теплий. Конференция цілого медично-го персонелю лягту під проводом головного дохторя. Дохтор нашого бараку повіл, же буде проведена дезінфекция. Мы зобрали вшытку солому, вымели дочиста zo вшыткама інсек-

тами і спалили за бараком. Численны з нашых старали ся перейти до 1-го бараку, але ся вернули.

Барз ём змучений і кладу ся спати. Серед горячкы сни-
ют ся мі неприемны і страшны сны. Часто ся зрывам з постелі,
а кед приходжу до себе, зас кладу ся спати.

Еден транспорт звільненых виїзджат до Грацу; жде іх ішы
неприємніст ревізії іх „маєтку”.

23 лютого. — Пренесли нас до 1-го бараку. Ден гардій.
Корыстаючи з позвоління дохторя, цілий ден робиме сой про-
гульки, бо заан нап барак заперают. Одвиджую Качмарчы-
ків в іх бараку і обзерам цілу талергофску кольонію. Німці по
своему розгостили ся в землянці, з бывшого нашого, 6-го
бараку вымітують вшытко што лем ся в ним находит, рыхтую-
чи го до дезинфекції. Польского ксендза Замойского власти
пуштают на вільницю, бо дохтор ствердил, же він здоровий, не
хворий на тифус. З бараку Нр 1 пренесли Труша до 14-го, ін-
чых же, хворых на тифус, до шпыталя.

24 лютого. — Ден вітряний і морозовий. Шкаля Ремюра
вказує -8°. В бараку Нр 1 сут причи і на них положены сінни-
кы. Взрівпты тоты причи, мы одраз скорыстали з них, жебы
познати ріжницю выгоды лежаня на них в порівнаню з лежа-
ньом на соломі положеній на голій землі; посыпали ся дораз
увагы, зачали дебаты на туту тему. Пак вернули мы до обыч-
ного проводжыня часу, як было в попереднім бараку, то ест —
заняли ся гром в шахы, майструваньом з дровна скринючик
з написом „Памятка з Талергофу”. То особлива домашня про-
дукция, халупництво в „талергофским стилю”. З бараку вы-
ходит хто хце, бо варташ удає же не видит, хоц на барак
наложена квартанна. О. К-скій пише, грат в карты, зачал
свару про мыйницю; во сні бесідує з кымси, добрі знаємым,
але не нам. Взагалі то чловек нервовий, імпульсивний, мозок
котрого аж і во сні не годен даремничыти.

25 лютого. — Ден сонечний, але морозний. Оддаю вшыт-
ке інвентаризуване выпосажнія бывшого нашого бараку і 2
короны 70 гелерів головному комендантови бараку Нр 1, Кыч-
кови. О. Гайдукевич, папскій шамбелян, соборні з інчима свя-

шенніками, служыт молебен. О. Сеник преконаний, же кожного дня приходит з Грацу телефонограм тычучий ся нашого бараку, котрий актуальний ест лем през 24 годины. Зазнаємил ём ся з нотарияльным депедентом Черкасским. Оберкомендант району О. Красіцкій на звідданя „што нового”, одповідат што „нич повісти не може, бо то державна таємниця”.

26 лютого. – В бараку зимно, бо хоц-хто не допре добре двері, а медже причами а земльом порожня простір, претяг слебідні сой гулят і піддуват од споду. Тым способом численны розчаруваны уж причами і жалуют часу, коли спали на земли вкрытій соломом. До нашого ту приходу, як мі розповідали, дохтор пренюс одтале 120 люди до тифусового бараку. Медже двома „сусідами” од спання выникат завзатий спір, хто з них ліпше грає в картяну гру „кірки”, сами не годни вырішти спору, звертають ся до єдного священника, жебы іх розсудил. По його вердикті зачыпають дишпту на тему обробляня землі і ту тіж выникат медже нима остро выражана неєдномисність, котру священник розсуджує на корист котриого з них. Подібны образки, епізоды в тым страшні монотонним і полним страдань житю сут для нас розривком.

27 лютого. – До полуодня сонечко грє, потім пряче ся за хмари. Декотры гімназисты тіж пасиями грають в карты і при тым зажерто ся сварят.

Гвечер вмер на тифус о. Коломыець, чловек котрому знаны были вішгтки тычучы ся нас заміри власти.

28 лютого. – О. Красіцкій іде на квартанну, як презначений до звільніння. Спосеред інтернуваных горлицького повіту звільнены лем Еміліян Гrivна, учитель з Чорного і О. Волянській зо Смереківця.

[ту наступує перечисліня парунадцетох осіб, переважні од Перемышля /з іх даными особовыми/, котрих звільнено]

Наш барак одвиджує Бекерскій. То дідусь середнього росту, з лысином св. Павла, в долгым, ясным плащи жолнірского крою з велькым колнірьом. Носит окуляры такой на кінци носа, смотрячи понад нима в небо своїма добрыма, ласкавыма очами. Спокійний, услужний і уступливий, так выхуджений,

же підходить лицьом на аскета. Приходить він найчастійше до о. Дикого і честує табаком до нюхання і кед дахто кыхне, він, кланяючы ся, гварит: „Сто літ вам здоров'я!” Бекерський так благочестивий, що припоминає монаха.

Коломыйця похоронили в труні обитій бляхом. В бараку седен молит ся зо старенького оправленого в скору молитовника, прикрашеного великом кількістю выображенів святих. чытаючы „Отче наш”, пару раз імат кусаючы го уши і з молитовними словами на устах бъє іх на окладинці молитовника,

Марець 1915 рока

1 марця. — Міцний і зимний вітер. На місці О. Красіцького оберкомендантам нашого району назначений Поляк Уейскій. Два транспорти звільнених, враз з Гоцким, виїхали до Грацу. Другій барак замірюють власти обернути на виключно дітячий.

2 марця. — До Папача, Поруціллы і інчих приходять зо Снітниці пінязі, завдяки телеграмови висланому через Владимира Мохнацького. Матірям і дітям другого бараку дохтор казал видати одежду і черевікы, бо мас прибыти контрольна комісия.

3 марця. — Заправды приїхала комісия. Дезинфекують третій барак. В перших бараках вимітують віпштуку солому з ушами і милиардом бактерій, просякнену потом і кырвю поневоленых. Люде зберають ей руками, примушені через жолнірів, котры не позваляють брати до того лопат. Люде з третього бараку мусят переїхти до пятого.

4 марця. — До бараків роздають по єдній ванви. Декотры з нас смотрят на них, як бы першыраз виділи штоси подібне; одвыкли мы уж од заховань культурного жыття.

Власти забороняют грati в карты, тым способом взяли нам єдну з головных розрывок і позбавили доходу тых, што нима торгуют. Діти другого бараку отримують дуже чачок, як шаблі, коники і інче. Повело ся нам роздобыти газету, за котру єднак пришло ся нам заплатити 80 гелерів.

5 марта. — Фельдфебель, не смотрячи на карантину нашего бараку, бере каждого дня по 30 люди до работы. На зажаління нашего коменданта отримал він од др Келлера таку одповід, же кед фельдфебель потрібє люди, треба му іх дати, а карантинна і так оджикана быти не може; од остатнього припадку захворіння на тифус минуло вісем дни.

[ту автор перечислює парудеся осіб /з коротким даным особовима/, споза Лемковини]

З грибівського повіту приходять листи і пінязі. Мешканці інчих бараків можут з нами бесідувати лем через огорожу, бо нам під карантином не мож за огорожу выходити, тамтим же тіж не вільно приходити до нас. Полна ізоляція.

6 марта. — Початком дня тепло, та вітер што ся появил пред полуднем, пропыбат холодом. Видиме як на поли впал аероплян і розбил ся до іменту. Мелешакы, враз з інчима з другого бараку ідут ся купати, а пак під карантину.

Вмер на тифус Шулик. Гварят, же был в Галичині богатым человеком. На телеграм сойой жены зо звіданьом, ци жывы ёй троі швагрове, не одповіл, бо перед tym вшытки они вмерли на тифус. По іх смерти, онедолга до сойой, списал остатню волю.

Жебы даяк придбати пінязі, численны з бараку занимают ся гандльом; єден продає тею, другій цукер, третій оцет, інчий же ішы даши то інче.

7 марта. — Ден теплий і сонечний. Такой вшытки люде з напого бараку повыходили гріти ся на сонечку.

Арештувано штырох комендантов тифусовых бараків зато, же здівали ся над хворыми, крали ім пінязі і цінны річы. Проведена в них ревізия дала, як твердит ся в лягрі, поражаючы результаты. Найдено в них гроши, златы зыгарки, перстені, біжутерию, аж і злату пльомбу зо зуба, а в єдного з них цілий зуб, вкрытий златом пльомбом.

Власти заказали грата в карты. Зато, же хотоси програл 800 корон выкликал драку з тым, што го обограл.

8 марта. — Курил. Отгимиали мы одяг і 17 пар мадярских черевік. Першыраз дістал ём кошелю і білизну, і не стримал

єм ся, жебы такої вдіти на ся; вышмарил єм свою білизну, котрой уж не оглашало ся прати, так була зношена. Тепер чую ся як оновлений і уж ся не бою же захворію.

9 марта. — Ден морозовий. В комині 14-го бараку заяла ся саджа; капітан з помочом вояків загасил пожар. В кантині продають булки по 4 гелеры, та они маленькы і з чорной муки. Комендант зімал єдного в моменті, коли він продавал палионку набыту з контрабанды і посадил го до гарешту. В 6-ьм бараку зімал священника на грі в карты, тото надало страху тіж мешканцям інчых бараків. На якій час запрестано грати в карты.

Штоси таке! Отрумуєме одяг пошытгий такої на єдну міру, і то отрумуєме все пред прибылью ревізийної комісії. Зрозуміле, што тоты річы мало коли пасуют для тых, кому сут даны. Зато мало не все передаваны сут кравцьови Вайсови (Німцьовив) до перерібки, з якой то причыны має він заєдно дуже роботы. Єден просить скоротити сподні ци „душогрійку”, другій противні – подолжыти, зузити або пошырити. Бідний Вайс не зна за што взяти ся найперше, а роботу треба скоро скінчыти, бо комісия може влізти на карк. Часто видит ся люди в одіню зошытym з ріжных кавальчыків матерії, бо Вайс хоснүe вішытко, што му до рук трафит.

10 марта. — Холодний ден. Отрумуєме лікарства за 3-5 корон. Священники дісатают конгуру (пенсию). О. Єднакій отрумує лист зо Львова, оstemплюваний... в Женеві... в січни.

Стеціва берут до шпыталя. В кантинах не хцут продавати масла. Вчера здезинфекували мы свої сінники нафталіном, найліпшым середком против хробацтву.

11 марта. — I o. Владислав Бачыньскій, і o. Преторіус ідуть на квартанну. Єден пільот впал з високости 100 метрів і забил ся.

13 марта. — В ночы прибыло до Талергофу 200 плінных русских вояків, привезеных з Угрів. Німці поставили пред лягром деревяну браму з написом „Лягер інтернуваных”. Робили при тым двя дни.

14 марця. — Ден теплий і ясний. Такой вшыткы з нашого бараку ідеме купати ся до лазні. Ігомость Трофан має бібліотеку і пожычат інчым книжкы до чытання; поберат по 4 гелеры за том на добу і по ёдній короні — як запоруку.

Кулявого кравця капітан казал всадити до гарешту, зато же втюк спід кварантанны до 1-го бараку. На пляцу чытают голосно, за списком, назвиска звільненых з лягру.

15 марця. — Звільнены підписують выданы на подорож документы. Гурма селян зобрала ся при брамі. Отимуєме газету, котра преходит з рук до рук.

16 марця. — Комуси пропало 20 корон. Підозрено о тото невинного селянина Тимкова. Комікар казал му выйти з бараку і розоблечы ся такой до гола. Сам проводил ревізию, тримаючы долго на холоді мало не голого человека. Не нашол в него тых 20 корон. „Бау-офіціял” (будівельний технік) закаюе праня при выходках. До бараків приходить фризиер. Люди зо 7. бараку преносят до 3.

17 марця. — Днешній ден был гардій, без вітру. Повітря было так чисте, же вдалости видно было вкрыты снігом верхы Альп. Взлеты аероплянів ся не ведут. Часто видно, як аероплян одраз двигат ся горі, такой вертикальні стоячы в повітрю. Часто падают, а на поготівли стояче авто одраз заберат раненых до шпиталя. Лемкы і Бойкы долго стоят і смотрят горі, шлідячы за стартами аероплянів. Декотрым з них в час катастрофы выпадают з гамб файкы.

Отцю Д. М. так ся прикрит, же не контролюочы ся курит папірос за папіросом; одкурююс ёден од другого. Хворий на очы, не годен чытати і ціле його денне заняття зводит ся до куріння папіросів.

Уж другій ден кухаре не дают нам на вечерю теі, лем рідку млячу зупу. О. Александэр Поляньскій вмер на кварантанні о осмій годіні гвечер. Вшытко што мал при собі, передал о. Генрихови Поляньскому.

18 марця. — Выїзджат такой 100 люди. Кілкох студентів з 3-го бараку покарано „шпантом”; мешканці бараку выбрали нового коменданта. О. Сеник остерігат реконвалесцентів по

тифусі, жебы іти з величким уміром, бо декотри, обывішы ся, зас імають хвороту і вмерают. В першим одділі виявлено п'ят припадків захворіння на тифус. До хторе одділили аптыку од амбуляторії. Дує судений вітер.

21 марта. – Похорон гімназисты Лева Куціля зо Старого Самбора. Русинам з Буковини власти заказують сипівати в бараку.

22 марта. – Д. – абсолъвента юридичных наук посадили до арешту за продаваня палюнки. Гурмя люди, в більшості селян, чекат при брамі на выданя подорожного документу. На сънідання і на вечерю дают нам зупу припоминаочу лемківску кеселицю, лем барз рідку. Недобра tota зупа, мало хто ю іст. Потім дают чорну каву зо сахарином. Квасна зупа в полу-чынью з кавом і сахарином выкликує болі жолудка. В бараку так студено, же люде змушены палити в пецьку дощками.

23 марта. – Владімір Качмарчык тіж іде під квартанну. Штырьох Лемків покарано ізолятком зато, же выповіли свої думки о заняттю через рускы войска Перемышля. З Крениці приходят пакунки адресуваны на Штефана Криницкого. Зато же варташе наказали гасити лямны піл девятой, в лягті, в бараках так темно, же неє як ани ся прейти.

25 марта. – Ден теплий. Осиф Урбан дістал з дому пакунок з іджыном і палюнком. І лем го розпакувал, зо славянском гостинністю честує Лемків. Дідо Матвій Цуцуря з Мацины Великай проходить до 14, бараку. Зо загальнай потребы страшні заросненых люди прибывают до нас голиборода.

26 марта. – Дує судений вітер. На полуденок отримуєме кукурудзянку і невелькій квасний хлібчиц. Священники высылают до Грацу телеграм з просьбом о звільніння, до профессора Черкасского во Відни пише о. Мохнацкій.

27 марта. – Запрошений ем враз з Кіцьком до Криницкого і Петришака, бо пришол ім з дому пакунок з іджыном. Новы порядкы в аптыці і амбуляторії. Вдова Пелягія Сандович вернула з Грацу до лягту з новонародженом дітином.

28 марта. — Отгимили мы листы, пару місяци претримуваны через власти лягру. О. Григорий Макар отримал лист стемплюваний іщи 1914 роком.

29 марта. — По купаню преходиме вшыткы до першого квартаннового бараку. Дуже в звязку з тым заходів, бо розмістити ся треба до спаня, і найти місце на своі річы. Новий барак поділений на двоє, єдна част для інтелігенції, друга для селян. Ту ліпше, бо барак чистіший і ясніший, і має муруваний пец. Желізны пецики фельдфебель Новак дал до магазину. Поміщыня має дві лямпы, умывальню з біжучом водом і штоси в роді предпокою. В кантинах не продают білого хліба.

Довідую ся, же 27-го лягровы власти заперли до арешту на два дни Димитрия Собина, Андрия Карела і Івана Ядловського (Лемків) зато, же передали выходячым до Грацу листы до родины в Америці, з просьбом о матеріальную поміч.

Шестий барак дезинфекуют, зато тіж його мешканців пренесено до 7. бараку. Дідо Школьник вмер на тифус. Зато, же Кіцька одмовил ся од повинності коменданта бараку, вирашают на тото становиско Преторіуса, а на його заступцю Теофіля Курилу. В другій части бараку, де находит ся о. Отто з жаком Червіньским, комендантом є Мазур. 30 люди пустили власти на свободу.

30 марта. — Ден холодний, хмарно. З нічных припадків: Перегінец пішол до выходка; вартовий вояк не омешкал затримати го, а почувши же він з нашого бараку, але не довірюючи му, збудил Преторіуса, жебы потвердил тожсаміст Перегінця.

31 марта. — На візиту до нашого бараку приходить уж не др. Коллер, а якісій інчий дохтор. Выстараал ём ся од власти о два желізны пецики, бо в цегляным пецу барз ся жлі палит, при тым о дырва барз тяжко. Ден студений і курит съніг. На полуценок дают кукурудзянку. Комуси ся повело роздобыти бочечку следзи-москаликів, котры дораз вшыткы розхватили. Хліб дают кукурудзяний. О. Курилю подає через Гельмана

просьбу о видання священникам пенсії. Гельман обовязаний вшыткы писма до власти дезинфекувати.

Квітен 1915 рока

1 і 2 квітня. — Гнеска тридцетро люди виїзджат до Грацу, в іх числі Соболевський зо женом і сестры Мокрицькы. Іх валізки, складены на фурі, тягне старий, заморений кін. Вшыткы пращаме ся з нима і махаме капелюхами. Вітриме при огорожину нашы річы. Пильнує іх Воргач.

Пару дни тому урядник од політичных справ, в товаристві двох вояків, арештувал др-а Крушыньского, але за што — не довідал ём ся. Отримуєме з магазину дві літгри вина на барак. На наш барак тіж одіня і черевікы, што розділяме по-трібуючым. Богослужыня Страстного Тыжня одравляны сут в обох половинах бараку.

3 квітня. — Ден прекрасний. Отримую на барак 5 літер вина, а хліба тілко, же єден хлібчишк припадат на четверо люди; приходить ся недойдати. Хто ма шувні пінязи, тот може купити шынку, краківську кобасу, хрін і інче. Тоты продукты могли бы мы купити, але за потрійну ціну, бо продавці старайт ся выкорыстати недостаток іджы, хотячы за свій товар горендальны сумы. Кантина вшытко єдно такой все окупувана. Не смотрячы на того, же невелькій хлібчишк коштує 52 гелеры, зникает він дораз. Гнеска листонош Лейсс принюс багату почту, пришли пакункы з Галичыны — ту загальній нашій радости. Рыхтуєме ся до Великодня. Мыєме ся, голиме, чистиме і поправляме одіня; барак тіж чистиме, купуєме тово і сесе — на великой праздник.

Одповідальны за огріваня рыхтуют дырва на шытрі дні свят. Священники одправляют богослужыня. Мрачны думкы на чужыні, в тій Штирі, прешилідуют мя кед спомну свята проведены дома.

4 квітня. — Гнеска перший ден Великодня. Уж осмий місяц мучу ся в неволі. При ділінню ся яечками преказуєме сой великодні жычыня. Докторови Коллерови повірено опіку над

семома бараками. Перший одділ (гоф) дано Пістингерови з Галичыны. Іде мі з носа кров. Враз з вітцем і п. Попельом замешкую в маленькій кунатці, в другій, такій же, замешкує продавчыня з кантины.

7 квітня. – О 9. годині рано двадцетро люди, серед них о. Валдімір Бачынській, вyzіджают до Грацу.

Вчера о. Обушкевич з Олифанту, Па. в Зъєднаных Станах Америки, прислав 300 корон на руки Михала Дубика – для подіління медже потрібуючыма Лемками. Америцкы емігранты зо села Лоси (горлицкого повіту) прислали на руки Андрия Карела 250 корон – для поділу медже лосянами. На руки Кузяка з Богушы пришло 300 корон для Лемків. О. Васілій Курило робит список інтернуваных Лемків.

На полуценок дают недоварену поленту (кукурудзянку). Хворых на тифус преносят до новых бараків. Стрічам юристу Юрия Порошыновича.

8 квітня. – Ліє. Болото страшне. Маленькій хлібчык коштує 52 гелеры, булок нияк не дают. Палаша і я отримуєме лист од о. Михаіла Вербицкого, котрый ци не перший даі о собі знати; інчы звільнены, хоц і обіцяли написати, не дотримали слова. Головка чеснку коштує 24-26 гелерів, а літра вареного молока 40 гелерів. Кавальчык торта (але якого!) – 36 гелерів. В лягрі сут такы склепы: молочний, з хлібом і булками – котрых перевежні нес, мясний (з кобасами), трафіка і склеп для „карантину” – де продавчыньом є Німка (Швабка). В молочным продає панна Зося з помагаючым ій дівчатом, в склепі з печывом – Полякы, в трафіці – судя Гіссовскій, а в мясnym – Рускій зо заграниці, в котрого мож набыти і яблка, помаранчы і інчы спожывны продукты. Гварят, же за штырі місяці рыжа Німка заробила лем на хлібі і теі 30 тысячи корон. До лягру прибыла в выношэных лахах, тепер же обросла в шрка і задерат горі ніс. Окрем того сут в лягрі агенты, котры посередничат медже нами а торговельными фірмами в Грацу, серед них: Теофан Мороз, Ткачук, капряль Гельман. О. Сеник продає знімкы I і II одділів і цмынтеря – по 70 гелерів.

Трафляють ся тіж тайны продавці спіритусових напитків – як
Д. і інчы. Папіросы продают гімназисты.

Од тифусу вмер в остатнім часі лем ёден чловек.

9 квітня. – Дезинфекция нашого бараку полігат на спрысканю го од середины лизольом. Річи, жебы ся не псули, выносиме на двір, а пак вносиме назад. Кварантанна для военноплінних одкликана.

10 квітня. – Ділят меджє Лемків пінязі присланы з Америки. Дезинфекция землянок і бараків III oddілу.

11 квітня. – Дохтор Пістингер каже зробити список люди нашого бараку для щыпленя против оспі. По двох годинах пришол він з Полляком (Чехом) і примусил вшытых піддати ся тому щыпленю, хоц нам радше треба бы было зашыпіти ся против тифусови. Ёден Боюк вратувал ся втечом од той непотрібной процедури.

13 квітня. – Гнеска трьох Качмарчыків і о. Дорика вивозят до Фельдбах на конфінацию („свободу“ під надзором поліції).

З лягру виїзджат такої 160 люди. Поляки без пінязи іхають до Ляйбніц, а Русины з Галичыны до Вольсберга. Выходять групами. Інтелігенция занимат фурманку зо запряженом паром кони; кладут на ню тіж свій „достаток“. О четвертій годині пополудня гурма селян конвоюваных через вояків (уж без зброї), вишла з лягру і керує ся до Грацу. „Українці“ отримали 3, 5 або 7 корон споможыня, рускы люде нич. Такої за нима власти освободили др. Войтовича, котрий виїхал автом. Жыди Ляйзер і Мазер одпроваджают вшытых з властивыма ім приповідками. Петрусь продає людаям зупу, по два гелеры за горнятко.

15 квітня. – Велькій вітер несе до лягру хмари піску. Вартовых вояків заступили інчыма, молодыма, бо старых берут на фронт. Аж і славний „Цва-унд-цва“ кухар Ганс Фашінг, котрий вславил ся серед нас мерзкым захованьем, побоями варихом за нейменьшу, на його думку – провину, мушений был іти на фронт. Неєден з нас облегчено зітхнул по тым

факті. На карантину посылають о. Ігнатія Мохнацького, Гуллу і інчих.

16 квітня. — Ден мало не як в літі. Повело ся мі выпросити піл конви більше стравы для нашого бараку.

19 квітня. — Непорозумління в бараку довели до того, же написано рапорт до коменданта. Спір розсудил він так, же коменданти обох часті стали ся незалежними і старают ся кождий за свою часті. Гвечер ціла гурма окружат парібка — робітника, котрий сідит на дощці і съпіват. Вдарят дровном по дощці, діля акомпаніаменту до своєї пісні.

22 квітня. — Молоденькій ефрейтор розносит почту. Но вий лейтенант скликує вшыткых комендантів бараків до порту. Тот же лейтенант, явивши ся несподівано в бараку, взріл священників граючих в шахи. Чомси так ся роззлостили, хватил шаховницю і так міцно вдарил ньом о стіл, же стіл тріснул на двоє.

Глядають серед нас охотників до військової служби. Наш барак одгородили од бараків майстрів.

23 квітня. — Ден похмарений, та уж о п'ятій годині рано були мы на ногах. Цугсфірер приносить папір для канцелярії бараку. О. Сеник одмавлять повинності глящ-коменданта. Руцинняк і Борух занимають ся шліфуваньом найденых на дорозі кавальців мармуру, на которых потім викувають напис: „Памятка з Талергофу”. Принимат ся того потім і в інчих бараках.

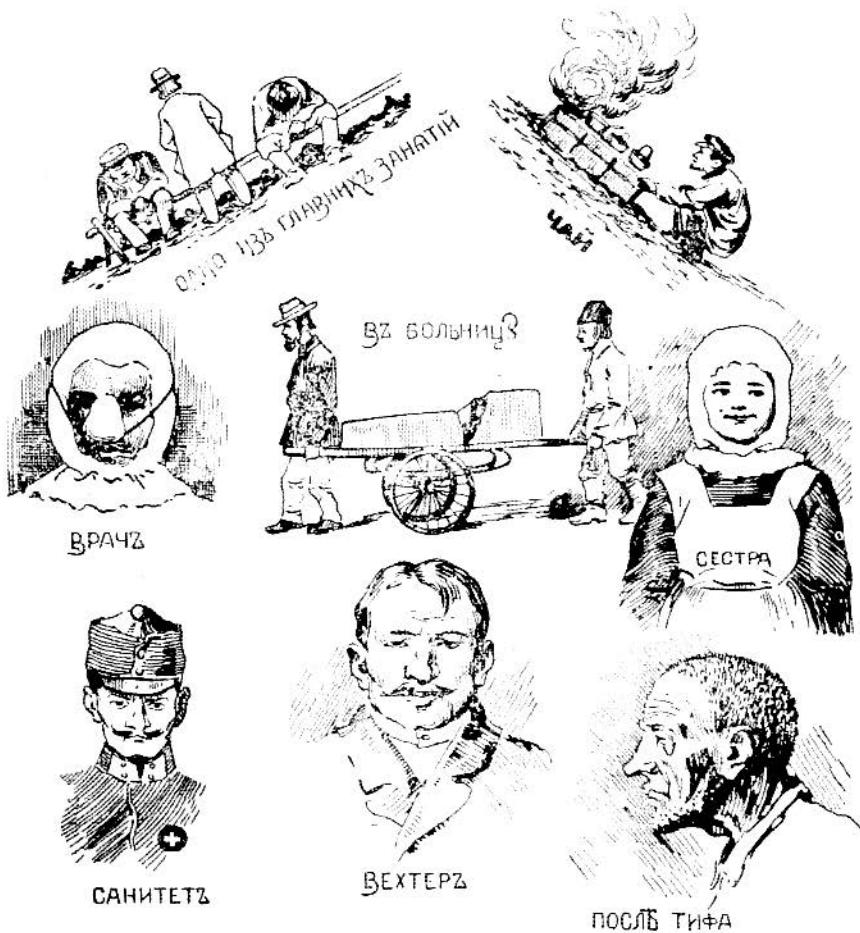
Суд над Д. Бубняком, о. Крушинським і інчими.

25 квітня. Неділя. — Роблю сой прогульку по дорозі медже бараками. Над нами съпівают шковранки. Озимина так красні підрастат, што мило на ню смотрити.

Головным священником в нас, на місце о. Отто, котрого випущено уж на свободу, назначений о. Григорій Макар з Угерец Мінеральних. Лейтенант звільнят когоси зо становиска коменданта бараку.

26 квітня. — По 8-денній карантинні 59 люди виїзджат по часті до Ляйбніц, а по часті до Вольсберга, медже нима судя Гулла і о. Ігнатій Мохнацький. Барз міцно ліє.

Похорон Єронима Куновского.

Талергофські типи. Рис. Ярослав Гелетович.

27 квітня. — Порядкує ся бараки, бо має бути ревізия. Генералови, котрий прибыл, розповідаме о нашым житю-бытию... Він бесідує по польськи. Перегляд бараків I одділу проводит він докладні і дост приязні райшує з делегатами бараків, даючи ім можливіст вypoвісти ся.

О 10. годині купаме ся. На полуденок дают нам жолту варену ріпу. На розказ генерала отримуєме річы з магазину.

Ліє. Клопоты з почтом, уж не така она справна, як то бывало за часу Лейзе. Капітана Штріка (Stricka) ніт уж в лягрі.

Адде – яким способом веде ся нам придбати компери: До іх скребтаня наш барак обовязаний высылати двоє, троє люди. Таких люди мы все одіваме до широких шараварів з барз глубокыми кышенями.

28 квітня. – Збераме пінзі для єдного Лемка з Волівця. Беру ся за вивчыня римского і церковного права (*Institution des röm. Rechts u. Kirchenrechts*), котре взял ём з Горлиц з собом. Пишу до секретаря Віденського Університету і долучам значок за 1 корону – на одповід. Д. Дубняка (Бубняка? – ПТ) і Галя по 27-дennым арешті вчера звільнили і одослали зас до бараків. Барз горячо, шкода же неє загороды в лягрі.

29 квітня. – Люде з квартанны ідут купати ся, потім іх поміщають в 39-ым бараку. Попри лягрі проходить похоронна процесия з музыком, ховают якісого Німця. Несе ся похоронний марш Шопена. Зас роботы в полі. Для Лемка з Волівця зобрано 5 корон 40 гелерів і передано на руки Авг. Мышковской. З вітцом і Перегінцом ідеме на прогульку. Окружат нас зелін.

Вертаючи, зауважыли мы єдного лежачого на земли хворого, котрому з першом помічу пришол др Могильницькій.

30 квітня. – Боюк і Завойскій ідуть під квартанну. Заран вшытки повинни мы прейти до шестого бараку.

Май 1915 рока

1 мая. Субота. – Переходиме до шестого бараку. Другій одділ попереднього бараку під проводом Мазура протестує, але внет ся успокаят. Приспособляме барак до нашых потреб, прибиваме поличкы. Зато же пользовы постелі дост пространны, выкорыстуєме тово. До бараку А проходяте реконвалесценты з II району. Враз з Преторіусом старам ся, жебы прислано до нашого бараку майстрів. Част плінных Росиян деси іде, а решта обмазує дах дегтьом; зарабляют по 5 корон денні.

2 мая. – адресувати до нас треба: „An Lagerkommando”, а не „Bewachungskommando”. По о. Сенику пляцкомендантом остал якісий Поляк, але не надолго. По спеці ліє. Зас являт ся комісия на члі з генералом, котрий з увагом вислухує делегатів бараків. Др Крушынській складат скаргу, котра наводит страх на урядників і військових, котри тимчасовоюю нас – як то ся гварит – в іжових рукавицях. Мож сой представити – яке обуріння опанувало іх в однесіню до нас. Ватыгин просить поліпшати іджыня, бо кожного дня дають на полуденок варену рігу і нич веце. Власти вербують „добровольців” на фронт. Привозят з Грацу до лягру 14 люди.

3 і 4 мая. – Під карантинну їдуть Махляй, Ковальській, Сухнацкій, Милько і інчы, віштыкых девятеро люди; на іх місце прибывают шестеро новых люди.

5 мая. – Дезінфекция нашого бараку. Зас цугликаме ся зо своіма річами то з бараку, то до бараку; тата робота заняла нам ціле пополуднє. Як Жыди в пустыни странствуєме тіж зо шатра до шатра, а Бог зна, кілько ішы раз приде ся нам так скытати, а фактычі – дрібцяти на місци. Принимаме до нашого бараку Григорія і Миколая Галів, і Федорка – Лемків.

6 мая. – Зас 12 люди виїздят до Грацу, серед них о. Отто. Гнеска прибывают до нас санітарна комісия для перегляду бараку. В кантині мож купити значки на листы, але під вимогом враз і купівлі листового паперя. Рекомендуваний лист коштує 74 гелеры. Єден селянин зо Званівки (пов. Кросно), хоць был звільнений, в розпачы од почутых відомости, шмарил ся під потяг і лем на другій ден нашли його тіло.

7 мая. – 89 люди з Терезина прибыло рано, поміщено іх в II районі лягру. Євстахій і Роман Макар з Угерец Мінеральних одвиджуют в нашым бараку о. Григорія Макара і розповідають о своїх перипетіях. Приходять до нас знаємы і парофіяне о. Макара., котры были в 2. а пак в 20. бараку. Транспорт терезинців розділено на дві групсы; єдну – інтернуваних, котры мусят остати в лягрі, а другу – тых, што розошлют до ріжных місц під надзір поліції.

8 мая. — Другій район ізолюваний од першого пренісним огорожыньом, при котрым поставлены варты. Зас прыбыват комісія з генералом. О. Савула пішол під квартанну.

9 мая. Неделя. — Цілий ден ліє і, зрозуміле, вшыток час проводиме в бараку. На полуценок дают, як все, варену ріпу. Обывішы ся том зупом, почули мы якісу тупоту в жолудку; такой віштыкі покотом легли спати, але і во сні ріпа дае о собі знати так, же тоты што не спят, воєтят ся. Нееден не спал цілу ніч. Почту розносит по лягрі Жыд Мандель.

10 мая. — Генерал зас одвиджує лягер. Вдова по Несторі Полянськым хце одвидіти пред одыїздом гріб свого мужа, але власти не позваляют. Заказує ся женам, мужам і дітям молити ся пред одыїздом на гробах своіх рідных.

Маме нового дохторя — Поллячка (Чеха). Дохтор Пістінгер выїжджат на фронт, він был дост добрий — і дохтор, і чловек, помогал нам кілько міг. Петро Дідчык преходит до шпыталя незаказных хворот.

11 мая. — Медичну візиту мают гнеска др Лякер і Поллячек. Гнеска зменьшано число порцій зупы з 28 до 8 на цілий барак. На полуценок дают розварену рибу, нияк не очышчену. Приїжджають до лягру двох офіцерів польських легіонів з наміром вербувати австрійских і руских Поляків. Уж вчера викликали гу брамі численных інтернуваных і пропонували ім вступити до легіонів.

Гу нашому загальному задоволіню, генерал позволил чытати газеты. Тото дае нам надію, же в будучым жыття напе одміннійт ся на лішне.

О. О-вич корыстаючы з того позвоління бере стару газету, которую чытал уж пару раз і, розвинувши ю з торжествуючым лицьом, зачыннат голосно чытати. Войсковий судя престухує „підозреных” ци там обвиненых. Отец Хыляк чытат „Universum”, по чым засыплят сном праведника, не выпушаючы часопису з рук. Підышовшы гу нему, прочытали мы наголовок допису, яким ся занимал. Выявило ся, же был то допис „о модах”. Очывидні, чытаня такого матеріалу вплыват на мужын достойного віку благотворні, прикольшуючы іх до сну.

Роман Киселюк і вдова Поляньска їдуть на карантинну, а Боюк і 40 терезинців виїжджають до Грацу. При гангарах для аероплянів влади побудували пекарню. Люди з нашого бараку хоснують часто в бесіді слова „хомик” і „папа римська медведик XVI”. Серед люди з Терезина находит ся о. Пірог, студент Шумінській, Кмицікевич. Селянин Барна заробил тільки на праню білизни, же купил сой першыраз в жытю опаску на баюсы і вдівши ю кепешні, з руками в кышенях проходить ся по пляцу. Тоты, котрым дохтор заборонил давати зупу з мясом, міркуючы над тым бесідують медже собом: „Я годен ся обыйти без мяса, але чом мя выключыли зо списку отримуючых мясну зупу, не разумію”. Бортакуватий Штефан літат за грубом продавчынью хліба і за „Schwester”, чым впроваджат проходячых ся по пляцу в неописану розбавленіст.

12 мая. — Генерал візитує бараки. Єден старий селянин просить, зо взгляду на туту же старіст, пустити го зо сыном на вільницю, одправивши передше, як належыт, під карантинну. Генерал по вислуханю обіцює розсмотретьи його справу. Покріплений милостивым одношын'ем генерала, дідусь лестливым пизкым голосом звертат ся по полсцы до генерала, величаючы го „Ваша ессенция!”. „Што хцеш?” — зъвідує генерал. „Дохтор не хце мі дати карточки на мясну зупу!” Приявны ся всьміхнувшы, генерал махнул руком і пішол дале. Чытаме газеты пред бараком. М-к бере обычні за єдноразове прочытаня газеты 70 гелерів. Йоссефера (Поляка), посаджено-го на штырі місяці до ізоляткы без поданя причыны і без шлідства, выпустили 11-го того місяця о першій годині ночы і одослали до бараку. О семій рано Кіцка з наказу влади одпровадил до арешту Карела і Дудру. Рано холодно, але популдни потепліло.

13 мая. — Димитрий Качор захворіл на тифус. Під карантинну одосланы з нашого бараку: Базар, Середа, Стефан Качмар, Коваль отец о. Калиновича і інчы. Збераме споможыння для хворого Качора. Гвечер бесідуєме з Шумінськым, Романом Макаром і єдным селянином, котрий передал нам факт заміреного убийства селянина. Пару місяци тому розповідаю-

чий стоял недалеко од вартового і виділ як гу нему підышол другій вартовий і повіл му, жебы закурил папіроса і шамрил пред селянина, што вояк і зробил. Селянин, видячы лежачий закурений папірос, не звертаючи уваги на заборону куріння, піднюс го і, очывидні, дораз зачал курити. На тото і ждал вояк і, підышовши, проколол го багнетом в кількох місцях. Остатнім часом жолніре Чехы односят ся до нас дуже лішче як Австріякы.

Гнеска приняли мы до нашого бараку Лемків: жака Казиміра Чёрвіньского, Гаврана і Олесневича. Ден горячий. При бараках занятых через люди з Терезина стырмит ціла гурма наших, которых вартовы – Чехы не одганяют. Ніт порядку з почтом, бо роздає ю пятеро люди. Грам з Федорком в шахы.

14 мая. – Преслухує мя і о. Василя Куриллу войсковий шлідчий. Мій протокол голосит: Теофіль Курилло, 23 роки, грекокатолик, вільного стану, юриста і практиканта в повітовій польській касі ощадності в Горлицях; арештуваний через вахмістра в Горлицях, в мешканю. „За што арештуваний?” „Не знам – одповідам – быти може Вам пане судя тото відоме”. „Мате гроши?” – „Не мам, але мій отець іх має”. „Чом він ту не пришол?” – „Бо го не кликано”. „Товды го закличте”. (Я приклікал няня). Судя тіж вывідує вітця о ім'я, фамелію, кілько років, ци женатий, ци мал судову справу. Отець одповідат, же в Новим Санчы был преслухуваний з причини анонімового доносу. З підозреных лем двом дано вырок – деканови Сандовичови і його сынови Антонійови, которы і были розстріляны в Новим Санчы; інчы, зато же в Санчы появила ся холера, были одосланы до Талергофу. „Был єм пред войсковым судом і, як видно, звільнений”. Судя: „Кілько гроши мате?” Отець: „В депозиті 400 корон і 130 корон місячной пенсії”.

Гнеска войсковий шлідчий преслухує вшыткых підозреных з Перемышля, а з Лемків лем д-ра Димитрія Собина і його брата Михала, і кілько іншы селян. Горячо, парно. Вшыткы мы лем в споднях і кошелях. На пляцу декотры зберают съюкы, вигрущают з бібулок, сушат і хоснують до робліня новых папіросів. Рано, підчас сънданя, мож видіти цілу гурму

голодних людей, молигаючих жебы лишити ім зуппи. Хлебчут ю з чисто звір'ячом жадністю. Декотри купують туту міцно розріджену зупу по 4 – 10 гелерів за горнятко.

Войсковий шлідчий преслухує Боруха, потім преносять го враз з Кшижановським, Кмицикевичом і Прислопском до 34. бараку. Над Талергофом розшаліла ся буря з перунами, блискавицями.

15 мая. – Нелюдське поступування старшого дозорці арешту з єдним руским інтернуваным. Невідомо за що бил го палицьом по плечах і руках, на пробу оборони кляял го (каналія, свиня, і подібні), а по довгим знущанню над ним – зас посадил до арешту.

Власти кажуть побілити вапном бараки zo двора, а попри самих них урядити грядки і посадити фізолу, жебы – кед виросне – вкрылі стіни бараку. Велькій дощ. Крігіч (Kriegicz) виїзджаєт гвечер до Грацу. Комісія міркує над справом будови часовні і звідіє ся священників – якож они віри; Німці нич не знали о уніях і мали іх они до того часу за православных.

16 мая. – Хліб печуть в Талергофі, але він уж не тот, бо до муки примішують отруби і лупи з компери. Зрозуміле, же численны спосеред нас не чуют ся добрі по таким хлібі. Аж і вояки одмовили брати свою порцію. Палити в пецу мож лем в окрісленим часі. Трафілю ся, же когоси по зіджиню талергофского хліба зачат боліти жолудок і треба му було зрыхтывать горячу страву, зато тіж розпалено в пецу, жебы преварити води. Дохтор кед взріл дым з комина, дораз пришол до бараку і викликавши мя, як єдного з комендантів, загрозил подати до рапорту, о кілько подібна самоволя ся повторит.

Чытаю гумористичну „Терезиньску уш”, газетку которая недавно ся появила.

На полуденок, без взгляду на скарги пред генерелом, дале подают ріпу і ріпу. Стрічам колишнього тімназисту (ІІ кляси) в Яслі, Станчака. Бесідую з о. Калужняцким в справі помочы для хворого Качора.

17 мая. — Дають єден недопечений хліб на пятеро люди. „Хлібовий” голод царює в цілым лягрі.

18 мая. — Робітники поправляють дорогу за бараками. Спека страшна. По зіджиню непремінної ріпі ідеме спати. Вартовий побил до кириви єдного дідуся, трьох синів котрого служили в австрійським войску, били ся на фронті.

19 мая. — На мене і Кіцьку зложыт Поллячек рапорт, што в бараку, не смотрячи на напоминання, палено в пецу в недозволеным часі. Беручий участ в преслуханю офіціял Тимчак представил пред комісійом добру опінію о нас, бесідуючи же мы найлішы коменданты в цілым лягрі. В тій ситуації комендант лягру выразил надію, же мы, як коменданты бараку, будеме строго шлідити за перестеріганьом порядку і звільнил нас.

До рапорту возваны били тіж др Собин і Прислопска. Головний комендант лягру, (oberritt) полковник, гнеска в добром настрою. Використуючи того, о. Курилло іде до него і вказує недопечений хліб. Взрівши tot хліб, обершт дораз наказал взяти го од нас і видасти заміст него лішний.

Єден хліб припадат на четверо люди. При tym нелегко го дістати. Лем гнеска прибивають на дверях бараку інструкцію о численных обовязках і нияких правах для інтернуваных. Довідуєме ся, же Італія приступила до ворожой Австрії коаліции. Гварят, же заран буде преслуханых 400 люди. Дезинфекујут четвертий барак.

20 мая. — Іде густий дощ. Дохтор Поллячек звівідує мя што повіл головний комендант, ци мя не похвалил. В одновіді гварю му, же полковник махнул руком на його рапорт і казал мі іти до бараку.

Мандль пренумерує „Neue Freie Presse”, а о. Курилло „Nowa Reformę”. Отец Х. чытат лекцию дякам, з початку о еманципації жінок, потім о граматъці і на конец о Шпіцбергені. П-ло на початку слухат, потім стає з місця, поправлят капелюх, пригладжат баюсы і, не озераючи ся, виходить з бараку. За ним фуркают по єдному і інчы слухаче, остає лем сам Вербінець, коли річ іде уж о судах.

П-с має дуже валізок, валізочек і торбочок. Хтоси під його неприявніст написал на них: пантальоны, гачки, краватки, колготики... – як бы то быв склепик.

Зато, же палити в пецу мож лем в дозволеным часі, вариме тею на „Прімусі”. Єден хліб отримуєме на пятеро люди. Рано дают мучну зупу (крупы з проса мало хто бере), на полуденок ріпу, а на вечерю каву. Гвечер вшытки ідеме на прогульку, але не на долго, бо ліє.

21 мая. – Першы вправы пожаровай дружыны під проводом капраля Ревса, інструкціі як обходить ся з пожаровым шляуфом.

На полуденок згнила рыба. Дуже бараків вертат ю назад. Одправаджам хворого Паранича до шпыталя. В амбуляторіі роблят знімкы. Хліб дістаеме аж о четвертій пополудні. Збераме пінязі на заплачыня робітникам в бараках.

22 мая. – Купаме ся в лазни. Отец пише лист до Сашы К., адресуючы го (за ёй вказівком) на Перегінця – через Галац (Румунія), бо вшытки нашы листы до ней были без одповіди. Хліб дают о три дни наперед. На полуденок: комперяна зупа з мясом неокрісленого выгляду і смаку. „Радця” одіваючы ся цілує кожду оддільну річ свойой гардеробы і з таком увагом, як священник єпитрахіль і ризы.

23 мая. – Першый ден Русаль. Баракы прикрашены зеліню. Во вшытых бараках священники одправляют утреню.

Зголосаш дохторьови, же подавана нам зупа доничого, на што він одсылат мя з тым до полковника. На полуденок отримуєме риж, а на вечерю зас тоту зупу, котру выливаме до выходка.

Дипломатичны зносины Австрії і Німеччыны з Італійом зорваны. Хор Терезинців під диригентуром Галушкы съпіват прекрасні. Гнеска не видно взлетів аэраплянів. Проходячы по при луках чуєме музыку съвіршыків і съпів шковранків, вдыхаме ожывлююче тхніня, што несе го вітер од Альп.

По бараках завело ся, окрем обычных і повсякмістных бlyх і уш, дуже нового хробача, мурянок.

24 мая. — На полуценок дают „незамінену”, зненавиджену ріпу, а на вечерю пошліднього сорту фізолу. Зато же свята, газет не отримуєме. По полуценку дідусь Ч., здонявши боканчы і загортку, лежить на постели і розповідає тым що хуттю слухати, як він в молодості прекрасні в церкви читал „Апостола” і як го за того гостили сам декан. Тоты телепканя прерыват о. Владислав М-їй, бо не давали му спати; векшына уж спить, деякы грають в „дурака”, інчы молят ся або пишут домів листы, в тихости поплакуючи, похлипуючи.

Свара Богдана Км. з Добійом. Богданови Км. роблят ревізию і карють го арештом. На другій день, преслуханий через Тимчу і узнаний за невинного, остає з арешту звільнений.

25 і 26 мая. — Шлідчы власти преслухают декотрых. Отримуєме гнеска на полуценок комперяну зупу і рых. В лягті мало хліба, мы го не лем не отримали, але і за пінязі не годни мы го дістати. Пришол розказ, жебы тоты з Поляків што не били на преслуханю, явили ся при лягровій брамі о першій годині полуудня, на того же преслуханя. До того часу всяку кореспонденцию передавали мы Уейскому, Мандльови, Папарі і двом варташам, і часто нашы листы не доходили до адресата; тераз мечеме кореспонденцию до поштовой скринькы. Єдного человека, котрий по долгим перебываню в єдноособовій ізоляції зышпол з разума, одослали до дохторя в Грацу. 50. люди з Терезина виїхали до Грацу. Кварантанну наложены на терезинській oddіл одкликано.

27 мая. — Перша моя візита в Романа і Євстахія Макарів, котры прибыли з Терезина. Хор ведений через Галушку съпіват чудово. Виджу ту отців Феленчака, Пірога і інчых.

Част люди з кварантанового бараку виїздят на власний рахунок домів, в тым числі Штефан Криницкій. Священникам выплачивают пенсію. Пропу дохторя, жебы казал давати єден хліб на четверо люди, бо не старчат. Дає мі одновід, же то неможливе, бо і цивільне насеління імперії не отримує більше. Дістаю на цілий барак три кавальчыкы мыла і пару інчых дрібниц.

28 мая. — Отримуєме хліб, вміщаючий в собі попри муці ризовини і всякы інчы неспожывны примішки. По тым хлібі болит нас жолудок і голова. Генерал приїзджат ревідувати лягер. Він милостиво принимат віштыкы скарги. Баракы білят вапном. Гвоздевскій вказує генералови хліб. Штырия обнята военным станом. Хліб подорожал о 4 гелеры. В бараках заведено варты пожарової стражы.

29 мая. — Дають нам два дни наперед гіркій хліб. Цілю ніч ішол дощ. З нашого бараку переносять до 19-го девятеро люди, в тым числі Сеньку Брунарского і Червіньского. Чужинців (громадян інчої державы — ПТ) Круля і Вуйціка переносять до 10-го бараку. Тых, котры были під карантанном, заміст выпустити іх на свободу, зас — без поясніння причины — поміщають до бараків, стримавшы іх звільніня на час неограничений (Befehl ist Befehl!). Отримуєме за три короны часопис „Universum“. При кантині урядили фонтанну. З газет маме: „Neue Freie Presse“, „Gratzer Tageblatt“ і „Кур'єр Вінський“ (віденський — ПТ).

30 мая. Неділя. — Рано прибула нова партія інтернуваних, в числі 500 люди, з ріжних міст. Серед них православний священник Гудима з Вейнберга і дакус селян з грибівского та інчых повітів. Іх помістили по части в трьох карантинновых бараках, по части в бараках 31, 32 і 33. Пелягія Сандович відділує о Гудиму, о його жену. До дня 28 того місяця начислювало ся в талергофским лягрі 5164 інтернуваних. Самых пекарів було чотирнадцять.

Кавы не дают, бо нее. Отримуєме лем „прескверну“ зупу, од которой численны ригают.

31 мая. — 88 Поляків, царских підданых, превозят до Штейнклам (Нижня Австрія). Хліб отримуєме гвечер. Што кус ліє. На пляцу выголосили власти фамеліі тых, котрых од давна тримают в Талергофі, але не пояснили причины такого выголошыня. Єден старец задусил ся в лазни, хыбалъ любил міцно ся вишпарити. З той причины віштыкых робітників лазні приклікано до рапорту.

Червець 1915 рока

1 червця. — Студилювал єм право, але приходжу до висновку, же студилювати го не вартат, бо ту в лягрі ніт права, лем самоволя влади і безконечне „беззаконіє”. Чытаю газеты. 50 терезинців виїхало на свій рахунок до Грацу. На барак прислано три кілія мыдла. Ідеме ся купати.

2 червця. — Рано шлідчы власти преслухуют інтернуваних з повітів Новий Санч, Горлиці Грибів, Ясло і Броды. Арештанты Михал Дудик і Трембач задрімали так, же дозерач арешту застал іх по осмій годині сплячых. Донюс о тым полковникovi, котрий высваривши ся на них выразил надію, же веце так не зроблят.

Вправы пожарової дружини. Лемкам почта доручила 15 пакунків. Мандль роздає іх враз з кореспонденциjom при нашым бараку. Рано отримуєме каву, на котру од давна мы ждали. Та в ній веце жолуди і жыта, як правдивой кавы. Осмеро люди, серед них Поляньска, о. Дыгалевич і о. Савула звільненны і виїзджают до Грацу. Хліб так недобрий, што никто го не принимат. Іщи 80 люди звільненых, і виїзджают.

3 червця. — Прибуло до Талергофу 300 інтернуваних. Познаю Тустановича. За сандецького повіту прибыл лем єден селянин і пару жінок з Ростоки; з горлицького тіж пару селян. В тым транспорті дуже жінок. Іх річы доставлено до лягру фурманком. На пляцу чути бесідуючих по польськи, циганськи, та передовшыткым розходит ся руска бесіда. Першы раз іме шалату.

4 червця. — Прибыл транспорт русских воєнноплінных. Василевич з 30-го бараку на мою просьбу стріже тепер люди нашого бараку, але під тым варунком, же дахто заграт з ним в шахы. Влади переміщают люди з єдного бараку до другого — niby фігуры на шаховym полi. В наступстві того Жолкевич, Кіселюк і інчы преходят до бараку А. Людям транспорту з Гейнбурга не назначено карантинны і позволено свободно шпацирувати по пляцу. Бортакуватий Штефан з бережаньского повіту мало не забил єдного селянина за то, же тот го

зарывал. Коли ішол плютон вояків, кождий уступлял ся з дороги, а Штефан нигда на то не зважал, за що порядні діставал в скору. Вахмелевскій іде на карантину до 15-го бараку.

5 червця. — Перемышль взятий через Австріяків. Хворому Качорови приношу хліб і пінязі. Наш барак лишають: отці Оришкевич і Дикий, Мизераки — отец і син, Мазур і інчы. Барз горячо. Гвечер приходить п'яний капраль і каже окопати грядку фізолы при нашим бараку. На моє стверджыня, што неє лопаты ани ниякого інчого нарядя до той роботы отримую одповід — што Адам і Єва не мали ниякого нарядя, а вшытко єдно знали розпушыти землю.

6 червця. Неділя. — Отримуєме од о. Отто картку з дороги. Видно, не забывают о нас. Почту уж четвертий ден роздають при нашим бараку. На головній почті Пунтігам затримують посылки зо споживныма продуктами так долго, же нашы люде отримують іх зопсутима. В склепі мож купити шалату і содову воду. Внутрі часовні маюют іконы, приспособляють іконостас. Роман і Євстахій Макары мешкають в нашим бараку. Кріп страшенна, 27° в шкали Реомюра. Численных з терезинців висылають власти до Грацу, на свободу. Гнеска дають на съніданя зупу з немытой фізолы, на полуденок комперяну зупу з мясом — як ся гварит — zo старого коня, а на вечерю чисто паскудну зупу неокрісленого смаку і кольору.

8 червця. — О четвертій пополудні температура зас доходить до 27°. Лысенко уж сам пере свої лахы. В гангарах стоят аеропляни, взвивають ся горі лем рано і гвечер, през ден зо взгляду на горяч того не роблят. Хтоси з нашых розлобил список забитих і ранених на фронті. Вшытки презерають го, ци ніт на ним рідных або знаємых.

Хытрый, заєдно люблячий ся хвалити і вічні задоволений зо себе Дизьо М. сідит одітий до кожуха і скаржыт ся на страшну спеку. Хтоси му радит зняти кожух, та отримує одновід, же што без кожуха він обійтися не годен, бо тужыі бы за ним, загрыз бы ся на смерт.

Отці Макар, Хыляк і інчы грають в преферанса, други чытають газету або бесідують медже собом.

Першыраз довідали мы ся о смерти двоіх діти о. Ігната Махнацкого з Віковы. Абітуриент Теофіль, підозрений о діяння на корыст Росії, повіщений 18 січня 1915 рока на рynку в Грибові, а Мария по зывірску забита на улиці в Перемышлі 15 вересня 1914 рока. Число невинных жертв австрійского террору все ся зблільшат.

З Крениці пишут, же вербуют діўкы на сестры милосердя австрійского Червеного Креста. Мурянки, мож речы, прешлідают нас, іх всяди в бараку полно. Од 11-ой до 5-ой на уличках лягту такой не видно люди. Вшытки лягерники крываются до бараків і лежат такой розоблечены - до той міры горячо. Михал Нестерак іде під квантанну. Лягер лишат 35 люди.

9 червця. - О 12. годині температура доходить до 26°. Ку́хар присыпает з кухні мясо і каже ділити в бараках на порції. Сварка в кухні з кухарчыком. Жак Дуфанац іде до войска до Санча, гнеска выіхало до Грацу коло 20 люди. В нашым бараку находит ся 101 люди. Прибывает транспорт в числі 25 люди, з околиц Коломыї. Тимчак каже мі писати протоколы пережыть.

Єден з недавно прибываших інтернуваных на зывіданя, за што го арештували, одповіл, же пожычыл приятельски прокуратора деси коло 18 корон і стрітивши го на улиці, просил оддати му долг. Пrijатель прокуратора мало же не отдал пінязи, але казал го одослати до Талергофу, як небезпечного. Паню Рубінгер взяли за того, же она, будучы газдыньом в пашоха, бесідувала з о. Левицкым, котрого недавно выпустили з Талергофу.

Теодор Махнацкій, о. Сеник, Димитрий Вислоцкій, Андрейко (Іван - ПТ), Гнатишакы (окрем Ореста), Мащак, Йоанна Дуркот і інчы - ідут на квантанну, по якій будуть высланы до Відня на суд. Розболіл мя зуб, а неє дентисты, його обовязкы выполняют кухар! Вольом-невольом іду гу нему. Вінвштурил мі до гамбы якісে паскудство і каже сой платити за того дві короны.

10 червця. — Робітники спосеред нашых, підганяны на-
гаями вартових, працювали цілий ден на спеці. Направляли
дороги, носили на плечах од стації до лягру дровна, викопу-
вали каміння, або як невільники тягали то возы, то дороговий
валец. Тоты нещесны не мають ани цілого одіння, а оддыхнути
дають ім лем годину, дві, коли нестерпна спека дає о собі знати
і тым што іх стережут. Іджу отримують барз скупу і зато, кед не
мають своїх пінязи, примерают голодом.

Почта приходить несправні, а пакунки з зопсутыма про-
дуктами. Од выходків затігат паскудным смродом.

11 червця. — Горячо. Качор находит ся в 7. бараку, а Ю-
речко зо Санча в 19. Гнеска з нашого бараку дижуроют в кух-
ни Максимович і Пірог. Каждий в бараку отримує оддільні
порцію мяса і порцію зупы. Такій порядок заведено з наказу
власти, жебы вкоротити крадіж продуктів через німецьких
кухарів.

На карантанні, де пребыват о. Дикій, появили ся два рої
пшіл; зімано іх і поміщено до улиів. Вартовы спокійні смотрі-
ли, аж і выражали веселіст з той причыны.

Рускы плінны печут дуже ліпший хліб як нашы пекаре -
баброшы. В кантині берут: за 10 грам брындзі 5 гелерів, за
головку зопсутой шалаты - 14 гелерів, за вязанку цибулі - 60
гелерів.

Чытают акта судового проводу зо спятя Кмицикевича і
Добії - в полюбовным суді, в которым членами были др Орест
Гнатишак, о. Мащак, о. Кіслевскій, др Могильницкій і др Са-
ноцкій. Отец Жолкевич выїзджат до Лейбніц. Михал Несте-
рак повідат мі, же вартовы 2-го і 3-го одділу бьют нашых селян
по лицях.

12 червця. — Кухар „пльомбує” мі зуб. Коло 600 люди,
переважні з терезиньского транспорту, берут до робіт. Меш-
канців трьох бараків - А, Б і Ц (А,В,С) висылают до Гмінден,
остає лем Івашкевич. Кажу робити порядкы в нашым бараку;
рано выносят постелі, мыют дылины і вікна; роздаю нафталі-
ну, як засіб против ушам, пред котрыма ніт спасенія. Власти

кажут ставити ся тым, котры служыли в войску а не перекочнули 42. рока.

Власти о 6. годині позвалают такой сімдесятерым людям іти на цымантір, де о. Владислав Венгринович служыт панихіду за помершыма. Хор сьпіват під ведіньем Галушки. Веземе труны ў одного руского (в разумлінню, з Галичыны - ПТ) вояка і інчых австрійских вояків; тоты остатні труны прикрашены деревянными крестами. Медже похороненныма находит ся самоубийця, австрійскій вояк; о причині його самоубийства численны ріжні припуштают, та правдива причына незнана. Єдны гварят, же души проколотых і забытых через него інтернуваных не давали му спати; інчы - не міг він дале смотрити на талергофське пекло і зато жыти му омерзло, ішы інчы - штоси інче; адже ци не старчыт ту причину?

Скорыстали мы з позвоління выйти за огорожыня лягру, та проходиме ся по сосновым лісі, де повітря для нас таке добродійне і, підкріплены, вертаме ся через Карльсдорф до лягру. Першыраз по 10-місячным вязнінню ішли мы через птирийскe село коло Талергофу, очывидні під дозором озброенных вояків. Хліб выдано нам два дни наперед. Григорійови Гальови з Лося пропало на почті 50 корон, высланых му з йога рідных сторін.

13 червця. — Враз з вітцем споряджаме генеалогічну таблицу кількох родів Лемковины. Войсковы власти берут до войска др. Собина і дальших 90. люди, котрых часово поміщают в 32. бараку. Др Собин пращат ся зо вшыткыма. Власти преносят до карантиннового бараку такой 400 люди, з нашого бараку десятеро, серед котрых Бенько, Кошка, Бурляк, Школьник, а з 4-го - Головка, Соботицкій і інчы люде з ярославского і сусідніх повітів. Вшыткы пращают ся, обнимают, плачут, аж йойчат. Крики разходяця ся зо вшыткых сторін. Вшыткы громадяця ся при лазни.

Одвиджу выздоровлюючого Димитрия Качора, котрий, чуючи ся ішы слабым, лежыт нерухомо на нарах. Преконую го, кед буде міг, до прогулъок по плячу, на сонцы. Потім з хворым Трембачом з Лоси іду, уж третіраз, до аптыкы по головне

лікарство. Отримуєме зупу, штоси на подобу лемківської кеселиці. Зупу туту єдномисні назвали ми „галъопка”, што значыт - „лет по ній гальопом”.

Тягаровыма автамі вывозят зопсуты аеропляны, выїздають зо съпівом і пільготы. Шлідом за нима іде гурма люди, до 100 осіб, выпущеных на вільницю. Серед них виджу Червінського, Петра Брунарского. Міцно ліе.

В нашым бараку ёст вшыткого 93 особы. На цілий барак дали 3 кіля мыдла. Писарём нашого бараку ёст Лысенко, бо „радця” отримал посаду коменданта 1. одділу. Пред полуценком виїхало до Грацу іщи пару люди.

14 червця. – В ночы барз ляло. З Krakова прибыло 25 люди, з Крениці Ольга і Мария Гнатишак. Тустановича поміщено в нашым бараку. О. Василий Курилло, філософ Перегінець, о. Діонісій Мохнацкій, Бандровскій, Блищак і я - преходиме до 21. бараку, котрий на перше пізриня притульнійший і вигіднійший од попереднього. Чую ся барз змучений і старам ся одпочнути, хоц - ту заедно одпочынок. Бекерскій сердечні пращац ся з нами, не забываючы свойой привычки - з низкым поклоном дати нам понюхати табакы.

15 червця. – В ночы приморозок! Комендантом бараку ёст о. Козиневич. В бараку сут два одділы. О. Вахнянин замавлят в Грацу три книжкы. На почті дале непорядкы. Дижурую в бараку од пілночи до 6. рано. Єден пяний вояк кличе мя, зъвідує: „Де ту мешкают дівкы?”. „Не знам де селят ся подібны сотвориня” – одповідам і вертам до бараку. Ден гнеска теплій і приємний. Концерт Грінберга.

16 червця. – Вегетовники нашого бараку ідуть ся купати. В ночы, пред самым світаньем прибыло 25 люди з дрогобыцького повіту. О. Гнатишак приїхал з Грацу. Вправы пожаровой дружыны. Направляют 22. барак, а його мешканців часово, до закінчыння ремонту розділяют по інчых бараках. Михал Собін тримат обовязок розділяння порций в бараку. Шлідчы власти преслухают Лемків горлицкого, сандецкого і грибівского повітів. Федорко, студент академії штук, намалювал дост вірні портрет о. Василия Куриллы. Од дня приїзду до Талергофу

пренесено мя уж до десятого бараку. Почта доручат дуже пінняжных преказів. Тоты пінязі дают можливіст купівлі одежы і споживных продуктів. Кед бы не тоты грошикы, смертніст в лягрі зросла бы до страшных розмірів.

17 червця. – Михал Максимович, Поруцідло і інчы „добровольци“ преходят до III бараку. Гнеска рано выпущено на свободу 100 люди. Ден гардій. Тимчак назначыл мя секретаремвой канеляри. Пишу протоколы і каждоденны списки для двох шпътгали.

18 червця. – Власти примушуют нас записувати ся до пожаровой дружыны. Продолжают ся преслуханя селян – Лемків. Дале писати не можу, бо зразил ём палец. Дохтор третього района Вайс облял мі палец йодином і приложыл плястер.

19 червця. – Казано зберати в нашым бараку по 10 гелерів на оплачыня обслуги.

20 червця. – Цілий ден цюрком ліє. В ночы з транспортом інтернуванных прибыл о. Йоан Русиняк, парох Королевы Руской і інчы. Од прибывших довідали мы ся, же в віденській клініці вмер учитель гімназії на емеритурі Іван Черкавскій, втікач з Галичыны.

21 червця. – З Америки приходят на руки Собина піннязі для Лемків. 150 люди одослано на карантинну. Одвиджу о. Дикого і о. Хоміна. О. Русиняк преходит до 23. бараку. Ту служыт Службу, чытат молітвы пред і по іджыню о. Поляньскій. Тимчак вернул з Грацу аж о 9. гвечер. Отрымал телеграм, згідні з котрым преносят го до Перемышля. Пращаючы ся з мном, лишыл мі каламарики червеного і зеленого атраменту.

22 червця. – В 3. районі дают лішне іджыня, аж і в час спеки орошуют землю. Зас прибыло 45 люди – з ярославского і дрогобыцкого повітів. Спід карантинны выїзджат до Грацу ўдна партія. В лягрі мож купити пустигальське пиво – по 30 гелерів за фляшку і конденсуване молоко в бляшанках.

23 червця. – Горячо. До пожаровой дружыны вербуют на силу і змушуют брати участ во вправах – в час спеки, до 6. пополудни; втічу зато до 6-го бараку і стырчу тын до піл че-

твортой. Обовязкы Тимчака пренял судя Величковскій. Преслухают Якова Вислоцкого, о. Гумецкого, о. Василия Дорика, о. Милянича і інчых. Отця Милянича засудили на дволітню вязницю. Гнеска вмер Йосафат Крулевскій з Лішын, урядник „Лемковской Касы”. Захворіл на тифус і лежал в ізолюваным бараку. Під впливом спеки, в горячковій пільсъвідомости хтіл втечы з бараку. Вилетіл, вартовий жолнір окликнул го, але tot дале летіл. Товды варташ з однегlosti кількох кроків вystрілил до него і забил на місци. Так одышол тихій і oddаний патріота.

300 робітників, котры мают іхати на роботы по Австрії, ждут на агента. Гнеска выдают нам фізолу і кукурудзянку. В бараку, як все, єдны грают в карты або в шахы. Други варят тею або зупу з власных запасів, а треті курят папіросы і бесидуют о дачым або лем раздумуют. Бл. іст кукурудзянку і запиват кавом. Горнятко кавы коштує в лягрі 24 гелеры. Робітники прекопуют землю за брамом. З Перемышля пришол транспорт - 50 люди.

24 червця. – Дві сотки люди ідуть на цмынtr „Під Сосны”, помолити ся за померших; о. Кіслевскій служыт панихіду при участі хору. Старших мужчын преносят до 19. бараку, а люди до 53-го рока вербуют на „добровольців”. Йосеферт преказує нам, же Кшижика взято воячыти, а його жену выпущено на вільницю.

25 червця. – Гнеска ідеме купати ся. При выходках будуют новы баракы. Інтернуваных берут до войска.

26 червця. – Роблю список Лемків горлицкого повіту, котры підлігают войсковій повинности. Гвечер отримуєме зупу з комперями і капустом. Зас преселіня, з 6. бараку вшытых до 20-го, а з 20-го до 22-го. Чом так премітуют людми з бараку до бараку - невідомо. Оберлейтенант преслухує вшытых тых, котри купували дуган в Дейтшера. Він пізняво взял ся за туту справу, бо дуже важных съвідків уж вишло з Талергофу. В бараку проводиме велькє чыщыння. Заборонено в цілым лягрі палити гвечер огні, съвітити лямпы, певні обавают ся летів неприятельских аероплянів. В ночы буря.

27 червця. — Роблю список рекрутів з шестиох повітів. Феленчак приходить до нашого бараку. Приводят до порядку шість бараків, видно — для нових інтернувань.

28 червця. — В ночы ліє, рано повітря сувіже і чисте. Річиця смерти Фердинанда, нашлідника трону. Панихіда при церкви. В О.К. розвинула ся пасия до бесід, він барз рад кедго слухают. Повторивши пару раз свій вывід або погляд, він гварит свою слухачови: „Слухайте, адже не в тым діло!”, і дале розвиває до цна одмінний погляд, на што слухаючий дає одповід: „Жаль, што ігомость вчыли ся богословія, а не юріс-пруденциі, были бы добрым адвокатом, бо зmysні оперують софістиком”. Проходить ся він переважні в єдній білій кошели, не застегненій при колінію і не застегнами рукавами, котори перхають при кождым порушынню, хоц руки тримат він переважні в кышленях. В бесіді хоснүе выражыня: „Знате”, або „Тото знате”. Тот ігомость невелького росту, сивий, з червеным задертым носом был свого часу деканом на Лемковині, робил велько доброго для народа.

29 червця. — Тустановскій звільнений. Ліє цюрком, не годен выставити носа. Цне ся. Овес і трава скоро роснут. Даю вyrвати корін зопсутого зуба др. Коллерови, котрий вyrвавши го методом середніх віків, чудує ся же корін такій долгій і гварит: „Годит ся до поміщиця в музей”. З раны долго і інтенсивні текла кров, што затамувал аж др Могильницкій. Чую ся барз ослаблений.

В 7. бараку єден захворіл на холіру. Вшытых што находили ся в тым бараку озброєны воякы силом превели до карантинового бараку, аж і тых — што зашли ту в гості. Качор, Андрій Карел, Копистяньскій Роман і інчы тіж ізолюваны. Вільгты барз ся острашыли появлінем холіры.

30 червця. — Пиєме каву з конденсуваним молоком, бляшанка котрого коштує корону. Парудесятеро люди іде до роботи.

Приходить транспорт 30. люди з ряшівського повіту, серед которых є пару Циганів з горлицкого повіту. Дохтор каже провести дезінфекцию 7. бараку. Доступ заборонений. Гнеска

понесли труну до єдного з ізолюваних бараків. Кілкох руских воєнноплінних втекло з лягру; зімано іх за Грацом.

До лягру прибуло двох фінансових комісарів. Повітря так чисте, же в далечыні видніют верхи Альп. 160 люди оди-
сывают на роботы, деси в околиці Відня. Пред выїздом роблят
ім ревізито. Зіманых за Грацом воєнноплінных заперто на три
тыжні до арешту.

Несподівано приходить до бараку озброєний варташ і кри-
чить: „Циммеркомендант, я беру 30 люди до робіт”. Гоцкій
вyzнachat тридцетерых, в числі которых находит ся фіякрош
з Крениці. Не маючи охоты іди до роботы, він флегматичні
винимат окраєц хліба і прескоїні – хоц пред хвильом полу-
нувал – зачынат істи. Горячого темпераменту вартовий хватат
го за гудра і дръялят з бараку за тыма што вишli. О годину
фіякрош вертат ся назад. Втюк. Вшyткым взагалі і никому
особливі повідат: „В горячій воді купаний tot вартовий. Адже
я лем прекусити дакус хліба ём хтіл, а він так неделикатні зо
мном поступил!” Потім кладе ся спати з одчутьом выполне-
ного обовязку і спокійні засыплят.

Липец 195 рока

1 липня. – Єден хворий на холеру уж вмер. В бараку
находит ся іщи четверо хворых. 15-ий барак докладні дезин-
фекуют. Войсковы власти наказуют явити ся до асентерунку
молодежы од 18 до 24 років. Комісия мало кого одмітує і запи-
сує до воячки такої 250 особы.

О. Сеник, Теодор Мохнацкій, др Сьокало, Іван Андрейко,
Димитрий Вислоцкій, Теодор Дуркот, Стеранка зо сестром,
Йоанна Дуркот, Гнатишакы – Гаврил і Теодор, Трохановский
Мефодий – народний учитель з Крениці і інчы одосланы під
конвойом шестох жолнірів на суд до Відня. О. Зарицкій, о.
Андрійшын та і вшyткы священники в лягрі отримали право
одправляти богослужыня.

На грядках, помедже капустом жінки садят шалату. Вариме „мокка-кофе” і п'єме з конденсуваним молоком. Др Коллер так ідеальні вирвал мі корін зуба, же опухло мі праве око, з верхи і внутрі пашека, болят ясна. Комісия виявила здібності до військової служби 207 спосеред 250 рекрутів і казала ім присігати на вірність австрійському престолови – в малоруським, польським і румунським языках.

2 липця. – Вночі іде дощ. Болото, што го не обйтити. Мужчины од 24 до 30 років повинністати пред військовом комісійом. Примушують іти не лем, для приміру, Юрия Попошыновича і Євстахія Макара і інчих съвітських, але духовних, аж і протоєреїв.

3 липця. – О 8. годині гвечер, коли мы уж клали ся спати, пришли жолніре і взяли Івана Вислоцького, Михала Перегінця і парудесяльох руских студентів з інчих бараків, в числі которых находилися Роман Макар і Генсьорскій; заперли іх, як ся потім виявило, на єдну ніч в арешті – без подання причини.

4 липця. Неділя. – Передаю через вязничного дозорцю еден хліб для Перегінця. Власти продолжают арештовати нашу молодіж за того, же при звіданнях військової комісії о рідний язык – подавали рускій язык! Прейти ся ім дозволено лем годину на добу. Они поміщені в маленький кунатці, де і кісно, і дупно. Духота одчувана є тымбарже, што цілий час панує спека; не чудне, же неєден замліват, декотрим зас, як Григорійови Пирогови, пущат ся з носа кров. При дверьох вязниці стережут жолніре – Босняки. То люты люде. Покликали мы комітеты помочы для передаваня іджы голодуючым во вязниці.

Оберлейтенант Чировскій взыват численных до б. бараку, ставлят іх в шор і выберат люди надаючых ся – по його мысли – на писарів в канцеляри. Заховує ся ординарні, надутий як турецкій паша. То чловек грубий, невелького росту, з рукуватом бородком, такыми і баюсами.

5 липця. – Мене і техніка Теодосия Перчинського враз з інчими повели до Карльсдорфу грабати сіно. Купую в Шти-

рийща єден хліб за 1 корону і 20 гелерів і піл літтри вина з яблок.

Позволили помагати вязненym, Перегінцьови і Вислоцькому. Аж і гвечер уряджаме молчачу демонстрацію пред вязничним бараком.

6 липця. – Войскова комісия кінчыт рекрутацию. Грінберга і іпци двох Жыдів она одшмарила. Грінберг з радості грас на флейті, мече ся з бока на бік, дорікат інчым, же не мають поняття о інструментах, покурює папіросы і зас грат. Пово-дит ся так, же смотрячы на него мусит ся чловек всьміхати.

Інжинірія Чыжа і Мудрого посадил до арешту. В 21. бараку гарді грают на флейті і гушлях. 50 робітників выбираєт ся до роботы в околицах Трацу. Передаю спожывны продукты вязненому Качорови таким способом: підкуплений вояк односит бундзик до выходка, де потім іде адресат і заберат го.

7 липця. – Праздник Йоана Крестителя. Ден гардий, теплий. Рано ідеме ся купати. Др Собін мешкат з нами. Прибыл транспорт Лемків з Штейнклям, серед которых находилися оо. Венгринович, Тит Поляньскій і інчы. Іменіны о. Йоана Русиняка з Королевы Руской, грибівского повіту. Священники отправляют богослужыня і молебны при часовни і по вшытых бараках. В лягрі ест і Барановскій.

В бараку задумали гру в „волкі і уці”, в другій його части съпівают або грают на ріжных інструментах. Студенты пишут просьбы до войсковых власти о признаня ім лем сінного рока службы. Довідую ся, же Роман Макар запертий враз з трьома інчымі.

8 липця. – Нестерпна спека. Я, Теод. Перчыльскій, Гнатишакы – Ольга і Марія, Добія, Куцій і девяťох священників ідеме до роботы в Карльсдорфі. Роботы не было вельо, та зато прогульти мы ся.

Власти опорожнили 23. барак і оселяют в ним до кінця войны о. М. Єднакого, Преторіуса, Максимовича, Кісбера і інчых. Першу і другу кухню власти пренесли за баракы.

9 липця. – Ден приемний. Одвиджую вязненого Перегінця за справом поданя просьбы о признаня єдворічной вой-

скової служби. Маючи ішы од Тимчака легітимацію управніючу до одвидживання в адміністраційних справах вшыткіх арештуваних, пішол єм до вязничного дозорці і, вказавши му документ, жадал єм препустки до арештантського бараку. Роман Макар передал мі лист до вітця. Побесідувавши дакус з Перегінцем і Макаром, не звідкаючи вернул єм ся до свого бараку. Препустка, котру дал мі колиси Тимчак, стратила уж важніст, бо видана була на окріслений час. Добрі же вартовий не читал мого паперя.

Адде як вояки берут ся на спосіб вербувати люди до роботи: вояк бере зо собом єдного спосеред інтернуваних владіючих добре німецьким языком, котрих мы прозвали „наганячами”. Наганяч, стрічаючи по дорозі дакого зо селян, вказує на него воякови, а тот дораз влече такого до роботи. Наганяч вказує і таких, котри спокійні сідят в бараку. Зрозуміле, важну ролю грають ту нераз особиста ураза, зліст. Часто медже наганячом і офіром приходить до острой свары, з проклятствами і шарпанином, котру прерывают аж виведений з терпеливости вояк, шторцуючи і, для прикладу, заганяючи до роботи. (Пак никто не хтіл быти наганячом).

Дале читам труд „Піус IX і його архіпастирська діяльність”. Маневри аероплянів. Выходить з нашого лягту транспорт – до лягту втікачи. Зо Львова прибыває 10 люди. Ідеме на цмынтир. Оберлейтенант годит сварку коминяря з дижурним комендантом.

Робітники одкопують гробы австрійських вояків і закопують тіла до другого місця, хыбаль лем зато, же тоты вояки, вірны – по іх мысли – австрійському престолови, не повинни лежати враз зо „зрадниками”. Священикі не служат панихіды.

В понедільок повинно одбыти ся посвячыння грекокатолицької церкви; з причины того торжества лягрови власти выдали цілий ряд розпоряджынь.

10 липця. – Іду як доброволец до роботи. Горяч страшна. Кладу ся в час одпочинку в тени каштанів, з задоволіньом вдыхаючи холодок. Не на долго, бо надходить чорна хмара і,

понагляючи ся, вертаме „домів”. Тільки що встигли мы гвояти до бараків, як розшаліла ся буря з перунами і блискавицями та пришла така злива, же вода через дах протікала до бараку. За сінниками та інчими річами літаме з єдного на друге місце. Під цюркаючу воду підставляме всяке грата, а кед ся наполнит, виливаме за барак. Буря приходила на двараз, на пляцу цілий ряд маленьких ярочків тече до головных резервуарів.

Др Собин, премочений, сідит скорчений на сіннику і чытат „Нову Реформу”. О. Василий Курилло, престуджений, лежыт на сіннику. Повітря ідеальні чисте і сувіже, дуже в ним озону. Зза хмар вказує ся оживляюче сонечко. О. К. чытат переважні о подорожах, пригодах, зоологічны книжкы. При церкви вилют вінці зо зеленых голузок.

Мудрого, залянного кырвью, понесли на ношах з ізоляткы до шпыталя. Од спекы, недостатку іджы і питя, і окрем того сувіжого повітря, дістал він так міцне кырвавліня, же злуг осстаточні. Іван Вислоцкій од спекы мало не замліл. Головным виновником вязнінія наших студентів ёст квазі-патріота, вірнопідданчий попович, „український” оберлейтенант Чировській.

Єдна дама пришла до 21 бараку гу малярьови, жебы кредитками намалювал ей портрет. В часі позування зомліла. Тинтенфас і другій дохтор, котры такой на місци были, з трудом ю очутили.

Качор є в 13. бараку. Новий список звільненых. О. Діонісій Мохнацкій одставлений під надзір поліції на якысе німецкє село. В час бурі перун вдарил до трансформатора і зопсул центральну стацію. Отримали мы камфінову лямпу. Зас буря з градом. Папара і його філософія. Сідит на сіннику і розстегнувшы колнір та здонявішы черевікі, голосно філософуе сам зо собом на тему своій долі.

11 липця. — Передаю арештуваному Перегінцьови хліб і сіль, котрой він барз потрібue. Посвячыня церкви одложено о тыжден, бо дощ попкодил дах. Чытам „Postsecretaer im Himmel”.

В 21. бараку одбыл ся при численных гостях, переважні женской плоти, перший правдивий концерт. В передден

праздника Петра і Павла, по вечырни поздравляме іменніків. Пятеро люди – Іван Гайда, о. Петро Дуркот і інчы ідуть до Грацу на суд.

12 липця. – Праздник святых Петра і Павла. Ерцгерцог Леопольд Сальватор одвиджує Талергоф і обзерат церков. Він приїхал зо свитом двома автами і, обізрівшы церков, поїхал назад. Полковник з офіцерами виїхал в колясці.

Аероплян розбил ся до іменту. Фрагменты його літаче зложыты на телігы і завлекли до гангару. Познаю о. Жубрида.

Дужэ жінок воякы всадили до арешту зато, же з комунальных данских одяглов повымітували папір і пошыли сой одіння.

Войсковы урядники берут собі до роботы нашы дівчата. Німці вывозят ёдном коровом і ёдным конем нечыстоты з лягровых выходків. Пополудни зас ліе. Др Лякуста приносит речы замовлены через нас в фірмі „Кастнер & К“ в Грацу. Вислоцкій Яков і Сандович (Тимофій – ПТ), оба дідусі, сідячы пред бараком бесідують як Гервазій і Протазій з „Пана Тадеуша“ Міцкевіча. Гвечер зас ліе, але недолго; выходжу з Євстахіем Макаром на прогулку.

13. липця. – Передаю Перегінцьови через о. Крушиньского хліб і піл кіля цукрю. Пару люди одослано до Грацу на суд. Глібовіцкій і Славко Кмицікевич погодили ся. Шлідчий при переслуханях барз спрытні тлумачыт слова Лемків.

Першій концерт на пляцу.

14 липця. – Рано гарда хвиля, пополудни зас дощ. О. Малинич (Мілянич? – ПТ) засуджений на дзвя рокы вязници, з врахуваньм уж „одсілженых“ семох місяца; за што, не знам. По полуценку, одправаджаний через „цугсфірера“, іде до арешту. Бідний чловек, па почті му вкрали 116 корон; мы зобрали для него дакус пінязи. Бере свой речы і праштат ся з нами. Маме в очах слезы.

Нашы селяне косят сіно за лягром. Гнеска дают на сънданя фізолу, кукурудзянку, а на вечерю каву. Капуста гарді росніе. Од амерыцкых емігрантів приходит для поділу медже Лемками 500 корон. Чест і слава амерыцкым Лемкам. Рускы

плінны направляють дах бараку, вкрываючи го чымси подібним до папи.

Грінн був во вязниці і барз строго заказал давати вязненим студентам споживни продукти і преказувати ім відомості о життю в лягрі. Знам, же Роман Макар сідить в маленькій келії з п'ятьма арештуваньми. Як ся они там містят, для розуму непонятне, бо на видок не мож там змістити всеце як троє люди. Гіссовський тримат трафіку. Звільнений Папара виїзджат з Талергофу.

15 липця. – Рано дають кминкову зупу, а не фізолу. Ден теплий. Селяне з Лося приходять до нашого бараку і купують на порційки сливовицю або рум. Гвечер в бараку несуть ся съпіви. Купуєме за дві короны фунт брындзі. Дохтор Могильницькій діагнозувал в мя реуматизм мязів грубого тіла.

16 липця. – Босняки і руски плінни косят траву за лягром. Барановський впал до фоси при кухні і вигхнул ногу; одраз повідомлять о tym власти лягру, надіючы ся на можливіст отримання даякых выгід. Баба – повитуха, присланна через дохторя, обізрила ногу і взяла ся до направляння.

О. Василий Курилю і о. Феленчак ділять присланы з Америки пінзі помедже Лемків. Зас була катастрофа аеропляна. Єден Лемко повідат потихи до Ванькы: „Слухай, Ваню, хыбаль і єдна з держав розлетит ся як тот европлян”. Гнеска дають: кминкову зупу, кукурудзянку з новыми комперями, але без омасти. Картка паперя коштує в кантині уж 4 гелери.

Генеральне порядкування другого району. При 19. і 20. бараках будують трибуны. Власти кажут пренести ся, і то гвечер, до 11. бараку. Кухні і бараки білят вапном. При церкви жінки виют вінці. О 5. годині прибывают десятеро люди з коломийського повіту. О. Владімір Мохнацький мусить быти „конфінініруваний”.

Гвечер в бараку съпіви. Серед съпіваючых виділяют ся своїм приємным тембром і силом голосы селянок з Костаровец коло Санока, Євы Соболевской і Анны Масляной. Іх спів викликує миле враження і численны з насолодом слухают. Съпівают тіж студенты і гімназисты. Чути пісні: Без роси

травица вянеть, без росы деревцо сохнет; По горам ходила; Как я у матушки жила; Юж ся вертаме зас; Ноч тиха, благія минуты; Зашуміла березонька; Ой вербо, вербо кучерява; Як я била мала; В темным лісі; Кед мі пришла карта наруковац; Не осенній мелкій дождичек; Слаба я, слаба я, видно я умру; Укажи мні такую обитель; Пришол бы я до вас; А я вчера орал; У нас был такой Иван; Ой копал я керниченьку, раз-два-три; Як я піду на Мадяр, Я сом Цитан; В Пермишилі на Подзамчу; Дубе, дубе, што з тя буде; Стелися зелений барвінку і цілий ряд дальших пісен. Од часу до часу величині і міцно несут ся і такы пісні як: Коль славен і Пречистая Діво Мати руского краю. Нееден заплаче до заголовка, другим од переживаня і споминів течут слезы по лицях, невтераны, нескриваны.

Руски воєнноглінны барз докладні і добрі криють дахи бараків.

Для розваги о. Феленчак оповідат селянам лемківську байку – як теля рожене селянином зіло го і лем ноги в боканчах лишыло.

Жыл-был – повідат – хлоп, котрий тил лем молоко, інчого питя ся не хватил. Жена хтіла го одовчыти од той жадности гу молоку і гварит му, же кед дале буде лем молого тил – вродит теля. Та хлоп не попустил, дале затылтувал ся молоком. Згруб од того, брюхо му росло і росло. Зачал ся бояти, же на жены очах вродит теля і втюк з дому.

В лісі на дорозі, де ся загнал, нашол пару скорен. Виштурил ліскову паличку до ушок, превісили через плечо і повандрували дале. Приходит гвечер гу якісий хыжці і дуркат до двері. Газда приняв го на нічліг і казал му іти спати на пец, жебы ся загріл з дороги. Той самой ночы газді отелила ся корова, а же була студін – він дал телятко на пец, попри гостю. Раніцко-рано, коли вишитки домашні іщи спали, пробудил ся гіст і взрівши при собі телятко, встрашився окропечні – же зъїстили ся женини слова. Не думіочы, оділ ся скоро і, не попращаши ся ани з газдом, вишол з хыжы. Ани найденых на дорозі скорен не взял. А в них, о чым не знал, были остатки ніг человека, што го в лісі волци зіли.

Газда, кед ся пробудил, найперше спомнул сої о своім гостю і дораз пішол ту пецу. Гостя на пецу не було, але крас скірні остали. Зачудувал ся газда і подумал: „О, видиш, якій добрий гіст – лишил мі скірні! Ноле, спрібую, ачий будут на мене.” І такої взял ся, же примірят. Та – нога не влізе, штоси заваджат. Виштурил руку до скірні і витягнул одталь людську голень зо стопом! Встрашыл ся барз і летит тут же, вказує скірню і кавалец ноги. „Пізрий – гварит – теля зіло хлона, лем ноги в скірнях остали”.

Хлоп вертат домів і тішыт ся: „О, як то добрі! Жена не виділа як єм теля вродил. А съміяла бы ся з мене”.

Тота байка барз ся подабала селянам.

17 липця. – Піл семой рано іде на суд до Грацу Білинкевич. Порядкуют барак. Повітря чисте, небо синє, а на ним сивы хмары. В далекости видно червены дахи стрийських хыж. При них горбки вкрыты виноградником. Аеропляны вздвигнуті і, переважні, падають. Штефан з Бережан, плечатий, поставний, але слабого духа мужчина, проходячы попри кухни голосно, але фальшувано съпіват: „Она была файнa, она была добра...”. Розмахуючи кырмаком, покрикує до стрічаних люди: „Сун ся!” На його выхудженым і зморенym голодом лиці являт ся усьмішка. Взрівши, же хтоси іст хліб, підходить і просить: „Ліба!”.

Декотры селяне што мают пінязі ходят до бараку з палюнком. Пьют порційка за порційком. Єден з них по выпитых кілкох розплакал ся і, обнимаючи сусіда, гварит: „Дай нам Боже здравя!” По чым оба вертають ся до свого бараку спати. Ден ся минул, заран зас придут пити, забывати свою гірку долю. Так роблят ден по ден, докаль старчыт пінязи.

Шлідчий преслухує шестьюх вязненых. Хворого Григория Пірога пренесли з арешту до шпыталя. Соболевскій, пильнүючы білизну што схне му на окружочым лягер огорожыню, проходит ся зо заложеными за хырбет руками. На голові має старий чорний капелюх з трьома велькыма, масныма плямами.

18 липця. Неділя. — Посвячыня нашой грекокатолицкой церкви доконуют римокатолицкы священники з Грацу. Барз торжественно, при участі войск, хору і войсковой музыки. Задивляючий „такт” власти лягру акуратні в тым, же для посвячыня нашой церкви назначыли римокатолицкых ксендзів, коли в лягрі нашых священників рахуе ся на соткы. Хор під ведіньем Петра Дуркота съпіват гымн „Боже буди покровитель цисарю, його краям...”. Ціла церков і вшытки при ній склепты прикрашены фанами союзных (центральных) держав і папского престола.

Рускы плінны приносят кресла для представители власти, по чым стают в ряды, за австрыйскыми жолнірями. Прекрасний видок представляла парада тырольских стільців з іх капітаном. Трибуны заняты через дамы, генералів і офіцерів. З лівої страни трибун уставлений хор і оркестра.

При 19. і 20. бараку стояла велька бочка з водом. Публика, як все, цекава, напераючи ёден на другого піхнула передніх на бочку; вода выляла ся під ноги стоячых, котры, спасаючи ся, розбігли ся по бараках. Тото місце опустіло, мож было свободідні смотрити на параду войск і проходяче торжество. Фінал посвячыня церкви быт, вшытко єдно, дост комічний. Велька злива змусила вшыткых розбічы ся по бараках; остали лем воякы і кілкох священників, але і тоты, промокнены як куры, поспішили за „дезертерами”.

19 липця. — При кантині власти зачали проводити каналізацію і зато за огорожыньем копат ся фосы для проложыня рур. Арештуваных повели до лазні. Герц обявлят численным, же просьбы о звільніні з Талергофу не разсмотрено помыслі. Стараня нашы нанич. На полуденок дают зупу з галушкамі і мясом. Вправы пожаровой дружыны.

20 липця. — Рускы военноплінны трясут сіно — превертачком. Шестьом вязненым доручают на писмі форму кары. „Малий — адукатом, Кедик — реставратором, а Гізицкій — до вариня теі”. О. К. посадили на ёдну ніч за сварку, крачат пред ефрейтером під багнетом. Ідеме ся прейти на цмынгір, очи-видні під ескортом вояків.

21. липця – Просьбы о єден лем рік військової служби, вернены нам вчера, гнеска начальник комісії зас взял до за-реєстрування в його канцеляри.

22 липця. – Декотры рекрутъ з 18 – 24. бараків мусят іти під квартанну, рыхтуют ся до ней по полуценку.

23 липця. – Был ём медже пребываючым під квартанном рекрутами, которых власти розділяют до окремых полків. Переходжу з Юрийом Порошыновичом до дугого покою тога бараку. Циган Петро з Лемковини, тіж рекрут, оповідат мі з дрібницями о циганським жытю, медже інчым о своїй матери што мала трьох мужів. Наш барак огорожений колячым дротом, жебы никто з него не втюк. Мы вшытко єдно схытріли ся і, коли вартовий вояк одышол дале і был обернений гу нам плечами, підносили сме дроты горі і як заяці преслизували ся, видіти ся зо своїма; гвечер вертали мы тым самым способом до бараку рекрутів.

О. Орест Тустановскій виїзджат з лягру. Гварят, же варташ ранит когоси.

24. липця. – Гнеска не поело ся мі выйти з бараку, бо вартовий был шильний в своїх повинностях. Отец приносит мі масло і білизну. Звільнены отримуют до підписання документы на подорож.

25 липця. – Жытя рекрутів під квартанном. – Єдны грают мало не піл дня в карты, други курят папіросы і ведут медже собом преріжны бесіды, хтоси грат на мандоліні, інчий на гітарі. Мы – мож повісти – задоволены, же берут нас до війска, бо лишыме тот ненавистний Талергоф. Каждий з нас надіє ся, же будучы на фронті поведе ся му отримати пропустку, або втечы – жебы видіти ся з рідными.

26 липця. – Приїзд генерала. Ліє. До Баучу виїзджают: Макар, Миколай Галь і інчы. Смертельні ся прикрит, уж по полуценку кладеме ся спати. Я такой прирыхтуваний до одьїзду до Фрейндленгофу. Тридцето люди 30. бараку виїжджат, медже нима Саврук. На пляцу оголошують список звільненых. Гвечер втічу до 21. бараку, гу вітцю, а пак вертам до свого бараку. Гнеска дали на сънданя каву, на полуценок зупу

зо стерапком і мясом, на вечерю комперяну зупу. Рыхтую запас іджы на дорогу.

27 липця. — Ден гардий. Ідеме ся купати. Новобранці причислены до 56. і 57. полків выїзджают о 11. рано. Вельох рекрутів пущают на свободу, чом не на фронт — єден Бог знає. Кузяк інтернуваний другіраз.

Майстрове будуют новы, шыковнішы выходкы. Лучат 6. барак з кухньом і роблят штоси на взір столівки. На сьніданя і вечерю дают каву, на полуценок комперянку з мясом. Гвечер хор гарді съпіват ріжны пісні.

В ізолятці повісили ся на шельках селянин. На щестя спостережено тото завчасу і повело ся го вратувати. Причином пробы самоубийства было засуджыня го на два і піл рока вязниці. Гвечер заперли до ізоляткы коменданта бараку К-ра за пияву.

28 липця. — Хвілья, теплий ден. Прикрит ся, купуєме газеты і чытаме. Рекруты грают в тарока і в фербля ци префераціса, ци покурюют, ци съпівают, ци так о — лежат на постели і роздумывают. Сенько робит папіросы, набиваючи дуган до гільз. Циган Петро впял очы в єдно місце і о чымси думат.

Мешканці III району преходят по части до 31. і 32. бараку, по части до бараків II району. О. Владімір Мохнацкій о 10. годині рано выїзджают на „конфінацыю“. В цілым лягрі царит біганина. Гварят же до лягру мас прибыти два тисячи люди. Аж і новобранців власти не лишыли в спокою. По вельох противлежных сой разпоряджынь преходиме з бараку Ц до бараку А. До попереднього бараку преходят жінкы II району. В ночы прибыло до лягру 30 люди. Не съпіваме, деси нес охоты.

29. липця. — Ден теплий. Выїзджают до Мериш Нойштадт. Папара, як гварят, был секретарём магістрату семой клясы, судьом в стані спочынку.

Гнеска дают на сьніданя комперяну зупу, на полуценок рых з мясом, а на вечерю каву. З нетерпливістю ждеме, жебы выйти з лягру, бо прикрит ся барз. Продавчыня зараблят на чисто мінімум 35%. Єден рекрут грат з нуды в карты од 12-ой

половдня до 9-ої рано. Марагаріта Попель захворіла і лежить в шпиталі.

30 липня. – Хмарно. Рано прибываєт з Зацендорфу численний транспорт жінок і діти. Чом іх не пустили на свободу? Діти плачуть і кричат, просячи води і хліба. Вояки провадят іх до лазні.

О. Василій Курило висылат поштом родині до Фльоринського свій портрет. Юліян Дуркот, звільнений, з тринадцятьма рекрутами іхат до свого полку.

Тых з осаджених в ізолятках, котры при асентерунку записали ся Рускым, аж по двох тыжнях звільнено. Та Чировскому того іщи мало і він змушат іх вісіти привязаным до столпа через дві години. Были то Гелетович, Добрянський і хтоси третій; од кары высвободил іх дохтор. Тоты выхуджены, бліды люде по двох тыжнях мук в кісній, душній келі будут вісіти привязаны до столпа і зас страдати, од нестерпного болю тратити памят, з носа з гамбы текла ім буде кров. І то ся называет культурний край, в которым інквізиція бывала заказана! На забаганку якісого Чировского будут покараны люде за тово, же осьмілили ся офіційні окріслити Рускым! Ціла гurma народа кождий раз чекат появлення ся тых мучеників і одпроваджат іх до бараків.

Декотры рекруты роблят сой з дощок валізочки на своі річки. Єден з них варит тею і продає по 2 гелеры за шклянку. Другій продас косточки магы до зупы і хліб, бо ніт грошика. Роман Макар, выхуджений по арешті і знущанях, але бодрий духом, Славко Кмищикович і Грицик одвиджуают нас.

31 липня. Субота. – Сонечний, красний ден. Осуджених за порядком піддають карі – вісіти привязаным до столів!

Григорій Карел оповідат Онуфрийови Ткачови, же Мацканич (Лемко) был ранений на італьянським фронті в Дальмациі. В лягрі ест єден Жыд, котрий заедно плаче і молчыт; бідний чловек. Кизъмяк (Кузмяк? – ПТ) голит люди. Гнеска дают нам на сънданя зупу з фізолом, на полуденок зупу зо стеранком і мясом, на вечерю спражену зупу.

Серпен 1915 рока

1 серпня. – Кедик продає нам чески кварглі (жолтий сыр з острим запахом), пиво і палюнку. Іду на прогульку з Переїнцем. Адукат др Хыляк виїхал з лягру. В нових бараках рекрутами грають в карти, зобралося шість партій. В тих бараках приємніше мешкати як в наших, бо не так душно.

2 серпня. – Рано іду до 10. бараку, а потім на преслухання до судії Величковського.

Руски з радістю лишають 34. барак і вертаються до своїх бараків. Сталося так з наказу генерала Бачинського, по стараннях депутатії інтернувань. Йому відомо, же в лягрі Чировській – persona odiosa (зненавиджений чоловек).

3 серпня. – Ліє. Іду на прогульку з Євстахієм Макаром. До зупи мечут покраїни циби. Отримую лист з Любліаны, од брата Зенона.

4 серпня. – Гардій ден. До лягру прибывають нови люди з Галичини. Пред купаньем острігли їх, бо мали барз долги волоси. Ітия Бекерській пребываєт на карантині, при самим нашим бараку. Недалеко од нас майстрове будують два нови бараки і обивають їх дощками. В часі полуценку Панночко дає розпорядження. Гнеска дев'ятьох рекрутів виїжджаєт з лягру.

Наші робітники вернулися з Грацу; за роботу в фабриках або в газдівплачено ім по 1.40 - 1,50 корони, давано трираз дня істи і закватерування. Зато же солідарні одмовили працевувати в неділі, газдове не давали ім в неділю істи; мушени були купувати сой іджу за зароблены пінязі. Горячо. „Радца“ Конопінській має – так гварят – копію списку політичні підозреніх. Гнеска маме на сънданя каву, на полуценок кукурудзянку, а на вечерю – компери з капустом.

5 серпня. – Рано присмний холодок, пополудні горяч. Од брата Зенона отримую карточку з інтересуючими вістями. Мам позвоління од дохторя, дораз по полуценку виходіжу на прогульку. Гнеска ден моїх іменин.

Робітники викопали трупа; обутий був до високих скорен, мал руки зложені на крест. Там де перше стояли три

деревяны кресты, нашли дуже людских кости. Робітники зложили кости до труны, однесли на цмынтир і закопали, без священника. Одбывало ся тото при численні зображеных людьох. Немиле вражыня.

6 серпня. — Барз горячий ден. На съніданя дают компріяну зупу, на полуденок мамалыгу (кукурудзянку), а на вечерю каву. Полуденок дают уж о піл єденадцетой. Про горяч і комары не мож спати. Гвечер отворений вхід до новых выходків, до старых іти заборонено. На полях зберают овес і сіно і звозят до стоділ, возом запряженым коньом і коровом. За пароха назначено до нас о. Карпяка. Гнеска він прибыл до лягру.

В 10. бараку была драка межде Циганами. Скоїла ся она zo свободного циганського любуваня. Тинтенфас казал всадити до арепту єдну Циганку.

Од пілночи до 6-ой рано враз zo Шемердяком стою на варті при пункті пожарной стражы. Виджу, же кухаре уж од пілночи зачынают варити в величезных кітлах каву на съніданя. Чую як ідуть потяги до Грацу і одтамале. Тиха, спокійна, приемна ніч діє вспокаяючо на моі побурликаны нерви. Наша умывальня находит ся на дворі пред бараком, што дає нам можливіст мыти ся під голым небом. Несе ся гу нам zo штрийского села бреханя псів. Зато не чути уж пташачого концерту, бо пернате царство, як і люде, спочыват. Вішток шум дня втих. Природа спит. Мимовільні задумал єм ся... а мысли летят далеко – до рідних місц в Лемковині, а слезы зрінки вертят...

8 серпня. — Рано прибывают до лягру новий транспорт інтернуваных. О. Хризостом Дуркот вмер в шпитали, хворе його серце не выгрижало высокой горячкы. Гварят, мал „Gelbkrankheit“ (жолтачку - ПТ).

Михал Максимчак прислав о. В. Куриллі карточку з Баучу. Презерам збирник съпіванок. О. Карпяк отправляют в церкви перше свое богослужыня.

9 серпня. — Гнеска прибыл до лягру генерал Бачыньский. На цмынтері власти казали обрізати трираменны кресты. Гын

находить ся єден жыдівской памятник, та його власти не дітхли. О 6-ій гвечер одбыл ся похорон о. Хризостома Дуркота. Хор під ведіньем Галушкы съпівал прекрасні. Ховал о. Карпяк.

10 серпня. — Гнеска зробил нам знимку єден фотограф. Хоц покроплює дрібний дощ, в повітрю горячо.

11. серпня. — Отрумуєме новы вісти од Уеїскаго. Ліс. Єдно дівча з десятого бараку тілко і робит, же смотрит по цілых днях до вікна на проходячых. Рекруты прежывають пас-кудний час. Нетерплячо ждут на розказ липшыги лягер. Всі знеруваны, бо уж три тыжні сут під карантином, без всякого заняття. При склепику ждеме на Уеїскаго. Він дае нам писмо і мы — Юрий Порошынович, Макар і я — береме свои річы і преходиме до 20. бараку. Спати мусиме по двох на єдным сіннику. Двадцетьюх рекрутів власти преносят до інчых бараків, але чом? „Розказ — то розказ”. Вмер Паранич.

12 серпня. — Ден гардий. Фотограф дае нам знимкы. Выїзджают з лягту: Розалія Скалько — руска патріотка з Угерец Мінеральных (повіт Ліско), Гарбера, Трохановска Мария з Крениці і іщи девятеро люди. Прикрит ся смертельні. Юрко П. ходит з бараку до бараку і грат в тарока. А. Дутка звільненій. Ольга Байко, по роді Ладижынська, зо Самбора, сідит на лавочці і штоси шые. Дуже люди іде на вільницю, дуже іде на роботы. Вшытых рекрутів зас преносят до 21. бараку. Зас прибыл транспорт інтернуваных в числі 27 люди.

13 серпня. Пятница. — З розказу власти рекрутів преносят до землянок. Буря з перунами і блискавицями, зо зливом. Оддаю черевікы до шевця, білизну до праня, значыт — рыхтую ся до выїзду. Чытам творы Вергелія. Страшна біганина в лягрі. Новий розказ. І так мало не што піл годины!

Наши люде мало не тратят головы. Заєдно преселіня з бараку до бараку. Єден лідо, жалит ся мі, гварит: „А знаете, пане, же за пятдесят років свого жыття я не мінял свого кута тілко раз. Ани спати мі тово не дае, бо ся мі сніе, же треба складати свое ряндя і ити до другого бараку”.

В землянках рекруты уж ся якоси розмістили. Принесли на плечах своі сінники і річы, порозкладали — тай закурили.

Але ліє так міцно, же протікат през дах. Поляки п'ють пиво. Напротив мене розмістил ся о. Ігнатій Гудима і вчыт ся взято французького языка.

14 серпня. – О. Василий Кирилло дає ся острічы ма-шынком зерового нумера, але бороды не позвалят стрічы. Він ділит помеджє люди з терезинського транспорту 650 корон присланых з Америки. Субсидия в сумі 450 корон прислана для Лемків буде ділена на дňах. Прибыл транспорт з Оломунця. Од оберлейтенанта Герца отримую відоміст, же „при-знано” мі єден рік службы в характері добровольця.

15 серпня. Неділя. – О девятій рано одправляют Службу в церкви і в 18. бараку. Мерениха з Береста на квартанані. Юстин Воргач з Фльоринки пожычат ій при Марії Гопей з Береста 10 корон на дорогу.

16 серпня. – 80 рекрутів виїзджат до 9-го краківського полку. Пополудни ліє. О 6-ій пополудні лягєр візитує лікарска комісія. Бабку-повитуху двох вояків выпроваджат з лягру. На съніданія маме комперяну зупу, на полуценок фізолу і риже, разом варены, на вечерю кминкову хліпанку. В 8. і 32. бара-ках уж заєдно ніт теї.

17 серпня. – Рекрутів вислали до штырьох ріжних пол-ків. В 32 бараку проба хору. Отрумуєме каву, кукурудзянку і капусту паприком. Уж од долгого часу на дають мяса. З ля-гру виїзджают: Звірик, Патроник, гімназиста Савчак, Кметик і Кузмяк.

18 серпня. – Ден іменин Франца Йосифа I. Торжественны богослужыня в церкви і в 18 бараку, з участю хора. При молочным склепі грают на ріжних інструментах: Грінберг, Ревс, Пепі, Сеник і інчы. О осмій годині музыка в полкового дохторя. Гнеска дают на съніданія каву, на полуценок гуляш, а на вечерю – каву. Рекруты іхають до 20. полку. Власти пона-зываючи улиці і пляцы лягру. Ночы бывають холодны, а рана захмарены.

19 серпня. – Преображення Господнє. В 18. бараку при богослужыню съпіват хор. Ревс, в головного лікаря лягру, грат на гушлях. Зас примушуют студентів записувати ся до пожа-

рвої дружыны. Михал Перегінец і Мудрий втекли з бараку предназначенаго для пожаровай дружыны, до 21 бараку. Комендантам дружыны назначено Максимовица. В молочным склепі тыхдэн тому продавцом назначено ёднаго зо судентів. Кедик продае палюнку, папіросы, брынцю, ческы кварглі і інче. Пращам ся зо вшыткыма, бо рано наш ешелон з рекрутами повинен выїхати до 20. піхотнаго полку в Тарнові.

20 серпня. — Пращам ся зо вшыткыма ішы раз. Ціла гurma наших одправаджат нас ту брамі. Роблят ревізию нашого баражу. Своі запискы попрятал ём по часты в черевіках, по часты в кыпенях, а по часты в валізці з подвійным дном.

Пращам ся з вітцом остатній раз, він благословіт мя на нову дорогу зо словамі: „Часто пиш, не забывай о мі”. То были остатні його слова пред наступном стрічом. Але товды ни він, ни я не знали сме ци будеме ся ішы видіти, а думали каждый окремо о найгіршым. І зато так мы ся пращали — як бы сме ся мали уж никда в жытю не зыйти. Я іхал на фронт, де блудня куля легко могла взяти мі жытя і лишал старого вітця в таким місци, одкале жывым і здоровым мало хто виходит.

Розстали мы ся зо слезами, а і інчым вказали ся слезы в очах. Лишаючы лягер під конвойом жолнірів цілий час думал ём о вітци, котрым — так як я ся опікувал — ци буде ся опікувал дахто. Тоты мысли за цілу дорогу на стацию казали мі обзерати ся в сторону лягру і смотрити як махают нам на прашаня хусточкамі і капелюхамі, аж не скрыл ся тот образ од наших очі.

Не стациі чекал нас потяг, в якым мы дораз заняли призначены нам місця. Потяг рушыл і ту, в дорозі, раз ішы пізріл ём з вікен вагона на oddаляючий ся од нас Талергоф.

з великорусскаго языка перевыюл
Петро Трохановскій

Старал ём ся вірні і гарді приблизыты нам — Вам тот незмірні цінний, не лем документ, але і кавалец душы человечой. Понаглял ём ся. Кед мі дашто вышло „не так”, прошу, выбачте. Петро.

„Лемковина в Талергофі”

— труд о. Василия Куриллы (1861-1940), пароха Фльоринки, вязня Талергофу. Труд не в сенсі наукової праці — до якої то категорії прийнято писаний труд зачислювати, — бо то „лем” обычайний список. Ци, акуратні, обычайний?

Уж самим тым він необычайний — же роблений в лягрі, в Талергофі. Як знаме з джерел — зо всяким писаньом, творіньом, треба ся било скривати. „Щестя” лем, же число вязнених в Талергофі вагало ся („ліпши” выходили, „гірши” прибывали) в границях 5-6 тисячи. То містечко, трудно втильнувати таку масу народу. Та з того „щестя” — і в тым тіж труд пот необычайний — інчи регіони, дайме на то, Львівщина, Перemyщина, Гуцульщина, Бойківщина не скорыстали, таких списів не поробили. При Куриловим списі редакция Талергофського Альманаху (III том, вийшло штыві томы) дас аднотацію:

„Редакция Талергофського Альманаху зберат материялы для зоставлення можливі полного спису вшытых вязнів талергофського лягру. Наразі поміщає спис талергофських мучеників-Лемків, з означиньом дати смерти тых, котры вмерли в Талергофі.”

Але такій спис не явил ся друком. І — будучи при окрісленій мысли — приведеме іцы аднотацію редакції з І тому Альманаху, при материялах з Лемковини:

„Зо взгляду на значны етнографічны, бытovы, а тіж адміністративно-політичны (забыто додати — і языковы) особливости життя руского насеління Західної Галичини ци тзв. Лемковини, тіж і материялы о тяжких пережитях остатнього під австроїським террором на початку I сьвітової войны виділены ту через нас в осібну групу.”

На што хцү звернути увагу? Очвидні — на міцне, товдышине уж, функціонування понять „Лемко”, „Лемковина” (Лемковиця), же не є то вдумка повиселенчого часу — як хцут деякы днешні.

Курилло робил свій список в Талергофі. По тихы, скривано. Зато не є він поскладаний за якима небуд прнципами (нп. територіальnym). З малыма лем пізнішыма аднотаціями oddal рукопис до друку. Редакция Альманаху (в 1930 р.) не порядкувала рукопису. Не робиме і мы того. (пт)

Лемковина в Талергофі

Высова – почта там же

Сивак Григорий
Демянчык Теодосий,
+ 24.03.1915
Демянчык Андрий, + 5.03.1915
Бабарак Штефан
Курилло Мефодий, + 22.01.1915
Курилло Яков, + 18.02.1915
Ференц Йоан
Вариха Григорий
Каспер Лука
Коваль Алексий, + 27.01.1915
Яцевич Симеон
Дулина Михал
Дрекслер Захария
Гатала Йоан, + 24.02.1915
Кристинич Яков
Ясьоновскій, огородник
Петришын Алексий
Васильчак Григорий,
Коблош Павел,
Лабаш Теодор
Кулик Юрий, + 27.01.1915
Сіменовскій Йоан, + 13.02.1915

Регетів Вишній, п. Гладышів

Павчак Теодор
Дзюбак Василь
Куриляк Симеон
Лабуда Кіріл
Газда Йоан
Шелецкій Климентин
Морох Михал
Забавскій Миколай

Баранович Макарий
Тезбир Михал
Морох Алексий
Гайдош Константин, + 5.02.1915
Морох Кондрат
Морох Матвій
Тезбир Симеон

Регетів Нижній, п. Гладышів

Кода Нестор
Сисак Еміліян
Біляньскій Йоан
Дзендрран Константин
Корін Симеон
Дзендрран Петро
Підліпчак Спіридон
Корін Йоан
Обух Йоан
Соколич Михал
Тутко Теодор
Фецяшко Онуфрій
Обух Захарий
Дудич Лев
Вільха Григорій
Пенькович Теодор
Пенькович Лука
Тутко Симеон, + 3.02.1915
Губяк Димитрий, + 22.02.1915

Шквіртне, п. Устя Руске

Гыбей Йоан
Тима Йоан
Станчак Павел
Дзембуляк Йосиф

Обух Марко
Лазорко Павел
Крайняк Авксентий
Клап Даниїл
Катронич Климентій
Сулич Мирон
Сапко Теодор
Дуда Григорій
Кода Йоан

Білянка, п. Шымбарк

Забавський Лука, + 3.02.1915
Зарето Антоній, + 3.02.1915
Тима Даниїл, + 5.02.1915
Лабівський Йоан
Лабівський Никодим
Лабівський Самуїл
Лабівський Йоан
Стефановський Григорій
Дутка Йоан
Дутка Александр
Русиняк Михал
Русиняк Йоан
Шпак Марко
Дзвінчук Петро
Чупник Петро
Русиняк Йоан

Чорне, п. Незнайова

Ванько Лука
Ванько Йоан
Кытчак Теодор
Байса Петро
Прислопський Петро
Гривна Еміліян,
учитель в Гладышові
Байса Михал

Валько Лука
Роздільський Йосиф
Байса Даниїл
Ванько Лука, жак
Шевчук Йоан
Губа Петро
Лизак Йоан
Баволяк Йоан
Барна Йоан
Прислопський Лука
Хованец Теодор, + 4.03.1915

Долгє, п. Незнайова

Сабатович Теодор
Щута Теодор
Яцович Теодор
Ксенич Константин
Копча Йоан
Васенко Димитрий
Кусайлло Йоан
Зеленяк Юрій
Чулік Андрій
Зеленяк Михал
Суховацький Йоан, + 9.01.1915
Васенко Теодор, + 19.02.1915
Васенко Михал
Сим Даниїл

Липна, п. Незнайова

Пелеш Йоан
Пелеш Адам
Яцевич Андрій
Пелеш Миколай
Пелеш Ісидор
Гащиц Миколай
Котанський Лука, + 12.12.1914
Гащиц Симеон, + 27.01.1915

Галечко Василь, + 23.01.1915
Стасяк Діонисий

Радоціна, п. Незнайова

Кравчукій Йоан
Юрковський Миколай,
учитель в Шквіртним
Петриляк Ілля
Турко Василь
Курилович Терентій
Костик Павел
Костик Йоан
Павелчак Симеон
Гелета Андрій
Павелчак Йоан
Добровольський Ілля
Павелчак Максим

Незнайома, п. там же

Хомик Ілля
Сенчак Лука
Слота Михал
Пыртко Єва
Сенчак Василь, + 12.01.1915
Дмитрик Теодор, + 5.01.1915

Маластив, п. Ропиця Руска

Дзибан Петро
Ротко Михал
Адам Андрій
Баюс Симеон
Баюс Петро
Ротко Андрій
Баюс Теодор
Высовскій Ілля
Шкырпан Павел
Желем Петро

Кардаш Антоній Йоан
Кикила Алексій
Гривна Теодор, + 3.02.1915
Шкырпан Онуфрій

Ждання, п. Гладышів

Спяк Кондрат
о. Дуркот Теодосій
Дуркот Йоанна
Спяк Димитрій
Спяк Миколай
Потоцький Діонісій,
тімназиста, тепер в Празі
Хованській Еміліян
Млинарик Андрій
Одомирко Петро
Сандович Тимофій
Сандович Миколай
Сандович Пелягія
Сандович Максим (мол.)
Каніщак Петро
Капітула Александр
Падла Максим
Філяк Штефан
Вариха Теодор
Шевчук Теодор
Перун Василь
Вислоцький Александр,
учитель в Ганчовій
Усцький Симеон, емер. Учитель
Чухта Симеон
Чухта Ананія, + 18.01.1915
Філяк Йоан, + 18.03.1915

Конечна, п. там же

Лизак Андрій
Урбан Алексій

Спяк Адам
Шевчук Йосиф
Млинарик Пантелеймон
Дзямба Павел
Шевчук Матвій
Томашевік Марко, + 19.01.1915

Граб

Свяントко Андрий
Котырга Михал
Уран Димитрій
Уран Йоан
Пігош Андрий
Валько Михал
Лизак Йоан
Пах Марія
Павелчак Сильвестер, +25.12.1914
Романчак Григорій, +3.01.1915
Давид Григорій, + 23.12.1914
Сидоряк Штефан
Гончак Юрій
Ясінська Пелягія
Томашчук Марія,
Курилко Марія
Націк Марія

Вышоватка

Коцко Лука, + 2.01.1915
Байса Теодор, + 16.01.1915
Кытчак Йоан
Сим Димитрій, + 19.12.1914

Смерековець, п. Гладьшів

Ядловський Йоан,
студент, нотар в Чехах
Ядловський Теодосій, медик

о. Волянський Стефан
Ковальчук Віктор
Вроня Теодор
Шмайдя Йоан
Павчук Йоан
Лукачук Андрий
Цюрик Штефан
Васичко Андрий
Станчак Симеон
Дытко Йоан
Пупчак Прокіп, + 25.12.1914

Лося, п. Ропта

Галь Григорій
Дудра Йоаким
Шлянта Григорій
Телех Александер, стар.
Телех Александер,
мол., медик в Америці
Павляк Штефан
Фекула Назарій
Дудра Григорій
Галь Михал
Галь Йоан
Дудик Михал
Гірник Павел
Кріль Василь
Тренбач Григорій
Кундрацік Емануїл, (отрул ся)
Телех Михал
Спільнік Йоан
Малецький Теодор
Кріль Йосафат
Хома Даниїл
Дутка Симеон
Євусяк Миколай
Олеснєвич Йоан

Спільник Миколай
Карел Андрий,
юриста в Чехах
Карел Павел
Паллох Йоан
Сивак Яков, Циган
Гірник Миколай
Паранич Григорий
Спільник Григорий
Новак Йоан
Галь Миколай

Устя Руске, п. там же

Цисляк Андрий
о. Калинович Григорий
Войтович Василь
Гумецький Антоній
Криницький Григорий
Маркович Кастан
Габор Симеон, + 16.01.1915
Андрейчын Йоакым, + 9.02.1915
Хованський Йоакым, + 21.02.1915
Маркович Юстина

Гладьшів, п. там же

Вислоцький Яков
Михаляк Йосиф
Сиротяк Юстин
Вислоцький Йоан, юриста в Чехах
Вислоцький Йоан, + 24.02.1915
Дзюбина Филип
Дзабина Діонісій
Федорко Гавриїл
Басальга Петро
Павелчак Ілля
Шмайда Юлиян
Вірхнянський Василь
Подляскович Кондрат
Подляскович Григорій
Сиротяк Симеон
Сиротяк Михал
Федорко Михал, маляр в Чехах
Федорко Антоній
Бодонь Йоан, + 22.01.1915
Штокля Ісидор, + 5.03.1915
Спинка Йоан, + 18.03.1915

Квятонь, п. Устя Руске

Криницький Михал
Цимбала Григорій
Вислоцький Штефан

Климківка, п. Устя Руске

Домчак Димитрій
Домчак Йосиф
Базилевич Василь
Дець Григорій
Барна Павел
Карпяк Максим
Хомяк Кондрат
Гудак Лаврентій
Демай Миколай
Матусько Йосиф
Микуляк Петро

Вишоватка

Павелчак Лука
Коцко Теодор
Гавриляк Євстахій
Роздільський Андрий

Вірхня, п. Гладьшів

Пелехач Симеон

Святкова

Колдра Андрий
Колдра Григорий
Лабик Михал

Святківка

Констанкевич Василь
Констанкевич Йоан

Крампна

Федак Алексій
Поповчак Штефан

Ростайне

о. Мишковській Маріяна,
парох в Перегримці
Мишковска Августа, імость
Прокопчак Андрий

Дошиниця, п. Змигород

о. Сілецькій Александр, + 4.01.1915

Брезова, п. Змигород

Владыка (трьох)
Кутяк

Боднарка, п. Липинки

Сокач Йоан
Сокач Йоан
Дзяма Петро
Роман Тома
Клапач Йоан
Сембрат Григорий
Валевський Антоній, стар.
Смаж Даниїл

Поповчак Димитрий,

+ 20.01.1915

Мацина Велика, п. Липинки

Куцуря Матвій

Розділя, п. Липинки

Бубняк Василь
Бубняк Павел
Пыж Андрий, + 22.12.1914
Бодак Константин,
властитль парового тартаку
Драган Юрий
Коцур Константин
Ванца Йоан
Тылявський Петро

Бортне, п. Рогиця Руска

о. Калужняцькій Владислав
др. Собин Димитрий, в Чехах
Собин Михал, + 10.09.1915
(отрується)

Підбережняк Михал
Підбережняк Василь
Горбаль Михал
Дутканич Косма, + 1.02.1915
Горбаль Йоан
Нецьо Тома
Перун Даниїл
Горбаль Теодор, + 15.01.1915
Горбаль Косма, + 20.02.1915
Феленчак Петро
Годьо Даниїл
Пелеш Теофіль
Журав Йоан
Богачык Тит
Богачык Йоан

Прегонина-Бодакы,

Шпак Йоан

Качор Димитрий, юриста

Вапенне, п. Липинки

Бубняк Василь

Бубняк Даміан

Бубняк Димитрий

др Пъж Симеон, тепер в Америці, редактор „Правди“
в Філадельфії

Бодак Василь

Прокопчак Даниїл

Пъж Михал

Присташ Теодор

Бодак Йоан

Тимоць Алексий

Ріпки, п. Устя Руске

Цикот Харитон

Дошна Василь

Лаврентий, Анастазия

Ганчова, п. Устя Руске

Русиняк Владислав, + 1.02.1915

Дідик Григорий

Сокол Антоний

Лукачын Димитрий

Микуляк Штефан

Пірог Григорий,

тепер дир. банку в Самборі

Вандзіяк Тома, + 6.02.1915

Ропиця Руска, п. там же

Кулик Василь

Ющак Петро

Драган Йоан

Рахель Діонісий

Желем Петро, + 29.01.1915

Банатко Ігнатій, + 2.02.1915

Мацко Ітия, + 2.02.1915

Пероганич Петро

Пероганич Андрій

Рахель Василь

Кулик Михал

Козак Петро

Співак Теодор

Варан Алексій

Варан Косма

Желем Йоан

Желем Йоан

Баюс Василь

Желем Григорий

Пъж Йоан

Панкна, п. Ропиця Руска

Шкырпан Антоній

Михаляк Яков

Ванцко Миколай

Баюс Штефан

Баниця, п. Незнайова

Смий Йоан

Сайферт, + 26.01.1915

Журав Теодор, + 14.02.1915

Бігуняк Теодор, + 19.01.1915

Крива, п. Незнайова

Урда Михал

Урда Йоан

Кыцей Миколай

Вислоцкій Симеон

Воловець, п. Незнайова

Ізмей Йоан
Лаховський Кароль
Быбель Василь
Сидорак Ісидор

Новиця, п. Устя Рускє

Сембраторович Штефан
Сембраторович Василь
о. Городецькій,
тепер Парох к. Дынова
Городецка Надія
Ячичак Штефан
Бреян Лука
Карляк Штефан, + 23.01.1915

Присlop, п. Устя Рускє

Пелехач Йоан
Зватыканич Константин
Крайняк Марко, + 23.01.1915

Свіржова Руска

Кобан Юстин

Луг, п. Гладьппів

Демянич
Дзямба Юрій
Кріль Петро, + 25.01.1915

Долини, п. Шымбарк

Рыцзай Кірил

Блихнарка

Дзюбин

Лішнины, п. Устя Рускє

Королевскій Йосафат
Корба Петро

Горлиці, п. там же

Слозар Йосиф, тепер
Банковець в Перемишлі
ци Львові

Поляни, п. Фльоринка

Трохановскій (Даниїл? - ПТ)

Камяна, п. Фльоринка

О. Малиняк Миколай,
парох в Сливници, + 19.02.1915
Н.Н.

Блихнарка, п. Высова

Деміян Алексій
Дзюбин Мирон
Патрош Яков,
Багдок Макарій
Швец Роман

Фльоринка, п. там же

о. Курилло Василій
др Курилло Теофіль,
т. окружний судя в Лешні
Максимчак Михал, т. учитель
гімназії в Полтаві (? - ПТ)
Воргач Юстин
Мерена Марія

Берест, п. Фльоринка

Гоней Марія

Білцарева, п. Фльоринка

о. Качмарчык Теофіль
др Качмарчык Владімір,
т. судя в Гдыни
др Качмарчык Любомір,
нотар в Дынові
Трохановскій Мефодій,
учытель в Креници
Трохановска Марія,
замужня в Креници

Богуша, п. Грибів

Кузяк Симеон
Плетеняк Штефан
Горощак Василь

Королева Руска, п. Пташкова

о. Русиняк Йоан
Чырнянська Анна
Дроздяк Йосиф
Бубернак Теодор
Стецік Ілля
Тудуй Ісидор
Кукула Мирон
Тарас Гавриїл

Брунаря Нижня, п. Снітниця

Михневич Йосиф
о. Сандович Петро, + 28.09.1914
Сандович Антоній, + 28.09.1914
Кырда Василь
Кузмич Павел

Чарна, п. Снітниця

Перегрим Константин

Снітниця, п. там же

Ставискій Захарій, вл. трача
Хомяк Йоан
Сивак Даниїл, Циган
Москва Тимофій

Ставиша, п. Снітниця

Басалыга Василь
Вавриш Роман
Бехеровскій Йоан, Циган

Ізбы, п. Снітниця

о. Хыляк Димитрий
Кобан Василь
Дуда Петро
Кунцік Петро, + 16.04.1915
Ванько Юлиян, + 21.03.1915
Цимбалик Йоан, + 25.12.1914

Ростока Велика, п. Крениця

Вільчак Йоан
Репела Йосиф

Чырна, п. Снітниця

о. Мохнацкій Владімір
Папач Теодор
Поруціцто Йосиф

Перунка, п. Фльоринка

Кузмяк Петро
Русинко Павел
Єдинак Герасим
Дзядик Йосиф
Гопей Петро

Слюсарик Йоан
Буранич Афанасій
Щыпник Теодор, + 22.03.1915

Мушынка, п. Тылич

Нестерак Онуфрий
Нестерак Михал, гімназиста,
згынул на італіяньськым
фронті 22.08.1916 (ПТ)
Нестерак Владімір, учитель
Німчык Андрий

Тылич, п. там же

о. Венгринович Еміліян
Андрейко Йоан, юриста в Чехах
Джутан Штефан, учитель
Джутан Марія, в Жегестові
Сенько Ілля
Сенько Михал
Гарбера Андрий, лісовий
сторож камеральний
Пастернак Теодор
Брунарський Петро
Дзядик Димитрій
Бреян Лев
Цьолка Йоан
Бабей Симеон
Гамерник Афанасій
Бадарик Діонісій, слюсар
Копач Йоаким
Чеканик Теодор
Криницький Василь
Андрейко Антоній

Мухначка, п. Крениця

Мохнацький Теодор

о. Мохнацький Діонісій
Гарбера Яков
Гавран Кука
Поручник Онуфрий, +28.01.1915
Єдинак Теодор
Гойняк Михал, + 28.03.1915
Гойняк Петро
Святківський Павел + 24.02.1915
(вмер по пробі самоубийства)
Сивець Никита
Цимбаляк Яков
Вітяк Назарій

Крениця, п. там же

о. Гнатишак Гавриїл,
+ 29.06.1916 (під час II Ві-
денського Процесу – ПТ)
Гнатишак Теодор, юриста,
вмер в Відні
Гнатишак Александер, ветерин.
пр Гнатишак Орест,
адвокат в Креници
Гнатишак Ольга,
замужня Кокуревич,
жена нотаря в Косові
Гнатишак Марія,
аптыхкарка во Львові
Малинський Климентій
Малинський Михал,
уч. учительської семінарії
Урбан Йосиф, гімназиста
Урбан Йоан
Крайняк Йосафат, лісник
Теліпцак Михал
Петрик Юрій
Криницький Максим
Криницький Штефан

Криницкій Петро
Лаврик Петро
Ждышняк Кондрат
Ждышняк Симеон
Криницкій Софрон
Петришак Антоній
Громосяк Миколай
Савчак Авксентій, учитель
Савчак Штефанія, учителька,
замужня за о. Мохнацьким
в Солотвинах
др Ціханській Александр

Солотвины, п. Крениця

Копистяньській Йосиф,
емеритуваний жандарм

Андріївка, п. Муштина

Головач Василь

Щавник, п. Муштина

Дзюбінський Тимофій
Милянич Євстахій
Милянич Василь
Ляшеник Теодор
Щавинський Іgnatij
Гайдич Йоан

Злоцкє, п. Муштина

Дзюбінський Антоній

Жегестів, п. там же

Семаняк Михал
Венгрин Петро, + 5.02.1915

Венгрин Йоан, + 1.02.1915
Стеранка Олена, учителька
Стеранка Гонората, учителька

Шляхтова, п. Щавниця

Матіаш Антоній
Гринцзяк Григорій

Поворозник, п. Муштина

Пірог Александер
Стефанцько Константин
Коцур Петро, + 30.01.1915
Криштофік Йоан, + 11.02.1915
Колічко Ісидор, + 12.02.1915
Драбяк Штефан, + 3.02.1915
Кулик Теодор
Милянич Алексий, учитель
Колічко Кондрат
Патлявський Йоан
Коцур Матрена

Астрябик, п. Муштина

Слота Йоан
Теліщак Григорій
Ковальчук Онуфрій

Нова Весь, п. Лабова

др о. Масцюх Василий,
(п. Адміністратор ААЛ - ПТ)
Масцюх Михал
Стеранка Юрій
Пласконь Лука
о. Соболевський Михаїл,
в Устю Руским

Соболевска Юлія, імость
Маркович Петро
Масыра Климентий
Кореча Филип
Жылиць Симеон

Лабова, п. там же

о. Дуркот Йоан Хризостом
Дуркот Феодосий, гімназиста
Дуркот Сергій, стратил розум
Вислоцкій Юрій
Вислоцкій Теодор
Вислоцька Марія
Вислоцький Димитрій, юриста
    п. редактор в Америці
    (Гулянка)
Кулянда Константин
Полінняк Євсевій
Козьол Теодор
Кулянда Симеон
Коцур Антоній
Зая Антоній
Зая Лука
Русиняк Симеон
Русиняк Йосиф
Заграй Ілля
Червінський Казимір, учитель
Червінський Юліян
Полінняк Йоаким
Маслей Лаврентій
Швайка Ксеня

Лабовець, п. Лабова

Шаршонь Павел
Шептак Штефан
Птах Афанасій

Новак Теодор
Осник Венедикт
Хованец Яков, + 22.02.1915
Вроня Юрій
Шептак Александер, + 9.02.1915
Шептак Лука, + 24.02.1915
Гбур Захарія

Котів, п. Лабова

Пеляк Тимофій
Талпаш Андрій
Тирлич Петро

Мушына, п. там же

Турко Андрій, екзекутор
Савка Йоан, офіціял суду
Янович Арсеній, + 16.02.1915

Верхомля, п. Пивнична

Русиняк Михал, капраль
Дзюбинський Михал, бухальтер
Дзюба Василь, юриста,
    + 16.02.1915

Зубрик, п. Жегестів

Стеранка Штефанія, учителька
Стеранка Юліян, урядник кол.

Новий Санч, п. там же

Кірілов Михал, муляр
Шеремета
Юречко Димитрій, коліяр
Klok Józefa, економ укр. Бурсы
Бандровський Павел

Кростенко к/Нового Торгу

Морочко Ілля

Карпяк Ілля, контролер підпр.
в Гданьску

Яценік Афанасій
Федак Миколай
Мышковський Теодор
Дитко Даниїл

Зындранова

о. Копистяльський Корнилій
Копистяльський Штефан,
нотар в Перемишлі

Смеречне

Репак Йоан

Тылява

о. Коциловський Кірил
Копчак Михал
Кирпан Йоаким
Кирпан Миколай, + 24.01.1915

Терстяна

Фучыла Владисмір

Мшана

О. Дутковський Казимір,
тепер в Америці
Дзюорій Казимір
Шевчук Михал
Кушвара Михал
Хыляк Мирослав, учитель

Мысцова

о. Дуркот Владисмір
Дуркот Юліян, гімназиста
Фрыч Онуфрій
Гайдя Павел, учитель,

Гырова

о. Чеснок Захарій
Біцник Йоан

Тиханя

О. Пірог Даниїл, забитий
через бандитів в 1929 р.

Вільховець

О. Дуркот Максимилян
Кулявчук Йоан, учитель,

Красна

о. Прислопський Александр
Вархолік Симеон
Газдайка Павел
Яблонський Алексій
Возняк Петро
Налисник Еміліянт, + 19.01.1915

Ропянка

Бутель

Поляны

о. Феленчак Миколай

Вороблик Королівський

Драган Михал
Лянда Аїдрий
Герляк Теодосій
Струсь Йоан

Чорнорікі

о. Войтович
Сенчак Григорий
Сенчак Тадей
Возняк Димитрій
Возняк Штефан
Возняк Михал, + 4.01.1915

Ріпник

о. Мерена Теодор
Помайба Михал
Каміньскій Йосиф
Яскілка Василь
Макух Корнилій, + 19.03.1915
Трамба Михал, + 27.01.1915

Ванівка

о. Тустановський Кирил
Шуфлят Григорій стар.
Шуфлят Григорій мол.
Мотовиляк Петро
Мотовиляк Григорій

Братківка

Яскілка Штефан

Кросно

Кос, професор

Дяков Валеріян, офіц. підп.
Дяков Штефанія, жена
Дяков Богдан, син
Стус Дмитрий, чын. тел.
Н. Ольга, телеграфістка
Генсецкій Василь, професор

Дукля

Котельницькій Василь, лист.
Смулка Йоан, окр. геом.
Кардаш Ілля, вегмайстер

Корчина

др. Прислоніскій Яков
Приходко Павел

Санок

Бугера Андрій, емер.
секретар староства
Бугера Миколай, юриста
Бугера Василь, практик.
о. Москалик Йосиф
Москалик Юліян, юриста
Подолинський Теофан, богосл.
о. Секержинський Йосиф, кат.
Івашко Йосиф, офіц. суду
Рудак Йоан, емер. листонош
Рудак Кірил, гімназиста
Рудак Еміліян, гімназиста
Воляньський Петро, столяр
Воляньський Мецьо, столяр
Орищак Константип, столяр
Райтар Йосиф, столяр
Рочань Миколай, столяр
Смажецький Йоан
Мазур Йосиф

Кущак Франц
Савчак Антоній, урядник
„Бескида” + 2.03.1915
Савчак Йоан, гімназиста
Гавдяк Михал, учитель
Филипчак Константин
Герболка Тадей, медик
Кульчуккій Йоан
Стричук Анастазія,
+ 14.12.1914
Перелом Михал, + 23.12.1914

Дубрівка Руска

Мазур Андрій
Гривняк Миколай, + 2.02.1915
Задорожний Йоан
Задорожний Василь,
+ 10.03.1915

Вільхівці

Когут Миколай, гімназиста
Бедзик Михал
Поливка Антоній
Стапчак Захарій
Стапчак Йоан, юриста
Михновскій Григорій
Михновскій Василь
Ялечко Димитрій
Ялечко Йоан
Гніздусь Димитрій,
+ 12.01.1915
Бедзик Йоан, + 21.02.1915
Гнилицкій Петро, + 6.01.1915
Банюга Йоан, + 13.02.1915
Бобяк Климентій, + 18.01.1915
Лісовський Михал

Скобельській Андрій
Скобельській Александер
Соханя Ілля, + 13.02.1915
Кец Миколай
Галицький Максим

Меджебрідъ

о. Бугера Константин

Дудинці

Дмитрик, учителька
(К)олодій, + 26.02.1915

Пельня

о. Сембратович Юліян
Колодій Йоан,
Дзядик Йосиф
Кочан Антоній, + 7.02.1915

Полонна

Кутен
Гриняк Роман

Лишна

Филипчак Димитрій

Залуж

Страмик Йоан
Гамерський Йосиф, юриста
Балик Людвік, 24.01.1915

Тырава Сольна

о. Шатинський Михаїл

др Шатинський Євген, адвокат
Лазука Михал
Баніт Миколай
Сибайдло Петро

Баловска Анна
Щинецька Розалія
Кышка Антоній
Сех Йоан
Білік Людвік, + 29.01.1915

Тырава Волошска

о. Сливинський Михаїл

Війске

Голучків

Зубик Йоан
Мелничик Йосиф
Андреєчко Марія
Рыбницка Станіслава

Быківці

Цап Йосиф
Павлів Йосиф, + 22.11.1914

Щавне

о. Полоптинович Владімір,
+ 6.10.1914
Полоптинович Юрій, юриста,
тепер учитель в Грабі

Липовець

Волошынович Александер,
канд. нотар.
Кирпан Михал
Гырила Михал

Загіря

Кышка Миколай, урядн. кол.
Кышка Владімір, гімназиста
Кавалкевич Василь
Кавалкевич Йосиф
Бубняк Михал
Хомицак Григорій
Щинецький Йоан
Брехун Михал
Боловський Йоан
Боловський Василь, юриста
Горняк Йоан
Канцьо Михал
Гливицький Михал
Жубрьцький Йоан

Волошынович Василь, 15.03.1915
Волошынович Теодор
Волошынович Андрий

Дальова

о. Вахнянин Владімір
Ядловський Симеон

Суровиця

о. Жубрьцький Михаїл
Стецко Йоан

Дошно

Петровський Петро

Вороблик

Розенбейгер Андрий
Бурка Андрий

Боско

Купина Михал, + 10.01.1915
Бобяк Теодор
Бобяк Андрий
Андрец Йоан
Андрец Михал
Роман Василь
Войнар Йосиф

Сянічок

Роман Григорий, + 11.01.1915
Роман Йоан
Цап Йоан

Юрівці

Хома Михайл, + 13.01.1915

Синява

Вашлавський Михал, юриста
Бедзик Петро, учитель
Вашлавська Анастазія
Бек Йоан, + 7.02.1915
Сирко Александр

Новосільці

Твардоњ Юрий
Плеш Павел
Плеш Константин, + 13.01.1915
Вашчышын Йоан

Костарівці

Соболевскій Вікентій
Соболевска Єва
Масляна Анна, зам. Звірик
учителька в Святковій
Звірик Теодор, уч. в Святк.

Согорів Долішній

Фута Александр
Давид Онуфрий
Домровскій Петро
Лопчак Йоан
Федак Андрий, + 22.03.1915
Хома Михал
Давид Теодор
Вашчык Михал

Команча

о. Венгринович Гілярий
Терлецкій Василь
Пышняк Параскєва

Просік (Прусік)

Амбіцкій Яков, + 13.01.1915
Стригчок Анна
Рудий Йоан
Гешко Йоан, + 31.12.1914

Куляшне

Хвастяк Адам

Чертеж

о. Поляньскій Константин
Шургот Роман

Волянській
Райтар Василь, + 13.01.1915

Половці

Назарчук Василь, + 10.02.1915

Терепча

о. Полянській Владислав
Дробик

Вислок Великій

Сопинка Теодор, + 12.02.1915

Карликів

Улюч

Темчын Никита, + 29.12.1914

Костенській Василь, + 21.02.1915

Кросцєнко

Марківці

Новак Йоан, + 3.01.1915

Норяк Антоній, + 18.03.1915

Поляни Суровични

Радошвиці

Кромка Яков, + 12.01.1915

Гривко Василь + 3.04.1915

Чистогорб

Зоставил

Павельчын Лазар, 19.01.1915

о. Василий Кирилло

Штырнадцетий рочок

(Словно-музычний монтаж на 90. річницю Талергофу)

На основі текстів: Ваня Гунянкы, Симеона Пыжка,
о. Кірила Чайковскаго, о. Йоана Поляньскаго,
Теофіля Куриллы, Михала Нестерака і Петра Мурянкы.
Музика народна (Штырнадцетий рочок), решта - П.М.

— Красота хліб того рока!

— О, красота! Як лем Бог Сохранит од даякого нещестя
і даст зобрести при хвили, та буде хліба дост... Та і компери
красота! Аж серце ся радує!

— Я підкошувал вчера жыто, то таке як стіна: колос тяж-
кій, чисте, як бы го садил і полол. Я не памятам такого уро-
джаю в нашых горах. И дідо Щерба повідат, што таких врод на
наших полях не запамятал, а він памятат ішы 1848 рік. Та
штоси недобре мое серце віщус. Зberают ся чорны хмари над
нами...

— Якы же чорны хмари мате на мысли, куме Герасиме?

— Война буде, куме Паньку!

— Ей, война? А то чом і з кым?

— Уж три рокы прут до великой войны, та ішы не мали
даякой зачыпкы,
а гнеска зачыпку уж мают.

— Та яку зачышку, куме Герасиме?

— А тотоубийство в Сараеві, не знате?

— Чул ём. Та того што стрілял, зімали, покарют, і про
што война? А хоц бы і война зо Сербом, то того буде на два
тыжні. Мій сын служыт при войску, то він знає. Гварит, же
лішшого вояка од нашого на съвіті ніт, же ёден австрійскій
вояк справит ся з десятъма Москалями.

— Ха-ха-ха! А бодай вас, куме Паньку, як сте мя розсымі-
шыли! Бо коли ішы таке повіст Німец, Мадяр або Поляк, то не
так съмішно... Та вы, Руснак, тоту іх науку повтаряти?...

Посій же ся, по-сій по вечирній ро-си долъю Русна-ко - вай,

корінчики тверды до землички недрів барз глубоко схо - вай,

корінчики тверды до землички недрів барз глубоко схо - вай,

Посій же ся, посій

По вечирній росі

Долью Руснакова.

Корінчики тверды

До землички недрів

Барз глубоко сховай.

Другого дня рано ішол горі селом шандар з бубном. На вишнім кінци села стал пред хыжом Герасима Войтовича, надставши бубен пред себе, взял палички до рук і забубнил: таррр-тарара, таррр-тарара, таррр-тарара-таррр! — А пак одкашлянул голосно і проповіл:

„Чесна громадо! Пришол розказ од нашого найясній-шого пана цисаря Франца Йосифа, жебы вшытки хлопи, як стары, так молоды, дораз зберали ся на войну обороняти найяснійшого пана і його край пред ворогами. До вечера мают ставити ся всі хлопи в місті, пред касарньом. Хто тот приказ не выполнит, тот буде покараний смертью! — Таррр-тарара, таррр-тарара-бумм!

Росний же нам, росний
Як смерекы, сосны —
Руснакова долъю.
Даколи розпустииш
Конарики густы
Понад рідним польом.

Літо 1914 рока врізalo ся мі в памят як єдно з найбарже благодатных і милых в моім жытю, з вічно ясныма, теплыми днями і преображеніма жнivами. Поля і сады зародили на чудо, як бы милостива природа наумысні хтіла ішы раз пригласати люди і вынагородити іх щедро за суровы роки военных недостатків, якы были пред нима.

*Уж сонечко ясне
За горами гасне,
Ден ся долю клонит.
Предвечырнім змерком
Іде доля верхом,
Така – як і влони.*

Уж в первых днях серпня зачали ся арешты наших передовых люді. (...) Брали найперше старых священників русского духа, учытели, студеңтів, старших гімназистів, а пак і передовых селян, як предсідатели чытален, кооператыв (...). Вшытко тото проводило ся ступньово, з порядком, без горячки. Місцевы власти ся не понагляли, як бы были певны, што мают дост часу, і што никто з назначеных до гарешту ім не втече.

І так направду было. Нихто не втікал, хоц знал наперед, што шандаре і по него придут. Не втікал, хоц наоколо были лісы, гуши, в которых мож было ся скрыти пред цілом армійом, а не то пред шандарями.

*Пізрий, пізрий, по дорозі
Шпіонів вшыткых ведут там;
Жыття іх уж на порозі –
Крачат до незнаных брам.*

*Пізрий, пізрий, там жандармы
Двадцет шіст сковали рук;
Властителів іх в казармы
Ведут серед тяжких мук.*

Пізрий-ле, о там – за нима –
Кілко женьських іде мар,
Як дзопками, уж чорныма
Отерают серпня спар.

По вязницях, по берлогах
Місця дост для віштих нас,
В ден і вночы по дорогах
Несе ся кайданів брязг.

Штырнадцетий ро - чок як на - стал, тов - ды
на -ша зъвіз -да за - гас - ла, тов - ды лег -ла хма -ра на стер -
ни i го - різ - нач ден ся яс - ний о - бер - нул.

Штырнадцетий ро чок як настал –
Товдь наша зъвізда загасла,
Товдь легла хмара на стерни
І горізнич ден ся ясний обернул.

— За што они нас бьют? — звідувал ся єден другого очами.

— За што?... Та-ж мы нич не винуваты...

Так, не винуваты! Ци то вина Герасима Войтовича, што він любил почытати руску газету і книжку, як Поляк любит почытати польську? Ци винуватий студент, што він рвал ся помочы культурно свому рідному, занедбаному народу, з котрого вишло, як рвал ся польський студент до помочы свому...

Шыбениці, шыбениці,
На них вісят без ріжниці

З найлішого Лемків роду,
Без причини, без доводу.

Нич невинни, а іх вина,
Што іх край то Лемковина,
Бо то єст славянска земля,
На ній живе руске племя.

Зарыдала Лемковина,
Заплакала як дітина,
Всяди біль, плач, всяди горе,
Слез і кирви ціле море...

Bo - же предків наших славных, хран зем-личку рідну, хран,
не дай же нам пропа-да - ти се - ред чу - джых стран -
- до Те - бе при-хо-ди-ме в нуж-ді, до Те -
бе свій не-се - ме біль, на - ді - i на-шой не о -
суж-дай, ми - лос - ти сво-йой жме-ню вділь.

Боже предків наших славных -
Хран земличку рідну, хран;
Не дай же нам пропадати
Серед чуджых стран.

*До Тебе приходиме в нужді,
До Тебе свій несеме біль;
Надії нашої не осуждай,
Милости Своїй жменю вділь.*

Моль ся, моль, мій народе,
Лем молитвом єс годен
Полеготу страданям принести;
Слабший єс од пташате,
Не маш крыл, і перхати
Перед врагом не можеш бесчестным.

Діждий! Стій! Што я плету?
Яку брыдку клевету
Против тобі, народе, я творю?!
Адже ты не находил
Вини в собі. Ты з роду
Был покірний, звикнений до горя.

Ты николи пред никым
З пятном вины не втікал,
Як ягнятко єс дал себе гнати.
Зато тобом вязниці
Заполнены до кінця,
Зато плачут вересньом Карпаты.

*Боже предків наших вірных –
Сотвор Земли чесний суд,
Визволь нас од вражої сили,
Од нестерпних пут.*

*До Тебе приходиме в нужді,
До Тебе свій несеме біль;
Надії нашої не осуждай,
Милости Своїй жменю вділь.*

Того, што мы пережили на стациях Західної Галіції, остане ся в памяті кожного з нас до кінця життя. Всяди чекали

на наш потяг одичавілти гурмы люди – старших і підростків, інтелігенції і хлопів. Як лем затримал ся потяг і жандарми поотверали вагони, зачинала ся чортівска оргія. Сыпали ся на нас брудны прозивки і проклятя, яких мы перве ани не чули. Чловек аж ся чудувал, одкале в языку сусідів набрало ся тілько той мерзоты....

Та і того словесного здіваня ся было мало. На декотрих стаціях підростки метали до наших вагонів каміньом і фляшками. А жандарми, якби нароком, смотріли сой в інчу сто-рону...

Го - ры на-ши, го-ры, хто же вас сотоврил, хто вам дал
та-ку кра - су, хто дал та-ку ду-шу, што i
ка-мін скру-шыт, што су-млі - п'юм по - тря - се.

Горы наши, горы,
Хто же вас сотоврил,
Хто вам дал таку красу?
Хто дал таку душу,
Што і камін скрушил,
Што сумліньом потрясе.

Горы наши мили –
З вами мы прожили
Вишки втіхи, радости,
З вами перенесли
Нужды і болести,
З вами мили і росли.

*Горы наши, горы,
Бог вас нам сотворил,
Бог вам дал таку красу;
Бог дал таку душу,
Што і камін скрушил,
І сумліньом потрясе.*

В кінци край тій подорожы. Потяг минул велике місто Грац і затримал ся на маленькій стації серед щирого поля. Жандарми поотверали вагони і крикнули: „Гераус!”... Потім пред нами заблімкали маленькы съвітла, і мы скрутили на звичайну польову стежку. Ту взріли мы при съвітлі лямпашів якісні низіцькы полотняны хижки. На переді колонна ся затримала і дали ся чути крики, удары, і люде гурмом шмаріли ся гу шатру, збили ся в єдну купу, долго шамотали, аж не скрýли ся в середині... З єдном таком гурмом і я трафил до шатра. Намацявшы під ногами солому, звалил ём ся на землю і, так як ём пришол, з валізком в руці, заснул ём моментальні солодкым, вшытко вкрываочым сном...

Ой ты до - льо, мо-я, до - льо, до - льо не-ве-се - ла,

чом єс ме - не до - льо мо - я до нуж - ды при-ве - ла.

*Ой ты дольо, моя дольо,
Дольо невесела,
Чом єс мене, дольо моя,
До нужды привела.*

*Не з пияньства, не з циганьства,
Ани не з розбою,
Лем за тото, же-м был вірний
Лемковині моїй.*

Зо сусіднього шатра доносил ся проягтий, надриваний плач жінки. Плакала, як ми ся потім довідали, жена покійного о. Максима Сандовича, розстріляного в горлицькій вязниці. Непечну жінку привезли з нашим транспортом і з єдном групом арештуваних загнали до сусіднього шатра. (...) В ночи она була так змучена, як і ми вшытки, што не одчувала положення, але рано, як ся пробудила і увиділа себе в такій мізерії, вдала ся до невтриманого плачу, якби своїма сле-зами хотіла затопити тото горе.

Тот с приятель пырий мій,
Хто разом зо мном ту, в неволі
Знущаня терпіт, долю дни;
Мильший од квітка, што даколи
Вітчизна моя, красном весном,
Выплекат в краю піднебесным.

19 вересня. Істи не дают. Ксд дахто з нас ма кавальчык хліба, ділит ся з другими.

27 вересня. Прекрасний ден. Священники служат молебен до Божої Матері... Сыпвали вшытки, але численны шлакали... Результатом того молебна було нове розсеління нас по вшыткових шатрах. Трафляло ся і так, што одділяли діти од родичів, брата од брата. Я нашол ся в шатрі номер 15.

29 вересня. Шестеро люди вмерло рано. Жолніре посыпали іх негашеным вапном і закопали, не позволивши не лем служити панаходу при іх гробах, але і одпровадити тіла іх родинам.

29 січня. По полуздни престало курити, жолніре везут дырва і угель на санях. Дрібний, худорлявий кін ступат по маленьки і дзвонит привязаным до хомонта дзвіночком. На тих санях возят і хліб і тіла померших.

30 липця. Рано прибывают до лягту численний транспорт жінок і діти... Діти плачут і кричат, просячы води і хліба...

В Та-лер-го-фі, на чу-жы - ні
 гы - не рус - кій на - рід,
 за вітчызну у-лю-бле - ну
 зно - сим тяж-кы ка - ры.

В Талергофі, на чужыні
 Гыне рускій народ,
 За вітчызну улюблену
 Зносит тяжкы кары.

Слезы ўзыры, слезы чисты
 Течут потоками,
 Стражде Русин на чужыні,
 Медже ворогами.

Природы красом захоплений
 В осінній предвечырній час,
 Плечми до шатер одвернений,
 Як бы-м ся стыдал, братя, вас -
 Стоят ём смутний, німій, сам...
 Як же я прагнул гет там, з верхів
 Тых высочезных, чудных гір
 Звернути до вітчызны зір,
 Де сны мя несут, душа перхат.
 На більших скалах гордых Альп
 Хтіл ём почути своіх ніг,
 Жебы-м вітчызну цілу міг
 Обняти оком вшыр і в达尔,
 Видіти рідны моі горы,
 Ліссы, поляны, даль-просторы.

Ой, прилетте до нас пташки
 Серед той болести

*І знад Сану, знад Попраду
Вістку нам принесе.*

*Кед вєрнете – оновісте,
Як ти народ конат,
Най остане жывым вінукам
Памят вічна по нас.*

Чом же ты, друже, неспокійний,
Чом тримтиш, ходтиш, як во сні,
І – пибы жолінр велької війни,
В тырвозі ждеш на перший бій.
Я зіnam – ты любов свою лунылт
В далеким, тихим, рідним краю;
Надії, мрії найтепліші
Без тебе вестном розквітают.
Не тримтій, не зовяне квіт,
Котрий глибоко в душы носин
Од тамтых трепотливых літ.
Не жур ся, друже, хот в неволі, –
Душки на страмбы не розрывай,
Вязниці скінчат ся лакони,
Вернем – де сьвіт твій трепотливий.

Ніхто бы тенер не познал Герасима Войтовича. Густий, чорний волос з білым пасмамін вкрив його лице, і лем цвос чорных очі го осьвітляло. Заміст лемківської гуньки на його плечах вісіл туній німецькій коц, ноги були овнинені піматами... Та Герасим тримал ся міцно. Вмерали коло него, як мухи, його сусіде з бараку. Сусід по правій руці вмер на причи вчера, по лівій – гнеска в почы. А Герасим тримал ся. Лем дей, то Герасим уж на дворі, проходить ся пред бараком... Єдного рана смотрит, а там коло другого бараку долга ста-росівітска лемківска чуга.

— Та-ж то чуга діда Миколая Щербы! — крикнул...

Обнял Герасим ліда Миколая і почул од його чуги запах рідного села... Долго не могли, ни єден, ни другій, прийти до слова. Дусилю в горлі... По часі перший Герасим промовив:

— Та чо там чувати дома?...

*Посій же ся, посій
По Вечирній росі
Дольо Руснакова.
Корінчыкы тверды
До землички недрів
Барз глубоко скобай.*

Задоволений був Герасим тим, що му оповіл дідо Щерба. Же його Гання выбрала Семана. І він долго бы хвалили лідови свого будучого зятя, та дідо го уж не слухал. Сконал тихо... А його чиста, добра душа полетіла та Всевишньому, жебы ся поскаржити на винятку біду, винятки кривди, яких дознал дідо Щерба ту на землі, яких дознає поневолений його рідний народ.

Обнюхали його тіло бараковы гіёны. Не напилинич коло него, лем стару протувану люльку. Не взяли му ей. На стягнули з ліда і старої лемківської долгой чуги. Не було на шо купця в Талергофі... Дідове тіло вишмарили з бараку на купу трупів таким, як го привезли до Талергофу, в його старій народній лемківській одежди.

Лежат іх тисячы в Альпах, під сосновами — Лемків, Бойків, Гуцулів. Вічна ім пам'ят!

•••

Поважний монтаж представлено на Лемківській Ватрі на Чужині - 6 серпня, на Талергофським Дні в Бортнім - 5 вересня (з посвяченням одновленого пам'ятника Талергофіям), на Лемківській Творчій Осенні - 16 жовтня і на керменшу в Перегримці 21 листопада (з посвяченою одновленого пам'ятника Талергофіям).

Участ брали: Ольга Грыч, Ярослав Грыч, Павел Малецький, Юлія, Андрий, Даміан, Ігор і Петро Трохановські.

ТАЛЕРГОФСКІЙ ДЕН В БОРТНЫМ – 5 ВЕРЕСНЯ 2004

Крестний хід од церкви до памятника Жертвам Талергофу

Пред одновленным памятником Жертвам Талергофу.

Штырнадцетий рочок в выполнению креницко-горлицкой группы.

ПРАЗДНИК СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА МАКСИМА
І ПАМЯТИ ТАЛЕРГОФУ - ГОРЛИЦІ, 6 ВЕРЕСНЯ 2004

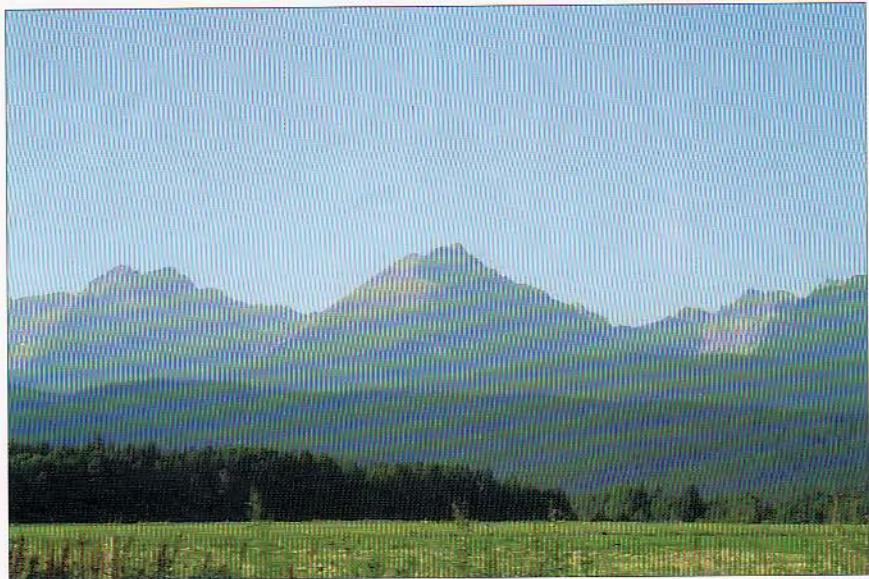

О хвилю горлицькі будуть витати Владыку Адама.

На знимці горі – Свята Літургія, долов – крестний хід попри Церкви
Св. Тройці – Памятнику Священномученика Максима;
Знимки з празднувань в Бортному і Горлицях: о. Роман Дубець.

ПОЛОМНИЧЕСТВО ДО ТАЛЕРГОФУ - 18 ВЕРЕСНЯ 2004

В дорозі... і уж на місци – пред каплицьом в Фельдкірхен,
під яком спочыват перепохованых 1767 жертв Талергофу.

По першій молитві, треба прикріпити пропамятну табличку.

Хвиля задумы над минулым і... над записаным в тій книзі.

Со святыми упокой Господи души усопших...

Іщы остатня знимка і треба зберати ся домів.
Знімки з Талергофу: Богдан Трохановський і Теодор Гоч.

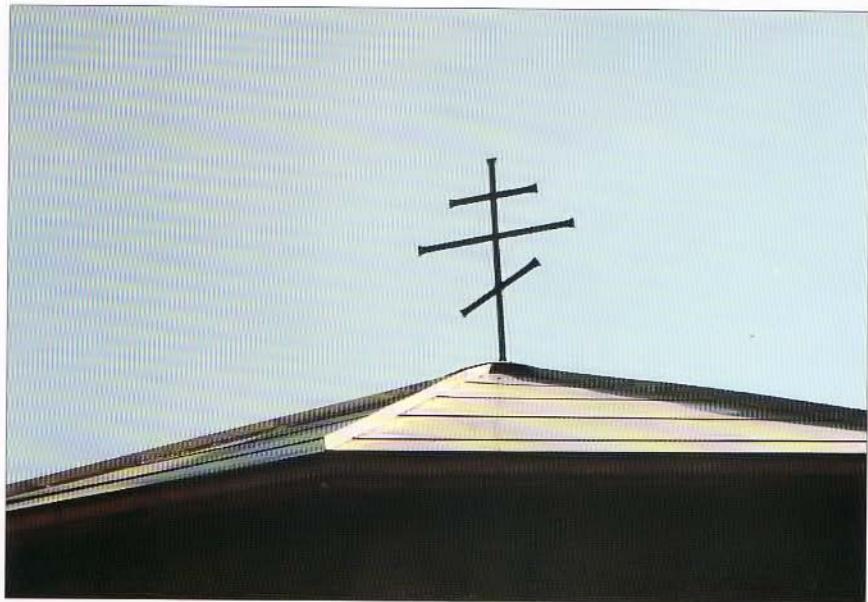
КЕРМЕШ - ПРАЗДНИК СВ. АРХИСТРАТ. МИХАІЛА
І ТАЛГРГОФСКІЙ ДЕН В ПЕРЕГРИМЦІ - 21.11.2004

По Літургії посвячено одновлений Памятник Жертвам Талтруфу.

При көрмешовій гостині раз іщи прикликано тамты рокы
в словно-музычным програмі. Фото: о. Роман Дубец.

Трираменний Крест стереже Жертві Талергофу. Фото: Б. Трохановскій

ЗМІСТ

Редактор - <i>Під знаком Талергофського Рока .....</i>	3
Олена Дуць-Файфер - „ <i>Днівник Лемка з Талергофу</i> ”	
<i>Теофіля Курилly - як документ часу .....</i>	4
Теофіль Курилло - <i>Днівник Лемка з Талергофу .....</i>	12
(пт) - „ <i>Лемковина в Талергофі</i> ”	117
о. Василій Курилло - <i>Лемковина в Талергофі .....</i>	118
(пт) - <i>Штырнадцетий рочок як настал - словно-мзыкчний монтаж на основі текстів Ваня Гунянки, Симеона Пыжa, о. Кірила Чайковського, о. Йоана Поляньского, Теофіля Курилly, Михала Нестерака і Петра Мурянky .....</i>	136
(...) - <i>Талергофський Ден в Бортним - 5 вересня 2004 .....</i>	148
(...) - <i>Праздник Свяценномуученика Максима i памяти Талергофу - Горлицi, 6 вересня 2004 .....</i>	150
(...) - <i>Поломничество до Талергофу - 18 вересня .....</i>	154
(...) - <i>Кермеш - Праздник Св. Архістр. Михаїла i Талергофський Ден в Перегримцi .....</i>	156

ISBN 83-909730-1-4

